

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

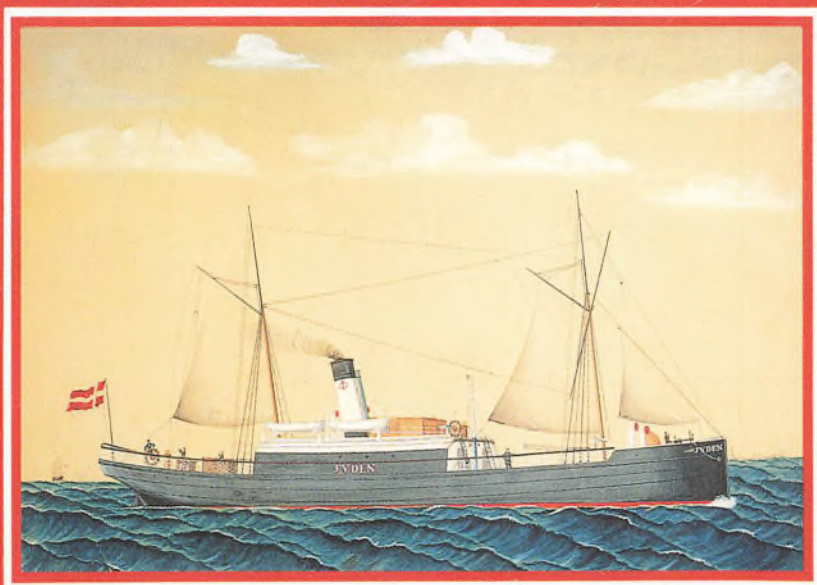
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK AARBOG FRA RANDERS AMT

1992

HISTORISK AARBOG

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1992

RANDERS AMTS
HISTORISKE SAMFUND

HISTORISK AARBOG
FRA RANDERS AMT LXXXVI

er udgivet af Randers Amts
Historiske Samfund

Slyngborggade 21
8900 Randers.

Trykt i 1300 eksemplarer
hos Damsgaard Tryk, Mariager.

115 g mat Macoprint.

Sat med Garamond.

Redigeret af

Palle Kirk (ansv. redaktør),

J. E. Donner og Inger Marie Hyldgård.

Copyright © by Randers Amts Historiske
Samfund.

ISSN 0108-4100

Printed in Denmark 1992.

FORSIDEN

S/S Jyden.

Bygget 1880,

solgt til Sverige 1916.

Johannes Klysner 1881.

Marineforeningen Randers.

Kirsten Nijkamp fot.

Randersskibenes portrætmalere

Af Peter Bondesen

Udstillingen

I perioden 5.10.1991-9.2.1992 viste Randers Lokalhistoriske Arkiv en udstilling med portrætter af lokale skibe som emne. Udstillingen præsenterede et udsnit af tegnede og malede portrætter af skibe, der har været hjemskrevet i Randers. Hovedvægten i udstillingen og dens dokumentation lå på de malere, der udførte portræterne. Som forventeligt viste udstillingen en vigtig modsætning i de bevarede billeder. Portræterne var kun i mindre omfang udført af lokale malere fra Randers. Ligesom søfarten er verdensomspændende, er skibsmaleriet det, og mange af de fundne billeder var udført af malere ud over den ganske klode, omend med navne fra de nærmeste farvande som de hyppigste. Skibsportræterne fra Randers spejler således som al god lokalhistorie også verdenshistorien.

Udstillingens research tog naturligt udgangspunkt i den eksisterende litteratur. Frode Holm-Petersens bog (1967) havde taget skibsportræterne op som antikviteter. Emnet blev siden behandlet mere systematisk af Hanne Poulsen i »Danske Skibsportrætmalere« (1985). Lokalt har P. A. Gruelund gjort ikke så lidt for at få oversigt over

skibsportræterne, først for Marineforeningen og siden for Randers Lokalhistoriske Arkiv. Gruelund har efterladt sig enkelte artikler om mindeværdige skibe og sejladsere og i den forbindelse vist nogle af portræterne. En del af de lokale portrætter blev publiceret i »Søkøbstaden Randers« (1980), uden at de dér fik deres selvstændige behandling.

Malerne

Skibsportrætmalerne var oftest personer med nær tilknytning til det maritime miljø. De fleste havde været til søs og kendte takkelage og sejlføring af egen erfaring. De var derfor i stand til at imødekomme det væsentligste krav til dem, nemlig at billederne skulle være korrekte m.h.t. det søfartstekniske. Billederne skulle også leve op til bestemte skønhedsidealere, der betød, at maleren skulle kunne skildre himmel og hav. Der udviklede sig snart ret faste konventioner om, hvordan et skib helst skulle skildres. Ofte ses skibet gengivet samtidig i to positioner, nemlig både på den bredeste led og agten ind.

Malerne i de store havne kunne ofte leve af erhvervet som kadrejtetegnere, mens ma-

Brigantinen Gudens-Aae, bygget 1797. Tilskrevet Jes Jessen. Randers Rebslaeri. Kirsten Nijkamp fot.

lerne i den mindre havn, f.eks. Randers, også måtte have andet at støtte sig til. Ofte så man dekorations- eller teatermalere, der tillige drev skibsmaleriet som en særlig specialitet.

Randers' skibsportræthistorie starter fornemt med en gruppe oliemalede billeder udført af Jes Jessen, maleren fra Åbenrå. Billederne er med stor sikkerhed tilskrevet ham af Hanne Poulsen. Billederne hører til de tidligste i dansk skibsportrætmaleri overhovedet og har som sådan national betydning. De afspejler den florissante periode o. 1800 i Randers' erhvervsliv, hvor der blev sendt store skibe på langfart til Norge og Island.

Næsten samtidig, i 1804, blev et andet hovedværk i byens skibsportræthistorie til.

Den førende internationale skibsportrætmaler Antoine Roux i Marseille leverede et fint lille billede af galeasen Andreas. Skibet havde besejlet Middelhavet og var bl.a. chartret af den franske flåde som forsyningskib i forbindelse med overgangen til Alexandria 1798.

I de følgende godt 50 år blev der afmalet Randers-skibe rundt om i de nærmere havne, f.eks. i Altona, Bergen og Malmø. Denne periodes Randersskibe er fartøjer af middel størrelse og traditionel rigning.

Først i 1852 fik Randers egen kadrejerma-ler, da tegneren, væveren, læreren og tusindkunstneren Johannes Klysner sammen med sin jordemoderkone slog sig ned i Tånum. Klysners tidligste billeder fra 1854 viser de små paketbåde, der da besejlede ruten

mellem Randers og København. I forbindelse med udstillingen lykkedes det at finde en række sene malerier frem til 1881, som viste, at Klysner bevarede sit tegnetalent til det sidste og forstod at indrette sig på de nye tider. Han var klar til at male dampskibe, da dét blev nødvendigt.

Klysners nærmeste efterfølger var prospektmaleren H. P. Iversen, der boede i Randers i årene 1882-89. Der kendes et portræt af en dampbåd og et billedsæt af dampskibet Niord. Billederne er stillestående og pertentligt dokumenterede. De minder om Iversens talrige gadeprospekter, der er karakteristiske ved deres lidt skæve perspektiv, deres ro og evige sommer.

Skibsportrætmalere i Randers knyttede sig herefter nærmere til den lokale malertradition. Kr. Trunderup, malermester og lærer på Teknisk Skole, udførte enkelte skibsbilleder som dekorationsmaler. Milton Jensen og senere Niels Gravsen tog skibsbilledet op som et marginalt supplement til de-

res landskabsmaleri. I nyeste tid har flere selv lært med tilknytning til søen ført traditionen videre.

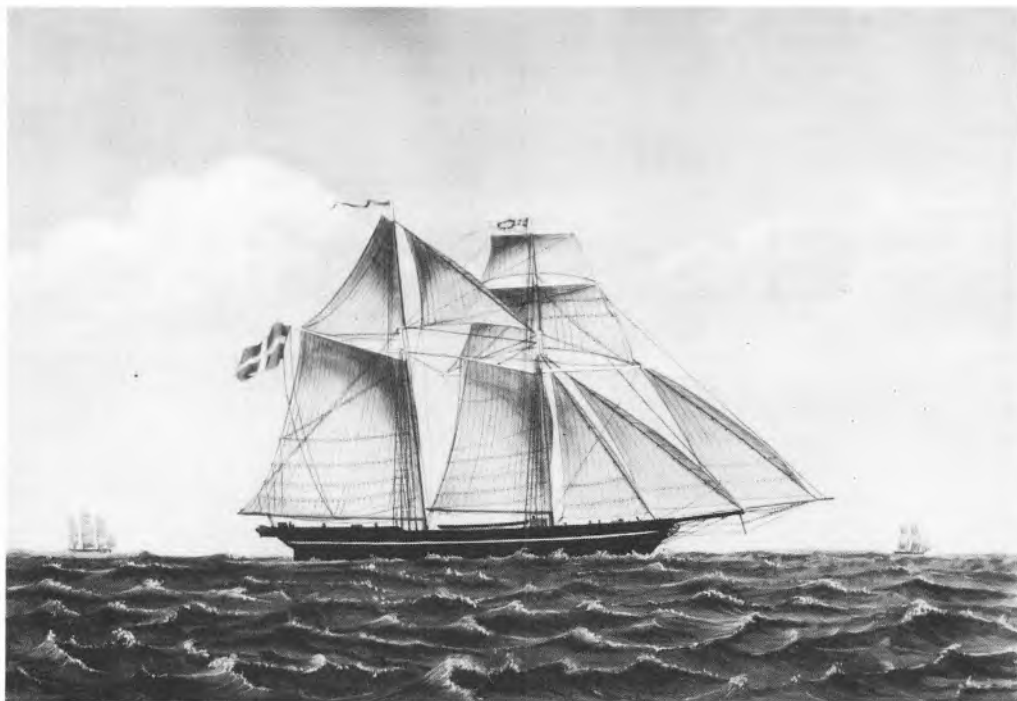
Kunderne

De fleste skibsportrætter er overleveret uden sikre oplysninger om deres oprindelse. I tidens løb er traditionen om, hvem der anskaffede billedet, gået tabt, og kun i enkelte tilfælde er oplysningen om bestilleren fulgt med billedet. Brugeren af billederne kan der kun gisnes om.

I Tyskland kaldes skibsportrætterne Kapitänsbilder, og det er en god betegnelse. De fleste skibsportrætter oplyser foruden skibsnavnet som regel kaptajnens navn og undertiden også navnet på den fart, billedet skildrer. Der er al mulig grund til at tro, at kaptajnens navn ofte markerer billedets bestiller, og at billederne har været hjemført til en skibsførers bolig som et minde om en kommando og en fart. I enkelte tilfælde kan skibsportrætterne fra Randers da også føres

Luppen Marie, forlist 1863. Johannes Klysner 1855. P.e. Kirsten Nijkamp fot.

Skonnerten Vilhelm. Søren Sørensen 1881. P. e. Kirsten Nijkamp fot.

tilbage til kaptajnsfamilien. Et godt eksempel er Niels Graversens billede af Bjørn, som ejedes af Carl Th. Sørensen, bådens fører igennem 30 år. Billedet blev skænket af dennes enke til arkivet i 1957.

Rederen har også haft en naturlig interesse i skibsportrættet, og nogle portrætter stammer da også fra rederkontoret. Denne interesse udviklede sig dog snart i en lidt anden retning end kaptajnens, der kunne skaffe sig sit billede på en langfart. Rederen var oftere henvist til at bestille sit billede hos en lokal maler. Motivmæssigt opstod der også en forskel. Havde rederen flere skibe i søen, var det naturligt at lade udføre en såkaldt rederiparade, der gengav en række af alle rederiets skibe på et bestemt tidspunkt. Blandt Randersbillederne er J. L. Madsens skydetavle fra 1867 og Kr. Trunderups dekoration fra 1899 gode eksempler. I begge tilfælde er oprindelsen sikker: Det

var rederen, der bestilte billedet og som bestemte motivet.

I nogle tilfælde optræder portræterne parvis, utvivlsomt fordi det ene er bestilt af rederen, det andet af kaptajnen. De parvise billeder illustreres godt af H. P. Iversens to portrætter af Niord fra 1887 og den anonyme kinesiske malers to portrætter af Tyr fra 1890-erne.

Overleveringen

Som allerede nævnt, er billederne enten anskaffet af kaptajnen eller rederen. I nogle tilfælde er der sammenfald mellem de to personer. Så længe skib og skibsfører endnu levede i familiens minde, var det naturligt at bevare billedet i familiekredsen, men efterhånden som forbindelsen bagud svækkedes, var der risiko for, at billedet tabte sin tradition. Mange portrætter er kommet på andre

hænder eller ligefrem kasseret. Et ikke særlig gammelt billede, som måske endda let kan opfattes som noget naivt i sin udførelse, er i fare ved en arvedeling. Kun få af de lokale skibsbilleder er overleveret direkte via den anskaffendes efterslægt. En del billeder findes dog stadig hos private, og det er karakteristisk, at de er blevet erhvervet af personer, der på en eller anden måde har haft en personlig forbindelse til medlemmer af skibets besætning.

Som historiske dokumenter findes skibsportrætterne især hos en række antikvariske institutioner, hvor der har været interesse for at samle billederne enten p.g.a. deres udstillingsmæssige betydning, eller fordi de i bredere antikvarisk sammenhæng har været væsentlige. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg startede en systematisk indsamling af skibsportrætter umiddelbart efter oprettelsen i 1915, og en væsentlig gruppe portrætter af Randersskibe befinder sig nu på dette specialmuseum. Udover betydningen af en samling, der er skabt så tidligt, udmærker Handels- og Søfartsmuseets billeder sig ved en god restaureringsstand og ved at være undersøgt systematisk. I Randers ejes skibsportrætterne især af Marineforeningen. Denne forening havde tidligere en marinestue, hvor der var ophængt billeder af skibe såvel fra handels- som fra orlogsflåden. Denne samling er kun delvist bevaret, og en del af billederne må være gået tabt eller overgået til private. Randers Lokalhistoriske Arkiv ejer også skibsportrætter.

Udstillingsforløbet

Forudsætningen for udstillingen var et passende antal billeder med tilhørende dokumentation. Billederne på arkivet kunne snart overses, og et besøg på Handels- og Søfartsmuseet og et håndslag om at kunne låne de fleste Randersbilleder til en lokal udstilling herfra sikrede projektets grundlag. Fundamentet blev befæstet med Marineforeningens hidtil næsten ukendte samling, som generøst blev stillet til rådighed. Erfaringen har dog vist, at kun ved at ind-

drage offentligheden, kan det lykkes at få en bredere dækning. Arkivet fik god hjælp af pressen i forbindelse med opsporingen af skibsportrætterne i privateje. Henvendelser til det maritime miljø i Randers, især via medlemmerne af Randers Skipperlaug og Marineforeningen, skabte interesse om udstillingen og bragte ikke så få billeder frem.

Udstillingens betydning

Det forskningsmæssige udbytte af udstillingen var især lokaliseringen af en række hidtil ukendte billeder i privateje. Det har givet nogle korrektioner til den almindelige viden om landets skibsportrætmalere. Væsentligst var nuanceringen af opfattelsen af Johannes Klysners oeuvre. Hans Randers-tid, især de senere år, havde hidtil kun været sparsomt belyst. Væsentligt var det at fastslå, at de lokale prospektmalere H. P. Iversen og Kr. Trunderup også havde udført skibsbilleder. Udover det malerhistoriske er det endelig lykkedes at indsamle og dokumentere en lang række billeder af skibe, som ellers kun kendes fra arkivaliernes summariske registreringer. De bevarede skibsportrætter viste sig at afspejle de væsentlige trends i Randersflådens sammensætning til forskellige tider, og der er således tale om et repræsentativt udvalg af lokale skibe.

Endelig vil udstillingen utvivlsomt betyde, at i hvert fald de udstillede billeder i højere grad end hidtil bliver værdsat. Det vil forhåbentligt bl.a. betyde, at der ofres noget på deres vedligeholdelse. Alt for mange af dem trænger allerede hårdt.

Biografier

Oversigten omfatter de navngivne skibsportrætmalere, som er ophavsmænd til portrætter af Randersskibe, d.v.s. skibe, der var hjemskrevet i Randers. Hovedparten af billederne blev vist på den omtalte udstilling, mens enkelte af forskellige grunde ikke kunne komme med. Hvor skibsportrætteren er omtalt i litteraturen, er der anført en henvisning til den nyeste omtale.

Af pladsmæssige grunde er der ikke gjort meget ud af biograferingen m.h.t. allerede beskrevne malere. Hvor intet andet er anført, er billedet tydeligt signeret og dateret og udført på papir. I enkelte tilfælde er billederne tilskrevet en maler eller omtrentligt dateret. Detaljerede oplysninger om de enkelte billeder, malere og skibe findes på Randers Lokalhistoriske Arkiv. Følgende forkortelser er brugt: HSM=Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, KHM=Kulturhistorisk Museum, Randers, RLA=Randers Lokalhistoriske Arkiv. P.e.=Privat eje.

Albrechtsen, Wilhelm (1915-79)

F. i Randers, snedker, erhvervsvejleder i Randers.

Bugserbåden Bjørn, 1947. Olie på lærred. Randers kommune. Havnekontoret.

Belgisk maler, anonym

Skonnertbriggen H. C. Gram, ca. 1890. Olie på glas.

Marineforeningen.

Bengtsson, B. F. (1884-1953)

Toldbetjent i Halmstad.

Sjöfart på museum, 1985, s. 112 f.

Nordjyllands Kunstmuseum. Informationsavis nr. 47, 1976, kat. 56.

Barken Robert, 1916. Olie på lærred.

P. e.

Böttger, Jacob Ahrend Hinrich (1781-1860)

Skibsportrætmaler i Altona.

Hanne Poulsen, 1985, s. 103 f.

Briggen Cimbria, 1844. Akvarel.

RLA.

Baagøe, Carl Emil (1829-1902)

Akademiuddannet marinemaler, København.

Hanne Poulsen, 1985, s. 104.

Skonnertbriggen Condoren, 1887. Blyant og tusch. Skitse til følgende.

HSM 687: 54.

Samme, 1888. Strandingsbillede. Olie på lærred.

HSM 655: 54.

Fick, Louis (f. 1926)

F. i Løgstør. Malede sine første billeder på Bornholm som 12-årig. Skibsfører med bopæl i Randers 1962-73. Førte *M/S Zeus* i en årrække. Gik i land 1986 og bosatte sig i Flensborg som kunstmaler og galleriejer.

M/S Zeus, 1962. Olie på lærred.

P. e.

Bugserbåden Bjørn, 1965. Olie på lærred.

Randers kommune. Havnekontoret.

M/S Zeus, 1966. Olie på lærred.

P. e.

Graversen, Niels Marius (1878-1949)

Urmager og landskabsmaler. Boede i Randers.

Randersbilleder, 1983, s. 53.

Bugserbåden Bjørn, 1926. Olie på lærred.

RLA.

Hoff, Viggo A. (1859-1904)

F. i Randers. Landskabs- og marinemaler, boede i Svendborg og København.

S/S Niord, 1894. Akvarel.

Orlogsmuseet 1140: 87.

Samme, 1894. Akvarel.

Orlogsmuseet 1138: 87.

Iversen, Hans Peter (1819-89)

F. i Assens. Malermester i Nyborg. Boede 1882-89 i Randers, hvor han virkede som prospektmaler.

Randersbilleder, 1983, s. 36-39.

Dampbåden Hjalmar, 1884. Gouache.

P. e.

S/S Niord, 1887. Gouache.

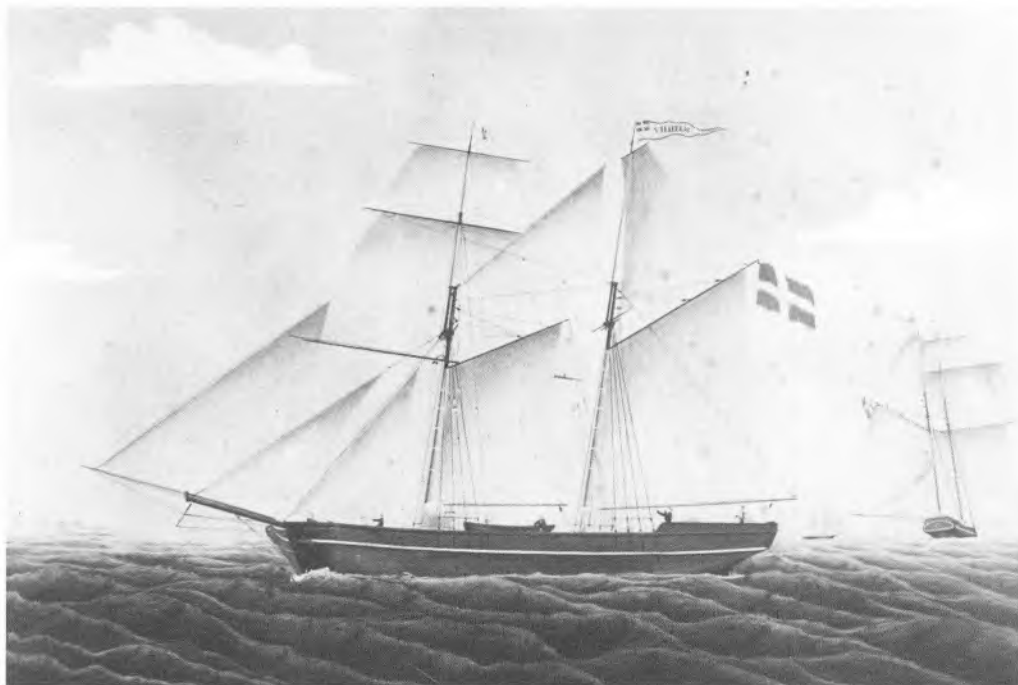
Adolph Andersens Efterf.

Samme, 1887. Gouache.

Marineforeningen.

Jessen, Jes (1743-1807)

Malermester i Åbenrå. Udførte kirkedekorationer og personportrætter. Besøgte 1797 Randers og malede portrætter og et byprospekt. Bevarede kontakten med Randers i de følgende år. Ingen af skibsportrætterne

Skonnerten Vilhelm. Johannes Klysner 1871. P. e. Kirsten Nijkamp fot.

er signeret. De er med god grund tilskrevet Jes Jessen af Hanne Poulsen.

Hanne Poulsen, 1990.

Galeasen De tre Brødre, 1798. Olie på lærred. Marineforeningen.

Brigantinen Gudena, 1799. Olie på lærred. Randers Rebslaaeri. Tidligere KHM inv. 565.

Samme, 1799. Olie på lærred. KHM inv. RM 1615, dep. RLA.

Briggen Ebenetzer, 1801. Olie på lærred. HSM K. 850.

Kinesisk maler, anonym

Søkbøstaden Randers, 1980, s. 150.

S/S Ask, 1890-erne. Olie på lærred. Unibank, Randers.

Samme. Olie på lærred.

Sømandshjemmet, Randers.

Klysner, Johannes Jensen (1809-82)

Væver og lærer, skibsportrætmaler. Flyttede 1852 til Tånum med sin kone, der var jordemoder. Begravet på Tånum kirkegård.

Henrik Hvass og Ib Simonsen, 1984.

Hanne Poulsen, 1985, s. 116 f., s. 129.

Jagten Anna Cathrine, 1854. Gouache. HSM 1340: 53.

Jagten Den troe Marie, 1854. Gouache.

Tidligere tilskrevet J. Sonning.

HSM K. 1025.

Sluppen Marie, 1855. Gouache.

P. e.

Jagten Familiens Haab. U.å. ca. 1855.

Gouache.

Tidligere tilskrevet J. Sonning.

HSM K. 1024.

Topsejlskonnerten Vilhelm, 1871. Gouache.

P. e.

S/S Activ. Sank 1880. Tilskrevet A. M. Nisted. Randers Lokalhitoriske Arkiv. Kirsten Nijkamp fot.

S/S Jyden, ca. 1880. Gouache.

Tilskr. af PB.

Marineforeningen.

S/S Jyden, 1881. Gouache.

Marineforeningen.

Madsen, Harald (f. 1930)

F. i Rødkærbro. Maskinmester og sejlede i en periode, faglærer på Teknisk Skole.

Bugserbåden Bjørn, ca. 1980. Olie på lærred.

Adolph Andersens Efterf.

Bugserbåden Jens Ove, 1991. Olie på lærred.

P. e.

Madsen, Johan Lauritz (ca. 1837-74)

Malermester i Randers (identificeret p.g.a. mulig signatur).

S/S Randers og *S/S Ydun* samt andre uidentificerede skibe.

Rederen P. T. Petersens fuglekongetavle til

Randers Borgerlige Skydeselskab 1866-67.

Olie på træ.

KHM 48: 83.

Milton Jensen, Carl (1855-1928)

Akademiuddannet. Boede o. 1890 i Randers og flyttede 1893 til Århus.

Randersbilleder, 1983, s. 44.

S/S Tyr, 1890. Olie på lærred.

P. e.

Nisted, Adolph Marius (1829-1919)

Skibsportrætmaler i Århus.

F. Holm-Petersen, 1981.

Hanne Poulsen, 1985, s. 122 f.

Skonnerten Thialfe, ca. 1875. Akvarel.

Tilskr. af PB.

RLA 94/1990.

Olsen, Carl Julius Ernst (1818-78)
Akademiuddannet skibsportrætmaler i København.
Hanne Poulsen, 1985, s. 123.
S/S Randers, 1862. Olie på lærred.
HSM 22: 59.

Petersen, Lorentz (1803-70)
Malermester i Altona.
Hanne Poulsen, 1985, s. 127.
Skonnerten Odin, 1843. Akvarel.
HSM 363: 51.

Peterson, Julius (-1891-)
Ukendt, måske færing.
S/S Tyr, 1891. Olie på lærred.
Marineforeningen.

Roux, Joseph Ange Antonie (1765-1835)
F. i Marseille. Korttegner. En af det europæiske skibsmaleris fremmeste udøvere.
Galeasen Andreas, 1804. Akvarel.
HSM 2529: 50.

Sjöström, Lars Peter (1820-96)
Havnekaptajn i Malmø. Malede siden 1865 ca. 2000 skibsportrætter og er den mest produktive svenske skibsmaler, der kendes.
Jan Davidsson, 1968.
Werner Timm, 1978, s. 175.
Bramsejlskonnerten Mercur, 1876. Akvarel.
Marineforeningen.

Sonning, J. (-1843-)
Ubekendt, næppe Randers. Hanne Poulsen

har foreslået, at portrætterne af jagterne Familiens Haab og Den troe Marie skulle være af Sonning. Ved udtagningen af rammerne viste det sig, at de begge var signeret af Johannes Klysner.
Hanne Poulsen 1985, s. 129.
Topsejlskonnerten Hermann og Wilhelm, 1843. Akvarel.
P. e.

Sørensen, Søren (f. 1830)
F. i Ørsted. Malermester i Udby.
Topsejlskonnerten Vilhelm, 1881. Gouache.
P. e.

Sørvig, Frederik Martin (1820-92)
Udlært som maler i Bergen. Malermester og teatermaler.
F. Holm-Petersen, 1954.
Kufgaleasen Louise, ca. 1860. Akvarel.
HSM 453: 49.

Trunderup, Kristian Emil (1859-1931)
Dekorationsmaler, afgang fra akademiet 1888. Malermester i Randers og leder af malerskolen i Teknisk Skole fra 1890.
Randersbilleder, 1983, s. 49 f.
Kaj Skytte-Rasmussen, 1988, s. 74-77.
S/S Adolph Andersen og *S/S Niord*, 1899.
Malet som fast vægdekoration til rederen Adolph Andersen jun., Carolinegade 3, Randers. Olie på lærred.
Adolph Andersens Efterf.

LITTERATUR:

Davidsson, Jan: Havets allmogemålere. I: Kring Kärnan IX, Hålsingborg Museums Publikation 1968, s. 85-108.
Holm-Petersen, Frode: Skibsportrætmalere, 1967.
Holm-Petersen, Frode: Skutebilledmaleren Frederik Martin Sørvig. I: Bergens Sjøfartsmuseums Årshefte, 1954, s. 7-33.
Holm-Petersen, Frode: Skibsportrætmaleren A. Nisted, Århus. I: Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1981, s. 129-33.
Hvass, Henrik og Ib Simonsen: Kadreertegneren Johannes Klysner. Limfjordsmuseets Småskrifter nr. 4, 1984.

Nordjyllands Kunstmuseum. Inform.avis nr. 47, 1976.
Poulsen, Hanne: Danske Skibsportrætmalere, 1985.
Poulsen, Hanne: En gruppe portrætter af søens folk og skibe fra 1700-tallets slutning. I: Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1990, s. 93-132.
Randersbilleder 1759-1940. Red. Peter Bondesen og V. Villadsen. Prospekter af købstaden Randers, 1983.
Sjøfart på museum. I: Halland, 1985, s. 112 f.
Skytte-Rasmussen, Kaj: De Randers-akademister. I: Fra Randers Amt, 1988.
Søekøbstaden Randers. Flodhavn og købmandsby, 1980.
Timm, Werner: Kapitänbilder. Schiffsporträts seit 1792, Rostock 1978.

På sporet af en landsby

Af Inger Marie Hyldgård

I marts 1989 foretog Kulturhistorisk Museum i Randers en mindre arkæologisk undersøgelse i et naturskønt område syd for Rønde. På et højdedrag ses den ensomt beliggende Bregnet kirke, omgivet af mark og skov. Lidt nede ad højdedraget med en pragtfuld udsigt over Kaløvig lokaliserede arkæologerne en senmiddelalderlig teglovn. I den forbindelse blev efter arkæologisk sædvane lagt søgegrøfter ud for at lokalisere og afgrænse objektet. Og det blev hurtigt klart, at der under muldjorden gemte sig en del anlæg, stolpehuller, gruber, syldesten samt flere ovne. Det viste sig senere at være rester af en forsvunden landsby fra senmiddelalder og renæssance.

På daværende tidspunkt blev forsiden af den store teglovn frilagt, mens selve ovnrumbet samt ovnens omgivelser i øvrigt forblev urørte, idet ovnbunden med sine 2,5-3 m tykke fyldlag over skønnedes »ikke at være truet«.

(Som alle andre har museet mærket den økonomiske stramning, og må foretage en hård prioritering, også blandt nødudgravningerne. Kun det mest nødvendige udgraves, re-

sten ligger (forhåbentlig) sikkert i jorden og venter på bedre tider. Dette er forklaringen på museumsfolks megen tale om »at være truet eller ikke truet«).

Herefter blev tegloven indmålt i forhold til omgivelserne, og et særligt spændende og desværre også særligt truet område blev afmærket, inden alle grøfter blev tildækket igen. Det var så meningen, at den egentlige udgravning skulle finde sted senere på året, efter høst. Men det blev i stedet efter høst 1991. På dette tidspunkt var området overdraget til Ebeltoft Museums distrikt og museerne ville derfor foretage undersøgelserne som et samarbejdsprojekt.

Ved udgravningerne blev det klart, at der ikke blot var tale om en enkelt gård eller teglbrænderens hus, men en landsby, hvis udstrækning var langt større end udgravningsfeltet. Det er derfor naturligt at se på hele området, som det - så vidt vi ved - var i middelalderen. Med en afstand til Bregnet kirke på ca. 400 m kan der næppe være tvivl om, at det var den forsvundne landsby Bregnet, der nu atter så dagens lys.

Udgravningsområdet findes ved krydset.

Egnen omkring Bregnet

Landsbyen Bregnet lå på begge sider af landevejen fra Rønne til Kalø, ca. 1 km syd for Rønne og 1,7 km nord for borgruinen.

Rønne, der traditionelt regnes for en ganske ung by, havde en ældre forgænger, landsbyen gl. Rønne, der nævnes i 1338 og 1570. Slotspræsten på Kalø var i 1570 også kapellan i Thorsager og Bregnet. Han fik anvist en gård i Rønne som bolig. Den pågældende gård ejedes af kronen.

Næsten alle egnens nuværende landsbyer har eksisteret siden middelalderen; blandt de nærmeste kan nævnes Følle, Skrejrup, Rostved, Bjødstrup og Egens¹. Derimod har landskabet været betydeligt mindre

åbent, idet megen skov og overdrev er forsvunden siden da. Selve navnet Bregnet - oprindeligt Bregentved - betyder en åbning eller rydning i skoven med bregner². Der er stadig store skovarealer både øst og vest for Bregnet kirke.

Kalø påbegyndtes opført i 1313. Der byggedes på borgen gennem flere årtier i 1300-tallet. Fra 1400-tallet var Kalø lenssæde for Kalø len indtil 1672. Det er klart, at en stor borg betyder meget for de nærmeste omgivelser. Og et administrativt centrum som et lenssæde betyder mindst lige så meget. Kalø påvirkning af landsbyen Bregnet kan derfor næsten ikke overvurderes. Det er muligt, at landsbyen var afhængig af Kalø, fik sit opsving i borgens storhedstid, og forsvandt efter dens nedlæggelse. Men om denne teori er korrekt, kan kun fremtidige undersøgelser vise.

Det er dog i den forbindelse værd at bemærke, at den lille flig af landsbyen, der udgravedes, kan dateres til tiden mellem 1400 og 1600.

Den middelalderlige landsby

De middelalderlige landsbyer har været genstand for en del forskning i de seneste 10-15 år. Men selv om der så småt er ved at tegne sig et mønster, er der stadig mange ubesvarede spørgsmål.

På overgangen mellem vikingetid og middelalder, omkring 1000-tallet, sker en afgørende forandring i bebyggelsernes karakter. Landsbyerne bliver stationære i modsætning til tidligere, hvor de »vandrede«, d.v.s. flyttede til et nyt sted med jævne mellemrum. I løbet af de næste 200 år byggedes de fleste af landets kirker, og den administrative inddeling med sogne og stifter blev ligeledes gennemført. Herefter gik det tilsyneladende kun fremad for de danske landsbyer, indtil 1300-tallets krise, der lagde adskillige gårde og landsbyer øde. Faktisk forsvandt de fleste nedlagte landsbyer i 1300- eller begyndelsen af 1400-tallet. Her er Bregnet tilsyneladende en undtagelse. Andre landsbyer, ja sågar hele købstæder, forsvinder eller sygner hen efter reformatio-

Bregnet kirke. Kirsten Nijkamp fot.

nen. Det er de landsbyer, der er tilknyttet et stort kloster eller en borg, der nedlægges ved reformationen i 1536. Det gælder f.eks. Mariager. Man kender også enkelte eksempler på landsbyer, der blev nedlagt af deres ejer - herremanden - fordi denne ønskede jorden anvendt til andet formål.

Det interessante var, hvordan Bregnet passede ind i det kendte mønster om de middelalderlige landsbyer.

Vores forhåndsviden om Bregnet var ikke ret stor. Bregnet nævnes i en skriftlig kilde første gang i 1338 - Bregentved. Det var da Stig Andersen (Hvide) mageskiftede sit gods i Bregnet, Rønde og Tykær (i Mørke sogn). En senere kilde nævner kirkegården³. Andre skriftlige kilder om Bregnet fandt vi ikke.

Bregnet kirke

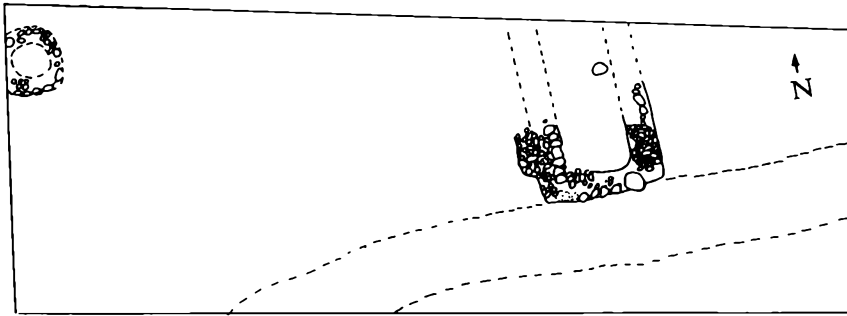
Der er bevaret én bygning fra den forsvundne landsby, og det er kirken. På dens kirkegård ligger de mennesker, der beboede de udgravede huse, de, som hejsede vand op af brønden, som færdedes på vejen og som udøvede deres håndværk og daglige gerning i landsbyen.

Kendte vi kirkens og sognets historie, ville vi også kunne fortælle landsbyens historie, men desværre er Bregnet kirke og sogn ret udforsket.

Kirken består af et hvælvet langhus med en tresidet afslutning mod øst, et vesttårn og et våbenhus - altsammen bygget af røde munkesten - og altsammen fra senmiddelalderen. Trap Danmark skriver, at det muligvis er i Århusbispens Jens Iversens tid, kirken blev opført, idet hans våben ses som kalkmaleri i et af hvælvne. Han var biskop i 1449-82⁴.

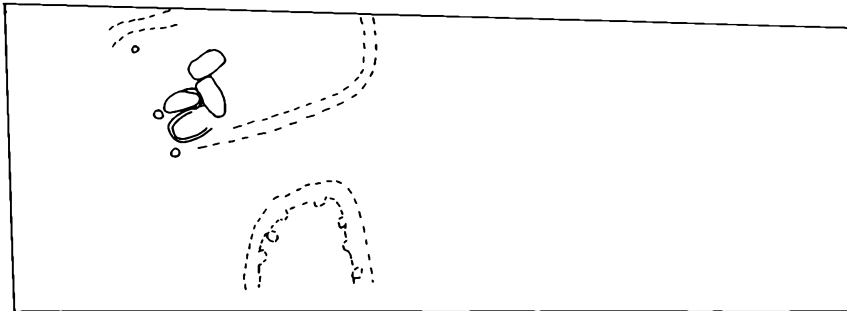
Den nylig udkomne bog om Rosenholm og slægten Rosenkrantz er ikke enig med Trap. Carsten Porskrog Rasmussen skriver, at Otto Nielsen Rosenkrantz var 1400-tallets største private kirkebygger i Danmark. Tæt ved Kalø, hvor han var lensmand, fra 1439-77, fik han bygget en helt ny kirke, Bregnet, der var en skrabet udgave af Tirstrup. Han døde i 1477⁵. Dateringen stemmer overens med Traps, men byggherren er en anden.

En tredje mulighed er, at Bregnet oprindeligt havde en lille romansk landsbykirke, der blev ombygget i 1400-tallet. Mange af de senmiddelalderlige herremænd, der restaurerede og ombyggede de ældste kirker, har efterladt indskrifter, der pralende fortæller, at de »nybyggede« kirken, men hvor bygningsundersøgelser gang på gang har vist, at de »nybyggede« kirker var langt ældre. »Nybyggeri« kan altså tolkes på mere end én måde.

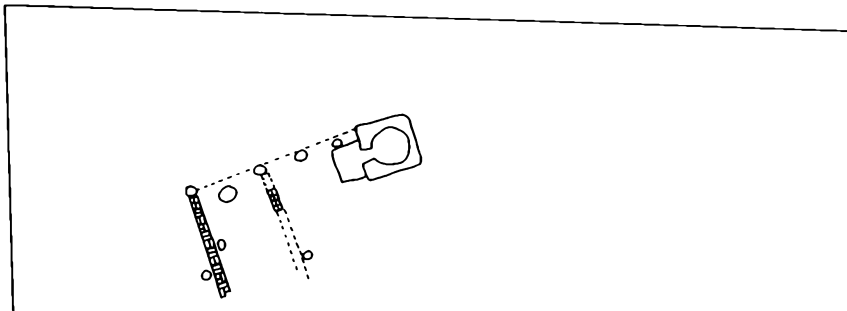
Brønd (A-49), vej (A-6), syldstenshus (A-5).

De yngste anlæg.

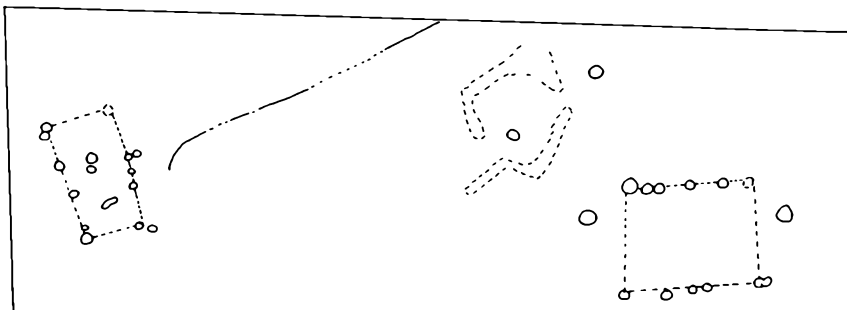
Hus (A-150) med ovn (A-3) og hus (A-42).

Den mellemste fase.

Syldstenshus (A-149) med ovn (A-4).

Den næstældste fase.

Stolpehus (A-145), hus (A-146) og stolpehus (A-144).

De ældste anlæg.

Der findes faktisk en skriftlig kilde, der nævner Bregnets kirkegård allerede i 1423 - Bregned's Kirkegaard ⁶.

Jeg skal nu ikke afgøre Bregnet kirkes alder; vi må vente til Danmarks kirkers eksperter har undersøgt den. Mens det er klart, at kirkens alder er af afgørende betydning for forståelsen og dateringen af landsbyen.

Udgravningens resultater

Den i 1989 fundne teglovn havde antagelig tre indfyriingskanaler. Dybden og højden af ovnen kendes ikke. Omkring den lå store mængder affald fra talrige brændinger, bl.a. munkesten, tagtegl, aske og slagger ⁷; men ingen daterende fund. Der blev derfor taget to prøver til naturvidenskabelige dateringer, begge fra en munkestensbelægning foran indfyriingsåbningen. Resultatet blev to forskellige dateringer. Den palæomagnetiske undersøgelse viste 1460 +/- 50 år ⁸, mens termoluminescens-dateringen viste 1540 +/- 40 år ⁹. Forskellen er dog ikke større, end der kan være tale om den samme datering. De stratigrafiske forhold omkring ovnen antydede i øvrigt mindst én ombygning af teglovnen. Men uanset om der var tale om en eller to ovnfasen, er dateringen utvivlsomt den seneste middelalder eller overgangen mellem middelalder og renæssance.

I 1991-udgravningen blev der fundet i alt 146 anlæg - heraf 109 stolpehuller. Der kunne med sikkerhed udskilles 1 brønd, 1 vej, 5 ovnanlæg, 2 grøfter, 5 gruber samt 7 huse. Altsammen i et udgravningsfelt på ca. 15x40 m ¹⁰. Blandt husene var 2 stolpebygninger med jordgravede, tagbærende stolper. 3 bygninger var kun bevaret i form af vægggrøfter, der kan have båret tørve- eller trævægge. Endelig blev der fundet 2 syldestenshuse, hvoraf det ene bestod af genanvendte eller fejlbrændte røde munkesten. De samme sten fandtes også i den store ovn, der antagelig hører til denne bygning.

Alle disse anlæg er naturligvis ikke samtidige, flere overlejrer hinanden. Dateringen er baseret på de fundne genstande, da der ikke var træ bevaret til naturvidenskabelige

dateringer. De ældste genstande er fra 1400-tallet, kun ganske få skår kan være fra anden halvdel af 1300-tallet. De yngste genstande er fra tiden omkring 1600, men langt hovedparten er fra 1500-tallet. Der blev fundet 3 mønter, der tilsyneladende alle er fra midten af 1400-tallet.

De yngste anlæg

De øverste, yngste anlæg var vejen, syldestenshuset samt brønden.

Vejen (A-6) var noget at det første, der dukkede op. Det var en mere eller mindre godt bevaret vej bestående af gruslag med flere tykke lag af teglskærver over. I kanten mod nord sås en række kantsten af større marksten. Vejen har været ca. 3 m bred; længden kender vi ikke, men vi kunne følge den over en strækning på ca. 35 m. Vejen har muligvis gået fra teglovnen gennem landsbybebyggelsen op til Bregnet kirke. I så fald kan vejen dateres til anden halvdel af 1400-tallet.

Syldestenshuset (A-5) må være samtidig med vejen, idet de respekterer hinanden. Det var kun sydenden af huset, der var bevaret - det har vendt gavlen ud mod vejen. Længden af huset kendes ikke, men det har i hvert fald været 3 m bredt i indvendig mål. Sylden, der var ca. 1 m bred, bestod af marksten i forskellige størrelser, men også enkelte munkestensfragmenter. På vestsiden var sylden et sted ca. 2 m bred. Formentlig har indgangen til huset været her.

Inde i bygningen var der et lergulv over et tykt fyldlag. I dette hus blev udgravningens bedste fund gjort, bl.a. 2 mønter fra 1440-erne. Den ene blev fundet mellem syldestenene, den anden sad fast i underkanten af lergulvet, så huset må være bygget efter midten af 1400-tallet. Det mærkeligste fund lå under gulvet - det var et helt hundeskelet. Hunden, der tilsyneladende var en ung hund af en stor race, lå pænt sammenrullet, som om den sov. Da hunden ikke var nedgravet, men indlejret i fylden, kan der ikke være tvivl om, at den er lagt der, mens huset byggedes, som et »offer«, fra en tid, hvor tro og overtro gik hånd i hånd.

Brønden (A-49) blev fundet en ugestid før udgravningens afslutning. Det var derfor ikke muligt at færdigudgrave den. Den øverste halvdel blev bortgravet, men en lille meter nede blev den blot oprenset. Vi nåede kun ca. 1,2 m ned, inden udgravningen lukkedes.

Brønden ligger lidt for sig selv og kan i teorien have hørt til samtlige bygninger. I niveau med undergrunden så den firkantet ud, ca. 2×2,65 m, men lidt længere nede var den rund, med en diam. på ca. 75 cm i indvendig mål. Den bestod af hovedstore, regelmæssige marksten, der sad sammenkilet i 2-3 lag omkring nedgravningen. Brønden blev lidt smallere nedefter, og fylden blev mere våd mod bunden. Der ville antagelig stå vand i den igen, hvis den blev helt oprenset. Der var adskillige fund i fyldjorden, de var alle fra 1500-1600-tallet. På dette tidspunkt har man altså opgivet brønden. Hvornår den er anlagt, kan der derimod ikke siges noget om.

De ældre anlæg

Til den mellemste fase hører antagelig to huse med væggrøfter, begge kun delvist bevaret. Hus A-150 indeholdt et virvar af stolper samt ikke færre end fire ovnbunde fra forskellige faser af husets ildsted. Bygningen har været omkring 5 m bred og måske 11-12 m lang. Det var ikke umiddelbart indlysende, hvilke stolper der har hørt til denne bygning, og tolkningen er behæftet med nogen usikkerhed. Ovnbundene var delvist bygget ind i hinanden, men dog adskilt af teglbrokker samt lerbalker - en rest af ovnkappen. Hvor bunden var bevaret, bestod den af munkesten. Bredden varierede mellem 82 og 85 cm; længden var på mellem 136 og 147 cm. Lerbalkene var 17 til 25 cm brede.

Den anden bygning (A-42) var dårligere bevaret, og kun erkendt som en buet grøft, hvis nordende overlejrer et ældre hus. Grøften var 40-45 cm bred og ca. 20 cm dyb. Bygningens indvendige bredde var ca. 3,5 m; længden kendes ikke.

Den næstældste fase udgøres af et bygningskompleks (A-149) bestående af to parallelle rækker teglstenssyld, adskillige stolpehuller samt den store ovn (A-4). Heller ikke denne bygnings længde er kendt, idet den fortsætter ud af udgravningsfeltet mod syd. Den indvendige bredde var 3 m. I nordgavlen sås et dybt stolpehul for enden af begge langvægge samt et meget stort, men ikke så dybt midt i gavlen. Som en fortsættelse af gavlinien mod øst sås yderligere to dybe stolpehuller, der forbandt bygningen med den store ovn (A-4). Der var ikke bevaret tilsvarende stolpehuller på forbindelsesgangens sydside, men de kan være fjernet af hus A-42.

Ovn A-4, der var en stor brødovn, bestod af et cirkulært ovnrum i en firkantet indmuring. Ovnrummets diam. er ca. 175 cm, indfyriingsåbningen var ca. 35 cm bred, og hele det firkantede anlæg målte 2,5×3,0 m. Foran ovnen lå en mindre teglstensbelægning. Hele ovnkomplekset var dækket af den nedstyrtede lerkappe, der lå som et tykt lag over den. Uden for ovnens bagvæg fandtes en mønt fra 1420'erne. Ved et snit gennem ovnen blev det klart, at der kun var tale om en og samme fase. Ovne af denne størrelse og type er fortrinsvis kendt fra store husholdninger, f.eks. borge eller klostre, men kan vel også tilhøre en bager. Da resten af bygningskomplekset lå uden for udgravningsfeltet, er videre tolkning ikke mulig. Det så i øvrigt ud til, at denne bygning var nedbrændt, idet den var dækket af et tykt, sort, meget trækulsblandet lag, hvori fandtes brændt lerklining.

De ældste huse

Den ældste fase udgøres af tre huse samt et hegn, alle blot erkendt i undergrunds niveau. De overlejres alle af yngre anlæg og jordlag. Ingen kulturlag eller fund kunne henføres til de ældste bygninger. Dateringen er derfor relativ, man kan blot sige, at de er ældre end de øvrige anlæg, men ikke hvor meget. Det var dog vort indtryk, at det ikke drejede sig om ret mange år.

*Syldstenshus med
vejen foran.
Kirsten Nijkamp fot.*

Stolpebygning A-145 bestod af 9 stolpehuller efter nedgravede stolper. Stolperne dannede en firkantet bygning på $2,25 \times 5,25$ m med 2 stolper i husets midtakse. Midt på den østlige væg sås en ekstra stolpe, der kan antyde en døråbning. Hos flere af stolperne var der i øvrigt blevet indsat en ny stolpe som støtte for den oprindelige. Der var ikke bevaret gulvlag, ildsted, affald eller lignende. På grund af størrelsen kan der være tale om et udhus.

En lignende bygning fandtes i feltets østlige ende. Stolpehus A-144 dannedes af 12-15 stolpehuller efter nedgravede stolper, der stod i en lidt uregelmæssig firkant ca. $6 \times 4,5$ m i indvendig mål. Ud for hver gavl sås et stort stolpehul, der formodentlig også hørte til bygningen.

Udgravningens ældste anlæg udgjordes af en mindre bygning (A-146) samt hegn A-91. Huset bestod af grøfter, der dannede en ikke helt regelmæssig firkant på ca. 5×5 m,

med indgang i vestsiden. Ved indgangens sydside var væggrøften forlænget ca. 2 m vinkelret på væggen, således at der dannedes et vindfang. Kun 2 stolpehuller kunne henføres til denne bygning. Fælles for både grøfterne og stolpehullerne i A-146 samt hegn A-91 var en ensartet grålig fyld, helt uden rester af tegl. Dette adskilte dem fra de øvrige fundne anlæg, der alle havde tegl i fylden.

Hegn A-91 bestod af en rende eller grøft, 20 cm bred og blot 2 cm dyb i undergrundsniveau. Den ringe dybde gjorde det vanskeligt at følge grøften, mange steder var den ikke bevaret. Men den kunne iagttages over en strækning på ca. 12 m, nogenlunde øst-vest gående, og må tolkes som rester af et hegn eller anden afgrænsning af toften.

Foruden disse anlæg fandtes en del stolpehuller, en grøft samt fem gruber, der ikke umiddelbart kunne henføres til en bestemt bygning eller fase.

Fundene

De fundne genstande var af blandet karakter, men bortset fra de massive rester fra teglproduktionen fandtes ingen spor efter håndværk. Der var tale om almindeligt husholdningsaffald iblandet lidt bygningsrester samt enkelte tabte genstande. Foruden keramik var knogler samt jern og andre metaller helt godt bevaret. Træ og andet organisk materiale var derimod ikke bevaret.

For keramikens vedkommende var de mest dominerende fund potteskår fra både de gråsorte, uglaserede gryder på tre ben samt fra stjertpotter og glaserede, rødbrændte fæde. Men der var også enkelte stentøjsskår fra kander, stjertpander, samt høje, fladbundede lerkar med indvendig glasure. Af andet husholdningsaffald kan nævnes et par jernknive og skår fra drikkeglas og glasflasker.

Blandt bygningsresterne fremkom et antal skår fra forskellige typer pottkakler. De har siddet indmuret i datidens kakkellovne, der alle var bilæggerovne. Det var grønglaserede, i enkelte tilfælde sortglaserede, rektangulære kakler med figurmotiver. De kan dateres til anden halvdel af 1500- samt 1600-tallet. Pottkaklerne blev først og fremmest fundet i og omkring syldstenschus A-5, ligesom der også fandtes en del glasskår fra vinduesglas samt blybånd, hvilket ikke var tilfældet for de øvrige bygninger. Vi må derfor tro, at netop hus A-5 var udstyret med kakkellovn og blyindfattede ruder - træk, som ellers mest ses hos finere byhuse. Fund af lerklining med hvid kalkpuds fuldender indtrykket af et af landsbyens huse.

Til de finere fund hører et mindre kantbeslag af bronze, formentlig fra en pung eller lille taske af læder eller lærred. Til samme gruppe hører et bronzespænde eller beslag af udpresset blik i højt relief med blomstermotiv. Begge fund blev gjort i hus A-5, henholdsvis imellem syldstenene og i fylden over lergulvet.

Et fragment af udskåret beslag af tak samt en cylinderformet 2,3 cm høj blyhætte med indridsede bogstaver, RM, på endefluden bør også nævnes.

Endelig blev der fundet et pladeformet skiferfragment, antagelig fra en tagbelægning, hvorpå der var foretaget en del indridsninger. Disse indridsninger, der tilsyneladende kan udskilles i to faser, har voldt udgraveren noget hovedbrud. På den ene side ses en del af en cirkel, inddelt i fem felter. I felterne ses en bølget tunge eller stråle. Både felterne samt strålerne er udgået fra cirkelens centrum, der ikke er bevaret, ligesom resten af cirklen mangler. Cirklen er indrammet af en firkant, hvis ene hjørne er bevaret. Det hele er dækket af sekundære indridsninger i form af rækker af små streger samt en dyb rille. På pladens anden side ses flere dybe riller på kryds og tværs samt en række mere eller mindre læselige bogstaver. En mulig tolkning af pladen kan være en kalenderring eller anden form for kalender, hvor en inddelt cirkel indgår. Måske er det en kladde til en større kalender, måske et forsøg på at holde regnskab med nogle bestemte dage - eller noget helt andet. I hvert fald er der tale om en helt unik genstand.

Udgravningens allerfineste fund var et remendebeslag af forgyldt bronze, 4,2 cm lang og 1,8 cm bred. Forsiden er prydet af en symmetrisk ornamentik, bagsiden er helt glat. Også denne genstand blev fundet i hus A-5.

Konklusion

Der er ingen tvivl om, at det var landsbyen Bregnet, der dukkede op af den sorte jord. Vi så et lille udsnit af den og kunne iagttage beboernes aktiviteter i 1400-1600-tallet. Der var forskellige typer huse, både beboelse og udhuse, både jævne hytter og fine huse, ligesom der blev gjort overraskende gode fund fra landsbyen. Vi ved også, at man brændte tegl o. 1500. Men bortset fra disse kendsgerninger er vor viden om Bregnet stadig yderst beskednen, og udgravningerne har rejst mange nye spørgsmål. Landsbyens størrelse og helt konkrete afgrænsning er af største betydning, ikke blot for forståelsen og dateringen af Bregnet, men også af hensyn til fremtiden. Det udgravede »truede«

Den store ovn. Kirsten Nijkamp fot.

areal var blot dækket af ca. 25 cm muldjord, det var i sidste øjeblik for de yngste anlægs vedkommende. Jorden har indtil dette år været under fortsat dyrkning, men fremover tages der hensyn til de arkæologiske levn. Det er derfor nødvendigt at fortsætte de arkæologiske undersøgelser i de kommende år for at afgrænse landsbyen, både af hensyn til de arkæologiske levn samt til ejeren af jorden.

Efterskrift

Skov- og Naturstyrelsen har netop bevilget økonomisk støtte til de arkæologiske undersøgelser, der er nødvendige for at afgrænse Bregnet. Samtidig har Kalø Skovdistrikt vist både interesse og velvilje. Man foretager en meget reduceret jordbearbejdning, indtil landsbyen er helt afgrænset, hvorefter det pågældende areals fremtid tages op til fornyet overvejelse.

NOTER:

1. Trap Danmark, 5. udg., side 1031-35.
2. Bent Jørgensen: Dansk Stednavne Leksikon, 1982, bd. Jylland, nordlige del.
3. Trap Danmark, 5. udg., side 1029.
4. Trap Danmark, 5. udg., side 1031.
5. Carsten Porskrog Rasmussen: Rosenkrantz-slægtten og Rosenholm, Rosenholm, 1991, side 39-70.
6. Trap Danmark, 5. udg., side 1029.
7. Kulturhistorisk Museum, Randers, journal nr. 535/88. Undersøgelse og beretning ved forfatteren.
8. Den palæomagnetiske undersøgelse blev foretaget af Niels Abrahamsen. Laboratoriet for Geofysik, Geologisk Institut, Århus Universitet.
9. Termoluminescens dateringen blev foretaget af Vagn Mejhdahl, Nordisk Laboratorium for Termoluminescens-datering. Forskningscenter Risø.
10. Samtlige beskrivelser og oplysninger om udgravningen er direkte fra udgravningen og den endnu ikke færdige beretning. Den arkæologiske undersøgelse blev foretaget af forfatteren og arkæolog Pauline Asingh, Ebeltoft Museum.

Da overtro og heksebål hjem søgte Læsten sogn

Af Holger H. Jensen

Læsten har indtil for få årtier siden ligget uden større strukturændring, sådan som jordreformerne omkring 1800 efterlod sognet, - et samfund af jordbrugere med smed, høker, degn plus få andre undtagelser - med gårdene og de få huse i en halvkreds ligesom favnende den gamle granitkirke fra 1200-tallet på bakken mod syd.

Med til billedet af byen hører, at der fra den ligeledes højt liggende kirkegård er vidt udsyn over en utrolig smuk natur med de fredede Læsten Bakker i forgrunden og bag dem Herregården Fussingøs løvskove, løftende sig for blikket. At der mellem bakkerne og skoven gemmer sig et bredt engdrag - det kan man ikke se, men nok vide og tillige vide, at her udspringer såvel Skals Å som Vejlebæk og løber hver sin vej. For den, der har levet og virket i en årrække blandt beboerne i Læsten og lært disse at kende som fredelige og indbyrdes hjælpsomme mennesker, der havde et fordrageligt naboskab og et godt sammenhold om skolen, kirken og forsamlingshuset, er det mærkeligt at vide, at der i dette sogn for blot en halv snes generationer siden udviklede sig

en mistroiskhed og gensidig frygt, der fik den uhyggeligste følge: en hekseproces. Man kan nok betegne hekseprocessen i Læsten som en udløber af en række hekseforfølgelser fra Viborg, begyndende 1618 og fortsat ca. 10 år frem, hvor op imod en snes mennesker blev brændt på heksebålet i egnene øst og vest for Viborg.

I Læsten blev en mand ved navn Peder Sørensens Gjedsted brændt. Hvilke tre omstændigheder der især fældede ham, skal jeg opsummere til sidst.

Hans første avindsmænd var Rasmus Jensen i Læsten. Rasmus Jensens tåbelige fortælling gik ud på, at en dag for seks år siden, »den tirsdag næstefter de havde tilsaat deres byg«, da hidsede Peder Gjedsteds kone sin hund efter hans gæs. Han talte til hende derfor og sagde, at hun kunne jo have taget gæssene i hus, så skulle han, Rasmus Jensen, have betalt den skade, de havde gjort.

»Da gik hun Hjem og svarede ham intet. Og siden derefter blev han forkommet paa sit Helbred.«

Meningen er jo tydelig nok. Det hjælper ikke, at konen denne gang holdt sin tunge i tømme og »svarede intet«. Hans sygdom stammer dog fra hende.

Så gik der fem år, uden at Rasmus Jensen havde noget at skyldte Peder Gjedsteds for.

Men nu i sommer var det et år siden, ved den tid han skulle pløje til stubbyg på Korsagrene, da faldt han omkuld hos ploven og kunne ikke gange med den. Så satte han sig. Da kom Peder Sørensen Gjedsted drivende med sin plov, og så sagde han til ham: »Peder, I haver mit helbred fra mig, jeg kan nu intet gange.« Da svarede han: »Jeg skal love dig, at du skal gange sagte herefter.« Og siden haver jeg forværredes hver dag, så Gud nåde mig fattige mand.

Man vil bemærke, at han tiltaler Peder Gjedsted med »I«; Peder Gjedsted har altså været en gammel mand. - Men efter den tid gik Rasmus Jensen omkring og beskyldte Peder Gjedsted »baade i Kirken og andensteds« for at have taget hans helbred.

Imidlertid var Christian Nielsen i Læsten død. Ved hans sygeseng sad præsten i Nørbæk, hr. Jesper Pedersen Lindholt (præst i Nørbæk i 67 år, 1604-1671). Præsten optegnede omhyggeligt alt hvad løst og fast, den syge kunne have at berette om Peder Gjedsteds påstående trolddomskunster. Præstens optegnede dokument kom til at lyde således:

Christian Nielsen i Læsten hans Bekendelse, som han nu i Dag, som er d. 5. December Aar 1615, bekender udi hans Sygdom den Dag han annammet Sacramentet:

Først kom jeg og Peder Gjedsted udi Trætte paa S. Valborg Dag nu sidst forleden 3 Aar, og straks derefter misted vi Dyden af vores Mælk og kunde ikke have godt af vort Mælk. Om S. Mikkels Dag, der kom efter det samme Aar, fik jeg noget Rug af Peder Gjedsted for Markkorn, og der jeg klaged paa, at det var næsten halv Part Skarn, da sagde han, at jeg skulde snart faa andet at tage Vare paa. Nu til Fastelavn kommer først 3 Aar paa Onsdag mod Aften kom Peder Gjedsted til mig og spurgte mig, om jeg vilde tærskte for ham, da sagde jeg:

»Nej, Gud vil jeg ej,« fordi han haver ikke forskyldt noget godt af mig. Da sagde han, at jeg skulde intet baade af, at jeg vilde ikke gøre for ham, og den Tid skulde snart komme, at jeg skulde lidet kunne gøre for mig selv og intet for andre. Saa gik han for min Dør og skrev noget vidt omkring paa Jorden med en Skovl og nogen Kors.

Anden Dag, der kom efter, misted vi Dyden af vores Mælk igen. I Fjor 3 Uger for S. Mikkels Dag om Morgenen tidlig kom Dorette, Peder Gjedsteds Kone, til mig og spurgte mig, om jeg viste ikke, hvor hendes Øg var. Da sagde jeg: »Jo, jeg haver dem i Hus; men vil I have dem, da skal I fly mig Brød for 9 Øg, jeg har haft i Hus.« Da sagde hun: »Skal vi hente vores Øg her hver Morgen, da ved jeg ikke, hvor det skal gaa til.« Da sagde jeg: »Ja, Gud skal I saa, saa tit som de gaar i Danemænds Korn, da skal jeg tage dem i Hus, og da skal I løse dem ud.« Da sagde hun: »Ja, ja, jeg skal jette Dig en Jet (jette=love). Du skal faa baade Skam og Skade; men jeg skal give Dig Stunder at skrifte før end det skal komme paa Dig.«

3 uger efter S. Olufs Dag nu i Høst sidst forgangen gik jeg paa Bjørnsager - og min kone - og schælgte Byg. Da som jeg gik allerbedst, kom der saa mange Fluere omkring mig, som mig tøjte, at jeg aldrig havde set paa een Tid i alle mine Dage, saa jeg ikke kunde vende mig for dem, og samme Tid var der en stor Kulde. Da fik jeg svarlig ondt samme Tid udi mit ene Laar og Side, og siden kunde jeg aldrig tjene mig 1 Skilling med Dags Gerning at gøre for nogen Mand. Nu, noget før jeg nu i Dag skulde have ganget til Tinge og bestanden, at jeg havde stævnet Mændene her i Byen, da misted jeg al den Magt, jeg havde i min Laar, Haand og i min Side, saa jeg tror ikke, jeg kunde føle det, om nogen vilde hugge min Haand af mig, som Godtfolk kan se, hvordan jeg ligger her nu. Og alt dette skylder jeg Peder Gjedsted og hans Kone Dorette for, og ingen anden Menneske paa Jorden. Og at det saa er, som jeg nu haver sagt og bekendt, derpaa vil jeg gerne dø, og Gud unde min Sjæl saa sandt og ikke sander at

komme i Guds Rige, som jeg ikke haver løjet et Ord. Således slutter præstens optegnelse af Christian Nielsens »bekendelse«.

Dette dokument blev beseglet af en halv snes mænd fra Læsten og præsten, hr. Jesper, vedstod på tinge, at han havde skrevet det efter Christian Nielsens ord »den Tid, han gav ham Sakramentet, og gik og før lige som samme Bekendelse indeholder.« Desuden vidnede præsten, at Peder Gjedsted havde rygte for trolddom og tyveri.

- Da forsøgte den ulykkelige mand at flygte.

Fredagen før Palmesøndag om aftenen, da solen var nede, kom han til Niels Nielsens gård i Sønderbæk og bankede på. Konen gik til døren og lukkede ham ind, og han satte sig da ved Niels Nielsens »Skive« og klagede sig og sagde, at han vidste ikke, hvad han ville gøre, om han ville drukne sig eller ej.

Niels Nielsen sagde til ham: »Drukner du dig selv, saa er baade Legem og Sjæl fortabt.« Imod Niels Nielsens vilje forblev han der i dølgsmål lørdagen over. Men Palmesøndag, mens folkene var i kirken, trængte Niels Nielsen ham ud med magt. Peder Gjedsted bad ham da om, at han ville låne ham hans hustrus klæder, for at han i dem kunne drage til Nørbæk, og så lade hans søn Christian gå med for at få klæderne tilbage igen. Og dermed kastede han en skindkjortel over sig, som tilhørte Niels Nielsens hustru, Johanne, og satte en økse derunder med skaftet nedad. Men Niels Nielsen nødte ham til at drage af skindkjortlen igen, og da Peder Gjedsted gik ud fra Niels Nielsens, stod de Læsten mænd derude for at tage ham.

En mand i Sønderbæk vidnede, at han så Peder Gjedsted komme ud fra Niels Nielsens og løbe gennem Knuds gård og ind i la-

Læsten kirke. Purhus Lokalkærv.

den og lukke døren for sig. Og han råbte og sagde, at de skulle lade ham fare, han skulle aldrig komme i den egn mere i hans dage. Så kom han ud af laden igen og »brugte Ben« over i Peder Reistrups Sals (stuehus), hvor han også lukkede døren for sig, så deres pige ikke kunne komme ind. Derinde fandt de Læsten mænd ham; han sad i en lukket seng og huggede om sig med en økse, indtil de fik fat på ham.

Nævningerne af Læsten Kirkesogn dømte ham skyldig i trolddom på Herredstinget. - Og på Landstinget i Viborg mødte hr. Jesper Pedersen og flere vidner »og med højeste Helgens Ed og oprakte Fingre var deres Vidner og Kundskab bestændig i alle Maader.« - Dertil svarede Peder Gjedsted og sagde, at han var uskyldig og ubrødig i Trolddoms Kunster. Men Rasmus Jensen lagde sin hånd på hans hoved og offentligt sigtede ham for en vitterlig Troldmand.

Da dømte Landstinget, at Kirkenævningernes Ed og Tov skulle staa ved Magt.

Peder Sørensen Gjedsted var hjemfalden til baalet.

Tragedien var fuldbyrdet!

- Når læseren har sundet sig lidt over denne rystende tildragelse fra Christian den Fjerdes tid og derefter vil efterprøve dati-

dens domspraksis med nutidens juridiske målestok, kommer man nok til den slutning, at der var tre omstændigheder, som især blev afgørende for udfaldet af hekseprocessen. Af disse tre nedenfor anførte ville de to første ikke have nogen vægt i vore dage.

1. Respekten for, hvad en person sagde på sit dødsleje var ofte afgørende - især hvis udtalelserne faldt i præstens nærværelse.
2. Der blev tillagt stor betydning, hvad en præst vidnede - uanset om præsten i dette tilfælde i virkeligheden intet vidste om de hændelser, den anklagede blev beskyldt for, men kun refererede, hvad andre påstod.
3. Det blev næsten altid betragtet som en tilståelse af brøden, hvis den anklagede forsøgte at flygte eller skjule sig.

KILDER:

Verner Dahlerup: »Hekse og Hekseprocesser i Danmark«. (Kbh. 1888).

Dr. Villads Christensen: »Hekseprocesser fra Midtjylland«. (1906).

Et skjødsbrev

...der ikke »beskyttede«

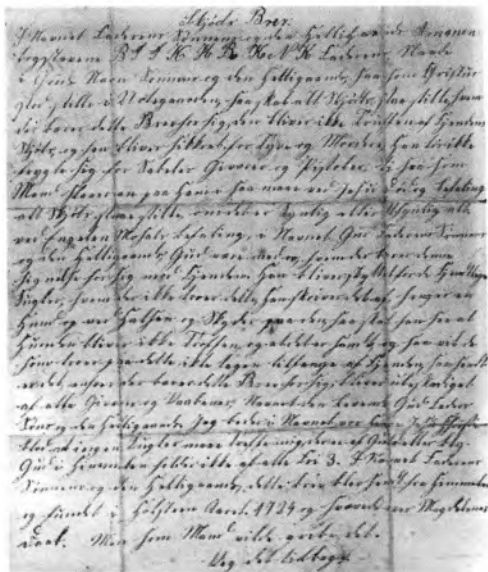
Af Villads Andersen

I den nordøstlige del af det gamle Randers amt - især i og omkring Udbyover/Udbynder, har der i et par generationer verseret en meget rørende historie om en ung mand, der faldt i slaget ved Dybbøl den 18. april 1864. - Historien lyder:

En ung mand fra gården *Mortensminde* i Udbyover blev gift med en ung pige fra Dalbyneder; men dagen efter deres bryllup blev han indkaldt til militærtjeneste og kom aldrig mere hjem til sin unge brud og til den nybyggede gård, som han som ældste søn skulle overtage. Historien bliver endnu mere tårepersende, idet det forlyder, at bryllupsnattens elskov bar frugt, idet en søn fødtes på et passende tidspunkt efter brylluppet. Sønnen døde som dreng, og den unge enke giftede sig med sin faldne mands broder og kom alligevel til at sidde som gårdmandskone på gården, *Mortensminde*, hvor hun blev moder til en rimelig stor børnesflok.

Der syntes at være mulighed for at finde spændende detaljer i denne historie, og jeg henvendte mig derfor til nu afdøde fru *Johanne Mortensen*, der i en menneskealder

har boet på *Mortensminde* i håb om, at hun kunne give mig en mere usminket version af historien. Det kunne hun ikke; men hun havde da nogle »gamle papirer«, som hun

Skjødsbrevet. Kirsten Nijkamp fot.

SKJØDSBREV

I NAVNET FADERENS, SØNNENS OG HELLIGAANDS AMEN

BJJKHKRNK. FADERENS NADE

I GUDS NAVN SØNNENS OG DEN HELLIGAANDS, SAA SOM CHRISTUS STOD STILLE I URTEGAARDEN, SAA SKAL ALT SKJØDTS STAA STILLE, HVEM DER BÆRER DETTE BREV HOS SIG, DEN BLIVER IKKE TRUFFEN AF FJENDENS SKJØTS, OG HAN BLIVER SIKKERT FOR TYVE OG MORDERE, HAN TØR IKKE FRYGTE SIG FOR SABELER GIVÆRER OG PISTOLER, TI SAA SOM MAND SLAAR AN PAA HAM I SAA MAAE VED JESU DØD OG BEFALING

ALT SKJØTS STAAE STILLE, OM DET ER SYNLIG ELLER USYNLIG ALT VED ENGELN MOSTS (?) BEFALING, I NAVNET GUD FADERENS SØNNENS OG DEN HELLIGAANDS, GUD VÆRE MED OS, HVEM DER BÆRER DENNE SIGNAL SAA FOR SIG MOD FJENDEN. HAN BLIVER SKYTTET FOR DE FJENDTLIGE

KUGLER, HVEM DER IKKE TROR DETTE, HAN SKRIVER DET AF, FANGER EN HUND OG VED HALSEN OG SKYDER PAA DEN, SAA SKAL HAN SEE AT HUNDEN BLIVER IKKE TRUFFEN, OG AT DET ER SANDT, OG SAA VIL DE SOM TROER PAA DETTE IKKE TAGEN TILFANGE AF FJENDEN, SAA SANDT ER DET, ENHVER DER BÆRER DETTE BREV PAA SIG, BLIVER UBESKADIGET AF ALLE GIVÆRER OG VAABENER, NAVNET DEN LEVENDE GUD FADER SØNS OG DEN HELLIGAANDS. JEG BEDER I NAVNET VOR HERRE JESU CHRISTI BLOD AT INGEN KUGLER MAA TRÆFFE MIG, DER ER AF GULD ELLER BLY.

GUD I HIMLERN HOLDER IKKE AF ALLE FRI 3 (?). I NAVNET FADERENS SØNNENS OG DEN HELLIGAANDS; DETTE BREV BLEV SENDT FRA HIMMELEN OG FUNDET I HOLSTEN AARET 1724 OG SVÆVEDE OVER MAGDALENES DAAB. MEN SOM MAND VILLE GRIBE DET VEG DET TILBAGE.

I AARET 1791 DA NOGLE MED PENKERNE (?) SKREV DET AF, HVEM SOM HAR DETTE BREV I SIT HUUS ELLER BÆRER DET PAA SIG, HAM VIL INTET TORDEN-VEIR SKADE, OG HAN SKAL BLIVE BESKYTTET FOR ILD OG VAND OG ALD FJENDENS MAGT; DETTE BREV SKAL DEN ENE LADE DEN ANDEN BEKOMME SKREVEN ELLER TRYKKET, AT BÆRE TIL HVER, ISÆR TIL DEN SOM BÆRER BREVET OG FOR SIN FADER B G H. DEN RETTEDE VILLE LADE SIG SINE SKARPRETERRES SVÆRD, DA NU SAADANT SKULLE SKEE, OG FORKYNDTE AT HOVEDET IKKE SKULLE AFHUGGES.

DA GREVEN SAA DETTE SPURGTE HAN SIN TJENER HVORAF DETTE KOM AT SVÆRDET INGEN SKADE TILFØRENDE HAM, HVORPAA TJENEREN VISTE DETTE BREV MED BOGSTAVERNE BHBKNK.

DA GREVEN SAA DETTE BEFALEDE HAN AT ENHVER SKULDE BÆRE DETTE BREV PAA SIG. NAAR NÆSEN BLØDER PAA NOGEN ELLER FOR BLODIGE SAHDER OG IKKE KAN STILLE BLODET SAA TAG DETTE BREV OG LÆG DERPAA SAA BLIVER BLODET STRAGS STILLET, HVEM DER IKKE VIL TRO DETTE, HAN SKRIVER BOGSTAVERNE PAA ET SVÆRD ELLER GIVÆR OG STIL HAM PAA EN BESTEMT PLADS SAA KAN HAN IKKE SAARE SIG, OG SAA KAN DE IKKE BLIVE BESKIKKET OG SINE FJENDER KAN INGEN SKADE TILFØRE HAM HVEM BÆRER DETTE BREV HOS SIG ER BEDRE END ALT GULD.

ikke kunne tyde, og dem kunne vi da prøve at kigge lidt i. Her kom så dokumentet, der er den egentlige årsag til denne artikel.

Et »Skjødsbrev« eller et beskærmelses- eller beskyttelsesbrev er en skriftlig formulering og videreudviklet trylleformular, der ved sin magiske kraft skulle være i stand til at beskytte indehaveren mod alverdens ondskab; således skulle det virke beskyttende mod sygdom og i *krigstilsælde mod fjendens kugler*. Den magiske kraft i disse »breve« var knyttet til et antal helt uforståelige bogstaver, der nævnes i de pågældende »tryllebreve«. Der har sikkert i krigstider, som vi havde i midten af forrige århundrede, været gode forretninger at gøre for plattenslagere, gøglere o.lign. personer ved salg af disse »skærmende breve« til de stakels mennesker, der skulle kastes ud i kamp for fædrelandet. Mange har sikkert dårligt været helt på det rene med, hvad sagen i virkeligheden drejede sig om. Størstedelen af soldaterne var jo bønderkarle, hvis skolegang i reglen havde ladet en del tilbage at ønske, og kommunikationsmidlerne var jo sparsomme.

Hvem mon så har skrevet dette brev? Skriften er spinkel, skrevet med en spids pen og pænt »stillet op«; men formuleringen er ofte noget kringlet og forståelsen lidt problematisk. - Man kunne forestille sig, at det var soldatens elskede, der havde skrevet det af; men det er dog næppe sandsynligt, da hun ved underskrivelse af et dokument senere må skrive sit navn »med ført Haand«. Brevet er nok købt som det foreligger; men om soldaten har haft det med sig, er måske uvis, som vi senere skal se.

Soldaten, *Anders Bach Mortensen*, er født 22/5 1834 som søn af gdr. *Morten Jensen* (10/3 1796 - 25/3 1880) og hustru *Elisabeth Marie Andersen* (21/2 1803 - 5/7 1876). Han havde to brødre og to søstre. *Jens*, død som 9½ årig; *Niels*, (2/7 1843 - 28/1 1896); *Kirsten Marie*, *22/5 1832, ~ *Anders Nielsen Bach*, *Karen*, *12/8 1841, ~ *Anders Markus Frederiksen*.

Anders Bach Mortensen var ved indkaldelsen til militærtjeneste den 31/5 1860

62½ tomme høj. Indtil den 8/8 1860 gennemgik han rekrutskolen i Rendsburg og blev herefter menig nr. 206 ved 9. Bataillons 4. Kompagni. - Han hjemsendes igen den 23/9 efter fire måneders tjeneste; han sendes hjem som *Frimand*.

I 1861 gør han tjeneste fra 21/4 til 28/6 og i 1862 fra 3/9 til 21/9. I 1863 fra 9/5 til 25/6 og igen fra 1/12, til han falder den 18/4 1864. - Hvordan hænger det så sammen med bryllupsdatoen og den korte hektiske bryllupsnat? Kirkebogen afslører, at han giftede sig den 29/9 1863, og han indkaldtes først den 1/12, så bryllupsnatten var da lang nok.

Dalbyneder kirkebog: Den 29/9 1863 viedes Ungkarl *Anders Bach Mortensen* af Udbyover, 27 Aar, Søn af Gdm. *Morten Jensen* af Udbyover og Pige *Kirsten Marie Villadsen* af Dalbyneder, 21½ Aar, Datter af *Villads Christensen* af Dalbyneder. Forlovere var Gdm. *Poul Jensen* af Udbyover og *Christen Christensen* af Dalbyneder.

(Forf.'s bem.: Hvorfor var ingen nære slægtninge Anders Bachs forlovere?)

Med så mange hvedebrødsdage måtte man da kunne forvente et »resultat«; men al »Higen & Søgen« i relevante dokumenter var forgæves; men menneskenes børn har på visse områder ikke ændret sig så meget gennem århundrederne, så den tanke opstod, at »resultatet« måske havde foreligget »i god tid«. I Dalbyneder kirkebog findes da også at læse under DØBTE:

»*Morten Andersen* født 16/7 1863 (i kirken den 4/10). Forældre: Ugift Fruentimmer *Kirsten Marie Villadsen* af Dalbyneder og udlagt Barnefader *Anders Bach Mortensen* af Udbyover. Faddere *Maren Mortensen*, *Udbyover*. Gdm. *C. Hansens Hustru*, *Dalbyneder*. *Jens Nielsen* i *Udbyover* og *Chr. Thomassen*, *Dalbyneder*. Moderens Alder: 21 Aar.

Den »rørstrømske« beretning begynder at blive lidt ormædt; men skulle man endelig prøve at sætte tingene i forhold til krigstjenesten, kunne man da tænke sig, at *Anders Bach* efter hjemkomsten i slutningen af september 1862 har længtes så meget efter sin

elskede Dalbynedertøs, at han ikke helt har mestret at styre sine lyster, måske har de været til bal i Dalbyneders Lund en skøn efterårsnat og så... the rest is silence.

De sidste dage

Anders Bach Mortensens bataillon havde været garnisoneret i Rendsborg, men blev flyttet til Altona, da man ventede uroligheder dér. Han hørte til 4. Kompagni, 2. Bataillon, 9. Regiment, 8. Brigade, hvis chef var oberst P. U. Schaffenberg. - I slutningen af december indgik den militære enhed i Dannevirkestillingen og skulle tage vare på forsvaret fra Slien til Skanse I-XIII - også kaldet »Store Dannevirke«. I begyndelsen af februar forlod man igen denne post og drog til Fredericia, hvor der den 10/4 kom ordre til at rykke til Dybbøl.

Den 18/4 kl. 11 om formiddagen blev man dirigeret til linien bag Skanse I-VI for

at dække et tilbagetog. Anders Bachs kompagni lå nord for Flensborgvejen.

Fra et soldaterbrev fra en anden soldat citeres: »... Vi blev snart kastet ud i Kjæde og havde taget Stilling, hvorfra vi skød paa deres fremvældende Masser, der stormede frem med deres hurtige Skyts - ja, det gik hurtigt, de skjød mindst 10 Skud, mens vi skjød et; de vare udrustede med fortrinlige Vaaben, saavel Geværer som Kanoner, og havde mere end dobbelt Rækkevidde end vore...«

Under dette angreb såredes menig 206, Anders Bach, og preusserne, der beholdt valpladsen, førte den/de sårede til lazaret i Stenderup, hvorfra han den 21/4 pr. vogn, stillet til rådighed af »Skydsbønder«, førtes til Flensborg og indlagt af »Det kongelige prøjsiske Armékorps schwerw Feld-Lazareth nr. 2 på Lazareth nr. 15 Marien Schule i Flensborg.«

Tysk feltlazaret 1864. Museet på Sønderborg Slot.

Her døde han den 29/4. Todtenschein nr. 5265 des Haupt-Krankenbuches anfører, at »A. B. Mortensen, geburtig aus Odeboower im Amts Randers Kreise in Jütland 28 Jahr alt« som følge af et stærkt blødende skudsår i højre lår. - Depositenbuches der Kasse nr. 86, side 7, viser, at han efterlod sig følgende ejendele: »1 Infanterikappe, 1 Infanterifrakke, 1 Par Infanteribukser, 1 sølv Zylinderur, 60 Reichbankschilling samt en Sangbog.«

Man kigger forgæves efter »skjødsbrevet«, så det har måske slet ikke fulgt ham i krigen, og måske derfor gik det galt!

Skjødsbrevet kan måske også have haft et andet formål, idet man i 1862 havde fået gården lagt øde ved en brand, der var lidt dramatisk, og hvis årsag aldrig fandtes; men det er en helt anden og spændende historie.

Et kort livsløb var slut, og man synes vel som altid i den slags situationer, at det kan være vanskeligt at finde meningen dermed. Med en ung, køn (?) kone og en nyopført gård flyttet uden for byen, kunne en bedre skæbne formentlig være blevet ham til del. At han ikke har været »krigsgal«, tyder det, at han kun har gjort tjeneste i alt i 15 måneder, på. Han har måske købt sig fri mest muligt, idet den normale værnepligtstid på det tidspunkt var fire år.

Enken

Tilsyneladende bliver hun, Kirsten Marie Villadsen, boende på Mortensminde. Ja, det er vel ikke korrekt at sige »bliver boende«, for jeg ved ikke med sikkerhed, hvornår hun flyttede på gården, men da hendes mand var arving til den, er det vel sandsynligst, at hun flyttede ind ved giftermålet, og hun har formentlig også medbragt deres fælles barn. -

Hun må have været i en ulykkelig situation. Hvilke tanker og hvilke vanskeligheder hun har haft, kan man kun fantasere sig til, men atter vil vi lade kendsgerningerne rive os ud af fantasiens favntag, der ingen grænser kender for tankens flugt.

Uden midler har den unge enke ikke væ-

ret, hvilket fremgår af skiftet efter Anders Bachs død.

Ved skifteafslutningen var mødt enken, Kirsten Marie Villadsdatter, med lauværge Christen Christensen, gårdmand i Dalbyner (hendes moders 2. mand). Hun anmeldte, at den afdøde efterlader sig »en i Ægteskabet (!) med hende sammenavlet Søn, Morten Andersen, 2 Aar gl. Som Værge for denne umyndige var mødt og blev antaget Anders Nielsen Bach af Udbyover, der er gift med en Søster til den Afdøde.«

Hun og afdøde mands fælles bos andele udgjorde i alt 775 rd. 4 mrk. og 7½ skilling; det meste er dog indestående i hendes stedfaders gård i Dalbyner. Selv ejer hun værdier, indbo og »nogen Besætning« til i alt 90 rd. Efter de forskellige fradrag bliver der til enken og hendes søn i alt til deling ca. 359 rd., hvoraf Kirsten Marie får ca. 89 rd. og sønnen resten, ca. 269 rd.

Den 19/7 1865 (1 år og 3 måneder efter 1. mands død) viedes »Ungkarl Niels Mortensen, Søn af Gdm. Morten Jensen i Udbyover, født den 2/7 1843, tjener hos Faderen, 21 Aar gl., og Enke efter Anders Bach Mortensen i Udbyover Kirsten Marie Villadsen, født 19/2 1842 i Dalbyner, boende hos Gmd. Morten Jensen i Udbyover. Forlovere: Morten Jensen, Gdm. i Udbyover, og Christen Christensen i Dalbyner.«

De bliver gårdmandsfolk på Mortensminde og forældre til en børneflokk på fem:

Udøbt søn, død 29/9 1866.

Anders Mortensen, *9/9 1867, (Tånum).

Villads Mortensen, *14/7 1870, (Udbyner).

Mads Mortensen, *27/4 1872, (Mariager).

Marinus Mortensen, *16/12 1877, (Mortensminde).

Elisabeth Mortensen, *1868/69, (Binderup).

Sønnen fra ægteskabet med Anders Bach får ikke nogen lang livsbane. I kirkebogen for Udbyner læses:

»Den 15/6 1867 døde Morten Andersen,

søn af den i Krigen faldne A. Mortensen, Udbyover, 4 år.«

Slægtsgrenen fra den ældste søn på Mortensminde er herved afbrudt, og lad os så lade historien slutte her ... og brevet hjælp altså ikke, hvis han nu har haft det med!

Efter artiklens afslutning er fundet et skøde, hvor »Mortensminde« overdrages til Anders Bach Mortensen, inden han drager i krigen.

Punkt 8 er lidt usædvanligt; det lyder:

»Kjøbesummen 2300 Rd. berigtiges saaledes: 2 Aar fra Dato udbetaler Kjøberen enten contant denne Sum eller udsteder til sin Broder en Obligation paa 900 Rd. og til hver af sine Søstre en Obligation paa /00 Rd., der ... paa sædvanlig Maade.

Ligesom Kjøberen ikke kan fordrø Skjøde udstedt til sig før efter 2 Aars forløb, saaledes tiltræder han heller ikke Gaarden før den Tid«.

Dokumentet er dateret den 30. juli 1863.

Man har tilsyneladende villet udskyde afgørelsen til efter krigen; måske for ikke at risikere, at byens ældste slægtsgård skulle komme på fremmede hænder (fra Dalbynder?).

KILDER:

Jens Andersen: Oplevelser fra Krigen 1864.

Niels Christian Christensen Kjær: Soldaterbreve fra 1864.

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens.

Salmonsens Leksikon.

Dagligt Liv i Norden.

Ordbog over det danske sprog.

Diverse rapportbøger o.lign. fra Hærens arkiv.

Mundtlige meddelelser fra fru Johanne Mortensen.

Skiftebreve m.m. udlånt af fru Johanne Mortensen.

Diverse arkivalier i Landsarkivet for Nørrejylland.

»På post i Dybbøl Skanser«. Museet på Sønderborg Slot.

Soldaterbreve fra 1863 og 1864 fra Poul Moustsen i Gjandrup

Poul Moustsen blev født 1836. Den 27. december 1862 blev han i Aalum kirke viet til Maren Christensen, enke efter Peder Gjerman- sen. Den 19. marts 1863 blev der tinglæst Ad- komst for ham på arvefæstegården Matr. No. 5 og 13 e i Gjandrup By, Aalum Sogn, Søn- derlyng Herred. Denne fæstegård hørte under stamhuset Fussingø. Han deltog i krigen 1864 som menig, tjenestegørende ved 9. Regiment, 2. Bataillon, 4. Compagni, Nr. 141. Han var blevet hjemsendt den 17. september 1859. Iføl- ge Poul Moustsens afskeds- pas blev han slettet af lægdsrullen fra den 31. december 1873. Som det fremgår af brevvekslingen deltog han i marchen fra Slesvig til Dybbøl og var med ved stormen på Dybbølskanterne den 18. april. Her blev han taget til fange og kom i krigsfangelejr i fæstningen Graudens i Preus- sen. I oktober 1876 modtog han Erindrings- medaillen for deltagelse i kampen for Fædre- landet 1864.

1862 - Vielsesattest

Aar 1862, atten Hundrede tresindstve og tvende, den 27. December, ægteviedes i Aa-

lum Kirke Ungkarl Poul Moustsen af Gjandrup og Enken efter afd. Peder Gjerman- sen, Maren Christensen af Gjandrup. Hvilket herved bevidnes i Overensstem- melse med Kirkebogens Udvisende.

Bjerregrav d. 6. Marts 1863.

Christiani
Sognepræst

Til Maren Christens Datter

Fredericia den 4. December 1863.

Kjære Kone og Børn

Da jeg nu har Leilighed vil jeg lade eder vide, hvorledes Reisen er gaaet mig hientil; vi kom til Aarhus ved Solens nedgang og til Skanderborg over minat og til Horsens om Morgenen og saa opholdt vi os der i Trei Timer og vi var med Mikeltorebes Karl Hjem- me hos hans Forældre og der fik vi os en god opvarme alt dette vi kunde baade spise og drikke og saa kom vi til Veile til aften hvor vi opholdt os denne Nat og saa kom vi

her til Klokken 10 om Torsdags formiddagen og vores Batalion var Reist herfra den Morgen og di blev seillet og skulde til Altona og vi skal velsagtens samme veid ti di har intet Tøi til os her vi har motaget Kape og felthue, vi er godt et par hundrede.

Mand som melte os i gaar til vores Batalion og di bliver inu ved at komme og hvad tid vi skal Reise herfra vide vi ikke, sjæte og ottende Batalion Maserede herfra i dag og skulde Masere til Kolding, hvor Bynderne var ordret til at Kjøre med dem lengere sypaa - og de øvrige som er her Reiser vist naak snart herfra og der har ogsaa været en svær Masse Folk her, ti folkene her sige at de har aldrig set saamange en skjønt baade Tyskere og Svenske var her i siste Krig men de Trøster os ogsaa meget godt da de mener at prøiserne paa nogen maade tør lade sig se men det stor jo alt samen i Vor Herres haand og han Raader jo for det hele men den første Maaned eller to kan i ikke vente mei men saa haaber jeg naak at kome hjem til eder igjen og nu maa i endelig finde eder tilfres i denne tid ti med Tolmodighed overvindes alt og vi maa jo takke vor herre at i kan være i Rolighed for fjenden ti det vel blive drøit for beboerne her om det skulde komme saavidt.

Nu har jeg intet mere at lade eder vide, jeg er frisk og Rask og efter omstændighederne har det meget godt og nu vilde jeg ønske, at i kunde blive Raske og finde eder godt tilfreds, ti saa kan denne korte tid snart overvindes og har i noget, at jeg skulde meddele eder saa lad mig det vide skjønt min hjælp til eder i denne tid strækker sig saa lidet. - Mine Klæder kommer ikke di første dage da der ikke er flere til os her. - Nu beder jeg eder at hils vores Familie og bekjentre, da jeg ikke har leilighed at skrive for det første og dersom i skrive igjen inden i faaer et andet brev, da er det til: Gjandrup ved 9. Batalion, 4de Kompagni, No. 141, men hvad Kjøbstad, ved jeg ikke.

Lev Vel til vi ses igjen.

Venskabeligst
Poul Moustsen

Altona den 7-12-1863

Kjære Kone og Børn

Jeg vil lade eder vide at jeg er frisk og rask og nu er vi inqvarteret i Altona, vi sejlede fra Frederisia om Løverdagen til Flensborg hvor vi blev denne Nat og derfra til Rensborg, hvor vi motog tøi og i dag kom vi her til. Hvor længe vi skal blive her ved vi ikke men det varer vist naak ikke ret længe og jeg haaber snart at komme hjem til eder igjen, da jeg har saa liden ti og rengen leilighed saa afbryder jeg min daarlige skrivelse og jeg har sent eder et brev om i har motaget det har i noget at meddele mig saa glem ikke at lade mig det vide. Venskabeligst

Poul Moustsen

Soldat ved 9de Batalion 7de Kompagni No. 141 i Altona.

Jeg har sent mine Klæder hjem som min fader naak har motaget da jeg adresserede dem til ham men disse var baade vaade og urene, saa de kan ikke ligge i Randers ret længe.

Bysdorf den 24. December 1863

Kjære Kone og Børn

Da jeg nu igjen med stor fornøielse og glæde modtog eders for mig kjærkommende Skrivelse hvoraf jeg ser at i alle er frisk og rask hvilket gode Tidende jeg ogsaa kan tilmelde eder igjen, jeg kan lade eder vide at vi har opholdt os langs med det yderste af Holsten siden det siste jeg skrev til eder og nu opholder vi os en halv Miil fra den Oldenborske grense og saaledes er hele den yderste del af Holsten besat og 20. Batalion liger i Altona saa at fjenden ikke kan overtræde grænserne uden at vi jo kan tage imod dem og vi er jo ferdig til at tage imod dem til enhver tid, vi patrolere hver Nat og vi har aldrig en Times Rolighed enten Nat eller dag men nu siges der at vi skal masere her fra til Slesvig enten i Jaften eller i Morgen som vi jo er godt tilfres med skjønt det er jo ingen videre Behagelig jul men naar vi blot kan beholde fred i Landet saa haaber jeg at kome hjem i næste Maaned, men af hvad grun vi skal til Slesvig ved vi ikke, enten vi skal af-

løse herfra og andre i vort sted, eller vi skal række tilbage allesammen vide vi ikke, men siden vi er kommen ind har Rygtet lyt saaledes at enten kom fjenden strax eller ogsaa skulde vi permenteres med det første og der var ogsaa tale om for en tid siden der var en del fjendtligt infanteri og kavaleri i Lybæk og vi har ogsaa været der paa en 3 fjeringsvej nær men vi har ikke bemærket til nogen, men vi maa jo passe nøje paa at di ikke skulde overrumple os især om Naten. Men jeg kan jo ikke frit takke vor Herre at jeg er frisk og rask og har det efter omstændighederne meget godt og det fornøjer mig meget, at jeg ser af eders Skrivelse at i befinder eder godt efter omstændighederne og at i naak kan komme af sted med det og jeg ser at familjen hjælper eder godt dermed hvorfor jeg ikke kan fultage dem og alt hvad jeg ser af eders Brev er jo meget godt og jeg er godt tilfreds med som i gjøre det.

Jeg har ingen videre nyheder men naar i skriver igjen ville jeg gjerne vide om Tomas Andersen har motaget brev fra mig og ligeledes Mogens i Klørupmark og Jesper i Hviding dersom i har hørt noget hertil, og dermed ender jeg min ringe Skrivelse med mange flitig helsen fra mig til eder alle og hils hele vores Familje fra mig og nu haaber jeg naak at i kan læse det, ti det er bleven slem forkryggelt men jeg kan ikke faa det anderledes ti naar jeg skriver et kvarter saa blæses der strax alarm og vi maa da pake det i Tanysten om vi bedst kan og naar i skriver mig til da adresser det til Holsten og ingen Kjøbstad ti det siste havde været i trei Kjøbstæder inden det kom til mig.

Nu være i allesammen hilset fra mig og hils hele vores familje fra mig.

Venskabeligst *Poul Moustsen*

9. Regiment 2. Batalion 4. Compagni No. 141.

Schlesvig den 1. Januar 1864

Kjære Kone og Børn

Da jeg nu har leilighed vil jeg nu lade eder vide at jeg er frisk og rask og lever efter omstændighederne meget godt vi rejste fra Bysdorf Tredeje Juledag til en Kjøbstad Poets

og dagen efter til Kil og dagen efter til en Lansby og i Jafte kom vi her til Slesvig og hvorlengde vi bliver her vide vi ikke men nu haaber vi ikke at komme i Holsten mere og vi var ogsaa godt tilfreds dermed ti der var en slem urolighed og nu har frobontstropene besat Holsten men di kom i en fredelig hensigt og di kom og afløste os af vagterne i enhver Kjøbstad og nu har di besat det helt til Eideren, men om vi skal have Krig med dem vide vi ikke og hientil har vi befor - - - tet for en del friskere som efter sigelse Hertugen havde samlet, og hvad Kri-gen ellers bliver til ve jeg ikke. Kongen kom hertil i Dag og der siges at der har været uenighed med Krigsministeren i Kjøbenhavn, og der siges at Kongen vilde vi skulde besætte forskanserne men ministeren ville, vi skulde og besæt di yderste grænser af Holsten som vi befrygtede stærk fordi saa vilde der vistnaak ikke mange af os naat forskanserne men nu har vi noget at beskytte os for ti der siges at der er 6 Tusinde Militær paa forskansningsarbeide hver dag og her ligger baade første, ottende, elvte, tyvende, enogtyvende og niende Regiment foruden andet Kavaleri og Atoleri og hele gaderne er saa fulde af Soldater saa de er fult bespæret, da vi rejste fra Pløen skulde fjortende batalion og været med os men di vilde ikke ti di vilde ikke Kriges med Dansken eller Tyskerne da di havde brødre paa bege sider og di raabte Hura for deres Oficerer og saa afleverede de deres tøj og vi venter at faa beskeden i denne Maaned hvad enten det bliver til Krig eller ei og nu maa vi jo haabe til det bedste og saa venter jeg snart at komme hjem.

Nu har jeg ikke mere at tilmelde eder denne gang og eders kjærkommende Skrivelse af 14de af f.M. har jeg besvaret for en ti siden som jeg haaber at i naak har motaget og da der nu gives leilighed vilde jeg igjen bede eder vide at jeg er ved Helsen og Sunhed.

Nu være i alle hilset fra mig.

Poul Moustsen

9. Regiment 2. Batalion 4. Compagni Nr. 141 W. W...

Synderborg den 8. januar 1864

Kjære Kone og Børn

Jeg skal lade eder vide at jeg er frisk og rask og er ved helsen og sunhed som jeg jo maa takke vor herre for at han har bevaret mig i disse dage ti først i Januar Maaned ryket fjenden over eideren og om tirsdags natten klaaken trei rykket vi ud fra Slesvig imod dem og saa varede Kampen i trei døgn og vi blev truket tilbage fra skanserne om fredags aftenen hele armeen og maatte rede os til Flensborg under stor Kamp og vi kom hertil i jafte som var Søndags Aften og nu i nat har vi været noget i Rolighed da vi nu ikke er bagest i Spisen men di andre fire døgn var vi i en haar Kamp og vi har tabt en del men jeg maa takke vor Herre at han har bevaret mig hientil - hils vores familije fra mig og nu være i alle hilset fra mig baade Kone og Børn - for bestandig lev vel.

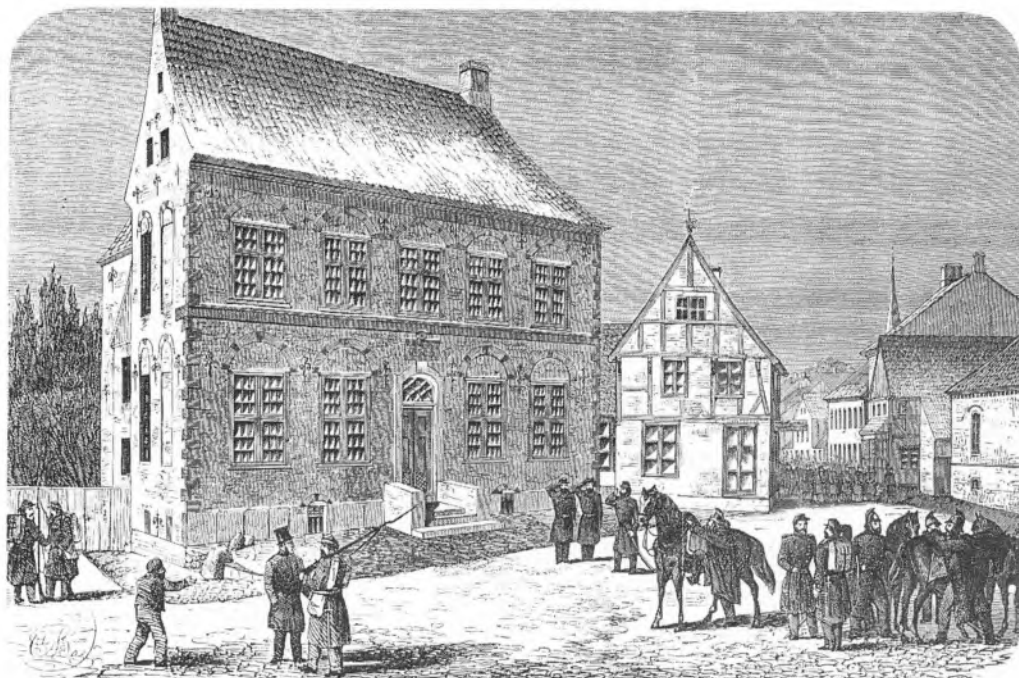
Venskabeligst *Poul Moustsen*

9 Re. 2 bat. 4 comp. No. 141.

Slesvig den 19/1 1864

Kjære Hustru og Børn

Jeg skal nu besvare eders for mig kjærkomende skrivelse af 15de dennes hvoraf jeg ser at i alle er frisk og rask som jo er min største trøst men jeg ser tillige at min voger Niels Tomsen er inkalt som rigtignok er kjesommeligt baade for eder og dem tillige ser jeg at der er tale om at der skal være sejsjon og bliver dette tilfældet er jo Anders Hamborg og Laust til min Faders vis paa at komme herop og saa ser det ikke godt ud for eder men naar i kan beholde min broder, og min fader kan blive rask, saa er det jo en god ting, saa kan min fader naak bestyre det altsamen naar i blot kan blive raske alle samen saa med guds hjælp overstodes naak denne tid og jeg modtog brev fra vores kjøbmand for nogle dage siden og han tilmelte mig at alt stod godt til hjemme og var i same orden som om jeg selv var hjemme tillige sente han mig 5 Rdl. og jeg har be-

Hestetorvet i Slesvig. Museet på Sønderborg Slot.

svaret ham brevet hvis i ikke vide deraf maae i takke ham derfor.

Hvad Krigen ellers angaar kan jeg ikke si-ge eder nogen sikkerhed om, men hvad mig angaar saa har jeg det nu rigtig godt men tiden er rigtig naak kjesom og lang, vi kom-mer en tur ud til øvelse eller arbeide hver dag, der siges at en stor del af forbonterne rykker tilbage igjen men kommer der andre i deres sted vide vi ikke, der er megen tale om krigen her hver dag, men det er aldrig ens og vi venter paa at komme hjem hver dag, men naar tiden kommer vide vi ikke ti vi belaver os stærk paa krigen, men det kan gaa til hvilken side det skal ti det er inu ikke bestemt, der er en Major ved 20. regiment som har lovet dem at lige i garnisjon i Kiel om to maaneder, men det er jo altsamen usiker.

Jeg har at overbringe hilsen til Niel Aisen og Rie fra Christian Svensen fra Leisten da han har lovet dem at skrive dem til men tiden vilde ikke tillade det og tillige takke dem for deres brev. Naar i skriver igjen vilde jeg gjerne vide om Kjøbmannen har meddelt eder noget om de fem Rdl. eller ei og om di to brune øg er i fol.

Nu ender jeg min korte skrivelse med mange flitig helsen fra mig til eder alle og hils hele vores familije fra mig og hils min svoger Tomas Andersen at jeg har rigtig modtaget deres brev, da jeg ikke har tid og leilighed at besvare det lige for tiden og nu til slutning kan jeg lade eder vide at jeg er frisk og rask og mangle intet.

Nu være i alle hilset fra mig med det ønske for bestandig lev vel.

Venskabeligst
Poul Moustsen

9. Regiment 2. Batalion 4. Compagni No. 141.

Frederitsia den 10/2 1864

Kjære Kone og Børn

Da jeg i dag har leilighed, vil jeg lade eder vide, at jeg er ved helsen og sunhed og har det efter omstændighederne godt, jeg skrev et brev til eder for nogle dage siden i Syn-

derborg som jeg haaber at i naak har modtaget og siden den tid har vi haft det nogenlunde og det siste vi saa fjenden var i nærheden af Synderborg og om di er kommen længre herved eller ei vide vi ikke og dem vi mest har været i kamp med er østrigerne en del prøisere som jo er af de store magter og vi blev ordret til at rykke fra vores gode Dannevirkestilling men af hvad grund vide vi ikke men vi formener at det maatte være fra di andre stormagter England og Sverrig, men hvorledes eftertiden vil blive er jo skjult for os og vi ønske alle at vi snart kunde faa nogen hjælp og faa freden sluttet ti det er en drøi tur for os at udstaa i den haarde vinter og det er ligesaa kjedsomt for eder at overkomme det hjemme men vi maa jo alle sammen være til fres med vor herres skjæbne og bede ham om at hjælpe os i alle vores elendigheder og vi maa jo lade vor herre om at beskytte os i farens nød, - naar i skriver igjen vilde jeg gjerne vide hvorledes Niels Tomsen har det, om han ikke er kommen hjem igjen og om Christian Wellings haan(d) er kommen sig, da jeg har hørt at han ikke kom med di andre formedelst hans daarlige haan(d).

Nu være i alle hilset fra mig og hils hele vores familije fra mig at jeg er ved helsen og sunhed, men først og sist være i alle hilset med det ønske for bestandig, lev vel til vi ses igjen.

Venskabeligst
Poul Moustsen

9. Regiment 2. Batalion 4. Compagni No. 141.

Fredericia den 29/2 1864

Kjære Kone og Børn

Jeg vil nu besvare eders for mig kjærkom-mende skrivelse af 15de dennes som jeg med glæde har modtaget, hvoraf jeg ser at i alle er frisk og rask, hvilket gode i ogsaa kan tilmeldes fra mig igjen, ti jeg er ved helsen og sunhed og har det efter omstændighe-derne meget godt, jeg saa af eders skrivelse at i har skreven mig til den 26. januar, men det har jeg inu ikke modtaget, eders siste

skrivelse jeg modtog var fra den 15. januar som jeg straks besvarede. Hvad krigen ellers angaar er det jo ikke videre godt skjønt vi har haft det nogenlunde i den sidste tid vores opholdssted er her i Frederis(ia) og vi kommer ud paa fropost imod Kolling, og tyskerne opholder dem i Kolling og di udsender ofte patrolije herne som bestaar mest af Kavaleri men hvor stor styrke di har i Kolling vide vi ikke men der er en del som har trengt paa Als i di sidste dage, men hvorledes de ellers har det vide jeg ikke og hvad tid den vil komme er os ubekjent men vi må jo haabe det bedste og bede vor herre om at hjælpe os, ti for ham er jo intet umuligt og tiden kan forandres førn vi tænker og det er jo en sørgelig tid for os alle, men vi maa jo finde os tilfreds med vor herres skjæbne og jeg maa jo takke vor herre, at han har bevaret mig, og for saavit jeg ved er di alle rask af vores pastorat, skjønt vi har jo tabt en stor del af vores bekjente, men enten di er skut eller fangen vide vi ikke, men kjøbmand Sunborg har en søn her ved 9de regiment som er sku(d)t.

Da jeg har liden tid og ringe leilighed vil jeg afbryde min daarlige skrivelse med mange flitige hilsen fra mig til eder alle og i kan hilse Elsemarie at jeg ikke har set noget til 8. regiment i lang tid, der siges at di liger paa fyen tillige har jeg modtaget brev fra Niels Jensen og har talt med Peder Christian men smørdaasen er endnu ikke kommen og Anders Hambors brev har jeg ogsaa modtaget, i skal ikke sætte frimærker paa brevene til mig, da de kan gaa frit, og saa kan i spare disse.

Jeg skal hilse eder fra Niels Tomsen da jeg har træffet ham i dette øjeblik, han er rask og vi venter naak at blive her ved hinanden for det første.

For bestandig lev vel. Venskabeligst
Poul Moustsen

Fredericia den 25/3 1864

Kjære Kone og Børn

Jeg vil nu lade eder vide at jeg er frisk og rask og har det efter omstændighederne

meget godt, vi har rigtignok haft noget urolighed i den sidste tid, da di har bombarderet paa byen, den 8. dennes rykkede de saa vores forposter og drev dem her ind imod byen og beleirede den og derefter stødte vi ofte paa hinanden med patruljer og den 19. begyndte di at komme nærmere og den 20. og 21. bombarderede di paa byen og en del af byen brændte og en stor del blev spoleret, men vi kan ikke sige at skaden er stor eftersom di bombarderede uafadelig i to døgn og vores tab er ikke i det største formedelst vor herres beskærmelse, thi det var jo nogen sørgelige dage.

Den 22. rykkede de noget tilbage igjen og hvor de nu ellers opholder dem er os ubekjent, men vi venter paa at komme hjem og saa havre. Det er en tid siden jeg besvarede eders skrivelse af 15. Februar som jeg venter at i rigtig har modtaget thi efter hvad jeg hører af min broder har jeg maaske ikke modtaget alle dine breve, det første var af den 14. December, det andet af den 15. Januar og det tredje af den 15. Februar og det fjerde kom min broder med og flere har jeg ikke modtaget fra eder.

Da jeg nu har liden tid og ringe lejlighed, vil jeg afbryde min daarlige skrivelse med mange flittige hilsner fra mig til eder alle og jeg skal hilse eder fra Peder Moustsen og Niels Tomsen de er ved god helsen, Niels Tomsen blev i dag indkvarteret i kirken her i byen.

For bestandig lev vel.

Venskabeligst
Poul Moustsen

Kjære Kone og Børn Forældre og Søkende
Jeg vil lade eder vide at jeg er frisk og Rask og er ved Helsen og Sunhed Hvorfor jeg jo maa takke Vor Herre at Han har bevaret mine Lemmer jeg blev tagen til Fange den 18. og kom hertil Flensborg hvor vi skal hen vide vi ikke.

Flensborg den 19. April 1864

Venskabeligst
Poul Moustsen

Dybbøl Skanse 18. april 1864. Museet på Sønderborg Slot.

Graudens den 8. juni 1864

Kjære Kone og Børn

Jeg vil nu besvare eders for mig kjærkomende skrivelse af første dennes som jeg i dag med stor glæde har modtaget tilligemed fire proisiske Rdl. og jeg ser af eders brev til min store fornøielse at i alle er frisk og rask, som jo er det fornemmeste af alt, hvilket gode tidende i ogsaa kan tilmeldes fra mig igjen. Da jeg er ved helsen og sunhed og har det efter omstændighederne nogenlunde, jeg ser tillige af eders skrivelse, i mente at sende mig en skjorte og strømper, men det vil vist nok blive for dyrt, i skal da ikke sende mig noget for det første, thi jeg har nok i sommer og saa haaber jeg med guds hjælp at vi skulde slippe herfra i det senest til efter-aaret.

Jeg ser tillige af eders brev at det ser sørgeligt ud i Jylland og at i har stærkt sjov med at kjøre med præiserne i den her tid som i

skulde passe høet og det er jo en sørgelig tid for Danmark men vi skulde jo haabe at det skulde snart faa en ende, thi nu kan de vist nok gjøre, hvad de selv synes da de først er kommen saavit og de har ikke mangel paa folk, for en tid siden var der en del gardere indkalt til mønstring her, som blev permitteret igjen formedelst de havde ingen brug for dem, og hvis de ikke vil have mer end Slesvig skulde vi jo haabe at det snart faar ende, da de nu har taget Als og den løytenant som har inspection over os har fortalt os at nu skulde Slesvig høre under dem for eftertiden og dem som er her og er født paa Als eller Slesvigs grund nu skulde permitteres og dem som var født i Sydslesvig blev permitteret dengang vi blev fangen.

Hvad nyheder angaar ved jeg ikke noget at tilmelde eder, vi har det som sædvanlig og de proisiske soldater er meget flinke imod os og er os til tjeneste ved enhver leilighed, men tiden er dog rigtignok kjedsom

og lang, men vi maa jo befinde os i vor skjæbne og bede vor herre om at vi snart kunde faa en fredelig og god ende, at vi igjen kunde komme ud af dette fængsel og enhver kunde komme hjem til sit igjen og det er jo ikke godt for eder at overkomme arbeidet i denne tid. Da i har saa meget kjørelse paa landevejen i denne tid, som i skulde bruge hestene til at kjøre høet hjem med, men det er jo en tvungen sag som ikke er at modstaa.

Jeg vil nu ende min daarlige skrivelse formedelst jeg har ringe leilighed, da vi er en fyrretyve mand paa en lille stue og der er stor urolighed, saa jeg ikke kan have god rolighed til dette arbeide.

Nu til slutning være i allesammen hilset fra mig hils din faders og Skov Magret og Anders Mikkelsens og Thomas Andersens og vores andre gode venner og bekjente.

Men først og sidst være i hilset kone og børn fra mig eders hengivne husfader.

Venskabeligst
Poul Moustsen

9. Regiment 4. Compagni No. 141 Fæstningen Graudens i Preussen.

Graudens den 18. juni 1864

Kjære Svoger

Jeg vil skrive eder til og lade eder vide hvordan jeg lever og tillige besvare eder den for mig kjærkommende skrivelse af 10. dennes, som jeg med stor glæde har modtaget, hvorfra jeg ser at du er kommen hjem med sunde lemmer og at i alle er frisk og rask som jo er det fornemmeste af alt og hvad mig angaar, da er jeg gud være lovet frisk og rask, og her skrider tiden paa det bedste og vi maa jo finde os tilfreds og tænke, at med taalmodighed overvindes alt, men vort største ønske er, at vi snart kunde komme hjem, thi det er ikke saaledes at være her som i Fredericia, thi i denne tid havde vi det efter omstændighederne nogenlunde godt og de to dage derefter som vi laa paa Als havde vi det meget godt, men siden den tid har det været træls at overskue tiden og efter de prøjsiske

blade sker der ingen forandring, men vi maa jo vente paa vor herres hjælp og finde os godt tilfreds naar han vil spare os helsen og sundhed, da kan enden maaske komme førend vi vender. Jeg ser af det brev, at du ikke fik mine klæder fra Fredericia, men det var godt, at jeg ikke førte dem med mig, da de havde gaaet tabt alligevel, thi jeg tabte min tornyster under kampen den 18. april, da der gik en rem itu, enten det var af svaghed, eller den blev skudt itu, var mig ubekjent, - de gjorde rigtignok mig den tjeneste, at jeg fik en ren skjorte, men jeg fik den ikke paa, da der nu fortælles her at prøjserne rejse dertil for at afhente den, tilligemed mit andet tøj, som blev der thi efter som jeg blev beværtet der sidste gang, ønsker jeg ikke at komme der mere, thi de kuldkastede hele jorden der med granater. Jeg har set i aviserne at der kom 50 granater i minuttet, som jeg ogsaa nok tror til sikkerhed, og der hørtes næsten ikke et eneste kanonskud fra vor side og de havde ogsaa god tid paa folk, da der var fem imod en af os i kampen og da vi blev tagen til fange, fik vi at se, at der var ikke mangel paa reserve og afløsninger, thi baade artilleri og infanteri vimlede frem overalt hvor vi saa og jo længere vi kom tilbage, jo flere var der, saa det var uden ende og vi som kom derfra kan med sandhed sige at vor herre holdt hans beskjærmende haand over os, thi ellers havde der ingen af os gaaet fri, da vi blev helt omringet og de var godt belavet paa det, de havde bag ved reserven aflagt deres tornyster, hvorpaa de havde sat deres Pikkelhuer og var godt beskænket for at de ikke skulde tabe modet, og der var husarer, som førte os til Flensborg, men de var meget flinke og de har ogsaa god tid paa soldater her hjemme overalt hvor vi er kommen frem, og de har for fjorten dage siden indkaldt en stor del til mønstring, som venter paa at der skulde blive --- saa de kunde komme hjem igjen og soldaterne her er meget flinke imod os, og er os meget behjælpssomme i alt, skjønt de har ofte ubehageligheder - - - ter derfor. Hvad --- angaar --- med prisen i Jylland, et u smør koster henved 28 rigspang skilling,

Poul Moustsen tilkendes en erindringsmedalje for deltagelsen i kampen for fædrelandet 1864.
Purhus Lokalarkiv.

brød og andre fødevarer er ligeledes prisen i Jylland, men øl og brændevin er meget dyrt. Da vi ikke her handler i rigsbank eller Hamborgpenge men i prøjsiske penge vil jeg her sætte dig i en brøk, da en flaske øl koster to sølvgrossigger, som er $8 \frac{8}{15}$ mk. og en god brændevin $1\frac{1}{2}$ grossig som er $2 \frac{2}{15}$ mark og en prøjsisk rdl. er 50 - - og en grossi er 12 penning og en rigsbkskilling er $2 \frac{13}{16}$ penning. Jeg haaber du kan nok læse det da pennen er daarlig og brækket ligesaa - - - i alle hilset fra mig og hils min kone og børn fra mig og trøst dem paa det bedste, da du kjender, fra Fredericia at vi henslider tiden paa det bedste med hinanden.

Nu til slutning være alle hilset fra mig,
din svoger

venskabeligst
Poul Moustsen

Brevene er renskrevet af Tage Grøn Thorsen.
De tilhører Purhus Lokalarkiv.

Transformerstation nr. 201, Brænderigaarden, Løvenholm skov

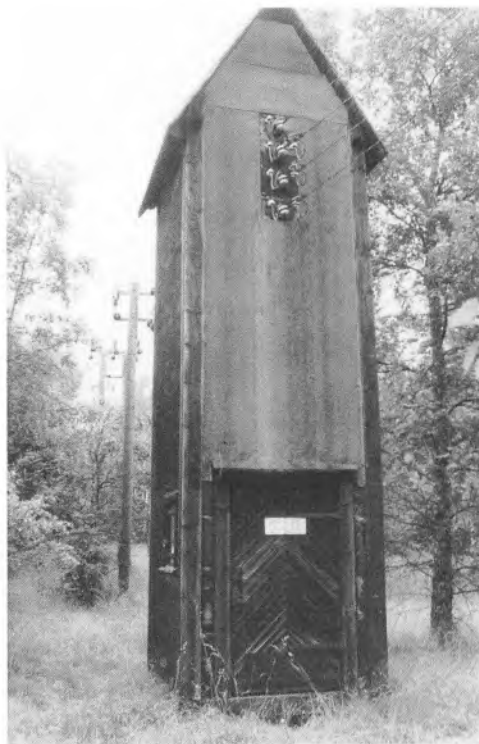
En transformerstation, der er indskrevet i historien

Af Kaj Jørgensen

Det begyndte i 1941 - men kimen blev lagt allerede i 1917. Brændselssituationen hos Randers kommunale værker i 1941 - og øvrige dampdrevne værker - var den, at mere og mere af produktionen blev frembragt ved indenlandsk brændsel, hvilket på dette tidspunkt var tørv. I Randers blev andelen i dette år på ca. 66 %. Med denne enorme stigning i efterspørgslen af tørv skulle der følgelig oprettes nye tørvefabrikker. Tørveproducenterne skulle have kraft til pumpeanlæg, æltemaskiner m.m., og eneste reelle mulighed var elkraft. Transformerstation nr. 201, »Brænderigaarden«, var til en af disse »fabrikker«.

Hyppigst blev disse stationer udført i jerntårne - men den i krigsårene generelle mangel på jern og metaller forhindrede denne anlægstype.

Elektricitetsrådet havde ved cirkulære i februar 1941 meddelt, at der var midlertidige kraftinstallationer til tørvebrug. Grundet de herskende ekstraordinære forhold, kunne der gives lempelser i stærkstrømsreglementets bestemmelser. Dette cirkulære åbnede mulighed for, at man kunne få tilladelse til opførelse af transformertårne i træ.

Transformerstation nr. 201. Elmuseet, Tange.

Randers kommunale elektricitetsværk havde allerede under 1. verdenskrig, og under lignende omstændigheder, opført transformerstationer i træ, i alt 7, og havde med disse typer haft gode erfaringer. De sidste af denne type var blevet demonteret i 1935-36.

I ansøgningen til Elektricitetsrådet skriver driftsbestyrer O. Westergaard:

»Elektricitetsrådet, København.

Foranlediget af Vanskeligheder ved at fremskaffe Transformatorerne af Jern anmoder vi herved om Tilladelse til i enkelte Tilfælde at anvende Trætaarne udført efter medfølgende Tegning Nr. A3 paa Steder - specielt i Tørvemoser - hvor Anlæggene har en ret midlertidig Karakter.

Disse Træhuse har vi tidligere benyttet og Installationen vil blive udført i Overensstemmelse med tidligere Praksis.

Med højagtelse
RANDERS KOMMUNALE
ELEKTRICITETSVÆRK«

Med skrivelse af den 29. marts 1941, fra Elektricitetsrådet fremsendes den ønskede tilladelse, hvori det hedder:

»Med Skrivelse af 25. Marts 1941 har Elektricitetsværket hertil fremsendt Tegning Nr. A3 visende et Transformator-taarn af Træ, der ønskes anvendt paa Steder - specielt i Tørvemoser - hvor Anlæggene har en midlertidig Karakter.

Man skal i denne Anledning herved meddele Tilladelse til, at saadanne Stationer udføres i Overensstemmelse med det paa Tegningen viste, idet forudsættes, at Stationerne og de dertil førende Højspændingsledninger gøres spændingsløse uden for Benyttelsestiden.

Man maa i øvrigt forbeholde sig efter en Besigtigelse at kræve saadanne Ændringer og Foranstaltninger truffet, som maatte anses for paakrævende.«

Efter driftsbestyrer O. Westergaards mening var der i givne tilladelse for mange begrænsninger, hvorfor der fremsendes ny skrivelse til Elektricitetsrådet den 31. marts 1941:

»Elektricitetsraadet, København.

Ad Brev Nr. 964.

I Anledning af Elektricitetsraadets Skrivelse af 29. ds., hvori meddeles Tilladelse til Bygning af Transformatorhuse af Træ, idet det forudsættes, at Stationerne og de dertil førende Højspændingsledninger gøres spændingsløse uden for Benyttelsestiden.

Hvis sidstnævnte Betingelse fastholdes, er Tilladelsen uden Værdi, idet det selvsagt vil være ugørligt for os at holde Betjeningspersonale for disse Stationer, saa meget mindre som man i Tørvemoserne holder højst forskellig Arbejdstid. Vi har saaledes f.Eks. en Tørvemose med ca. 25 Producenter spredt over et stort Areal, og disse maa have Strøm, naar de har Brug for det, og ikke naar det passer os. Det er f.Eks. ret almindeligt, at Pumper til Mosens Tørlægning paa visse Tider kører hele Døgnet. Endvidere skal der til enkelte af Stationernes Ledningsnet tilsluttes Ejendomme med Lys og Kraft.

Der ses heller ikke at være nogen Grund til at stille et saadant Forlangende. Under sidste Krig havde vi 11 Transformatorhuse af Træ staaende i indtil 15 Aar og med konstant Spænding paa, uden at der paa en eneste af dem indtraf en Hændelse, som havde gjort det paakrævet at gøre den spændingsløs, naar den ikke benyttedes. Det kan tværtimod siges, at vore Træstationer i Virkeligheden er meget bedre end murede Stationer eller Jerntaarne, idet de altid er tørre.

Det bemærkes, at Højspændingssikringerne ikke anbringes inde i Huset men paa sidste Mast.

Det er Hensigten, naar normale Tider indtræffer, at udvikle saadanne Træstationer, hvorfra Forsyningen skal opretholdes, med normale Stationer af Sten eller Jern.

Efter disse Oplysninger tør vi maaske gaa ud fra, at Elektricitetsraadet vil kunne frafalde det om Afbrydelsen anførte.

RANDERS KOMMUNALE
ELEKTRICITETSVÆRK«

Derefter kunne Elektricitetsrådet komme med følgende beroligende udtalelse:

»Under Henvisning til Værkets Skrivelse af 30. Marts 1941 vedrørende den i Raadets Skrivelse af 29. s.M. givne Tilladelse til Anvendelse af Trætaarne til midlertidige Transformatorstationer til Tørvebrug, skal man meddele, at det ikke har været Raadets Hensigt at kræve, at der daglig skulde finde Afbrydelse af saadanne Anlæg Sted efter Arbejdstidens Ophør. Raadets Skrivelse vil være at forstaa saaledes, at det forudsættes, at Anlæggene gøres spændingsløse, naar Tørvesæsonen er forbi.

Man beklager, at dette ikke er blevet tilstrækkelig klart udtrykt i Raadets ovennævnte Skrivelse.«

Men transformertårnet fik en meget længere levetid, end både O. Westergaard og Elektricitetsrådet havde beregnet. Først i vinteren 1990/91, halvtreds år efter opførelsen, blev transformertårnet taget ud af drift og blev af elselskabet ELRO - der siden 1954 har været ejere af pågældende ledningsnet - overdraget til Elmuseet i Tange, hvor det på et friluftareal er opstillet i selskab blandt andre ældre veltjente transformertårne.

Erindringer fra Randers og et liv i DSB's tjeneste

Ansgar Ole Louis Laurits Randrup-Thomsen,
født 22. januar 1901 i Randers - død 8. august 1982 i Randers

Ved Ole Randrup-Thomsen

Efter Johanne Randrup-Thomsens død den 21. januar 1992 fandt jeg under oprydningen i lejligheden Viborgvej 14, 3. th., Randers, et af min far A. O. L. L. Randrup-Thomsen, der døde den 8. august 1982, håndskrevet manuskript omhandlende fortrinsvis hans drengeår i Randers samt hans ungdomsår.

Jeg har renskrevet dette manuskript uden at rette i det, og jeg har under dette arbejde lært mange nye facetter af min fars personlighed at kende, og dette har været en meget positiv oplevelse.

Det er mit håb, at andre end familien kan have glæde og fornøjelse, måske iblandet lidt nostalgi, af denne beskrivelse.

I Randers kronjydernes by - Niels Ebbesens by - Randers laks, handsker og piger. Dragonernes by. Hestemarkedernes by og - i nyere tid - byen med de 13 landeveje og byen ved Gudenåen - der er jeg født i Ma-

dam Brøndbergs Allé nr. 2 i »Byggeforeningen« på Viborgvej tirsdag den 22. januar 1902 som ældste barn af tømrer P. Randrup-Thomsen og hustru Olivia Lovise f. Petersen.

Den tid, vi boede i nr. 2 kan jeg intet erindre om, for vi flyttede kort tid efter over i Viborgvej nr. 16, 1., i huset mod Viborgvej, og herfra kan jeg begynde at erindre flere ting. Lejligheden bestod af to stuer og køkken. Stuen mod Viborgvej var den største og bedste, som den lå mod vejen og solen, mens den mindste stue, der blev opholds- og soveværelse, lå mod nord, hvor solen aldrig kom. Til lejligheden hørte en stor kælder og et meget stort loft, hvor der senere blev lavet to værelser. Stuen mod gaden var tapetseret, hvorimod soveværelset var malet lyseblå med oliemaling. Lejligheden var en gavllejlighed med gavlen mod vest, så den var den gang meget fugtig, til tider så

meget, at fugten drev ned ad væggen, ikke noget godt sted, sundhedsmæssigt set. Til venstre på opgangen, og lige over for os, boede togfører Grimmig med familie, hustru og tre piger; de yngste var tvillinger.

Jeg kan huske, at min moder en morgen kaldte på mig og sagde: Ansgar, skynd dig i tøjet, Barbara - det var min spæde søster - er pludselig død. Dette og så begravelsen gjorde et uudsletteligt indtryk på mig.

Jeg var nu blevet ca. 5 år, og min far begyndte at lære mig at læse, skrive og regne. Læsningen foregik efter »Arbejderbladet for Randers og Omegn«, så det var jo aktuelle begivenheder, der blev gennemgået. Resultatet blev også godt, for da min farfar, min far og jeg var på besøg hos min farfars slægtninge i Sevel, blev jeg vist betragtet som noget af et vidunderbarn med hensyn til lærdom.

Det var også en af mine første rejser med jernbanen, som jeg kan huske. Vi tog med tog fra Randers til Rønbjerg, og der holdt en vogn med to heste for. Så blev vi pakket godt ind, for det var hård vinter, og så gik turen fra Rønbjerg ind over det dengang øde hedelandskab over Estvadgård forbi Flyndersø, Stubbegårdsø, Hjerl Hede til Sevel. Jeg kan huske, at vejen, der blot var et par hjulspor, gik forbi to store regelmæssige huller eller fordybninger i jorden, og disse blev i folkemunde kaldt fjerdingkarret og skæppen. Senere vidste jeg jo, at det var såkaldte jordfaldshuller, som heden deromkring er så rig på. De var fra istiden og var opståede ved at en isklods var blevet dækket med jord, da isen trak sig tilbage. Isen i hullet er så senere smeltet, og hullet var der, og i denne øde egn er det så blevet bevaret.

I Sevel blev vi godt modtaget, og da de hørte, at jeg kunne læse, fik jeg straks en bog for at kunne få tiden til at gå. Hvad bogen hed, kan jeg ikke huske, men et af billederne i den står den dag i dag lyslevende for mig. Det forestillede en russisk Trojka med tre heste for, to mænd på kuskæsædet og to liggende på maven i bunden af slæden og med geværer, skydende mod en flok ulve, der kom løbende ud af skoven mod slæden.

Forhåbentlig slap slæden bort.

Om aftenen, da jeg skulle i seng, viste det sig, at jeg skulle sove i alkove sammen med min farfar. Det var jeg nu ikke så glad for, da han var slem til at drille, men det gik nu udmærket. For at jeg ikke skulle lide tørst, hvis jeg vågnede, blev der sat et glas mælk på en stol længst væk fra vinduet, men om morgenen var mælken bundfrossen, så det må jo have frosset noget den nat.

Bag gården, hvor vi boede, var en lille sø, også bundfrossen, med dejlig klar og glat is, hvor vi kunne se ålene ligge fastfrosne i isen.

Min far og jeg var en dag på besøg hos nogle slægtninge ikke langt fra Sevel, men da vi skulle tilbage, var det blevet mørkt. Dengang vidste jeg ikke, der var noget, der hed natblindhed og slet ikke, at min far led af det, og for at gøre det hele endnu værre, blev det meget taget. Vi havde ikke gået ret langt, før min far ville én vej, og jeg holdt stædigt på en anden. Nå, jeg måtte naturligvis bøje mig, og vi traskede af, men vi gik og gik, og intet viste sig i retning af beboelse eller vej. Egnen var meget vanskelig og farlig med hede og moser, og koldt var det, så der var intet andet at gøre end at gå for at holde varmen. Da det havde stået på nogle timer, hørte vi lyde forude og gik efter dem. Jo nærmere vi kom desto mere blev vi sikre på, at det var fårs brægen, vi hørte, men det var jo da levende væsener. Omsider nåede vi da flokken, og så mange får havde jeg aldrig før set. De flokkede sig om en stor hytte, stråttækt og uden sider, men med taget gående helt ned til jorden, vel en nu såkaldt svensk lade. Vi gik nu rundt om hytten og mødte en ældre mand, meget fattigt klædt, vel nærmest pjaltet, men han var meget flink. Han lavede varme til os og gjorde en fårefold klar til os med meget rent og godt hø til at sove i, da han ikke turde lade os gå videre. Vi var nået til Stubbergård Mølle. Nå, vi belavede os på at gå til ro ved fårene, da pludselig to mand fra familien i Sevel dukkede op. De var blevet urolige for vores lange udebliven og for alle moserne, så de havde fået sendt folk ud i

1878. »Vognen, der ses på billedet er farmors fars. I stuen til venstre for porten er jeg, A. O. L. Randrup-Thomsen, født. Senere flyttede vi ind på 1. sal i huset til højre på Viborgvej.« Randers Lokalhistoriske Arkiv.

alle retninger for at lede. Selv om vi havde det godt, blev vi jo alligevel glade, da de kom. Vi takkede hyrden for god behandling og drog af. Da vi omtalte turen og forklarede, hvor vi blev uenige om vejen, viste det sig, at havde vi gået den vej, jeg ville, havde vi været hjemme i løbet af fem minutter - men uden eventyret.

Vi besøgte også familie på Vestergård i Sepstrup, hvor jeg også sov i alkove, og i Mogenstrup, hvor min fars kusine, Margrete, var gift med læreren. Den samme Margrete besøgte os regelmæssigt gennem årene, når hun besøgte anden familie i Randers.

I Sevel var en gammel kone tilhørende familien dér, og jeg var overrasket over at høre, at hun aldrig havde set et jernbanetog. Jeg, der var opvokset med tog for øje hele tiden, kunne ikke rigtig forstå, at ikke alle kendte et tog; men hun havde kun set røgen fra togmaskinerne, når de kørte mellem Rønbjerg og Hvidemose. Samme kone var

også bange for socialister. »Det er da nogle fæle mennesker«, sagde hun, men da min far sagde til hende: »Jeg er da også socialist,« sagde hun alligevel: »Men æ do da socialist, Peder, ja så ka di da allywel it vær so slem alsammen.«

Så kom da tiden, da jeg blev sendt i skole. Min fætter, Anker, der da var 7 år, skulle i skole, og så blev det bestemt, at jeg, der kun var 6 år, også skulle af sted, for så kunne vi jo følges ad til Nørrestrædes skole. Det varede nu ikke så længe, for så skulle Anker have byplads og som følge deraf gå i skole fra 1-6, mens jeg skulle gå 8-1. Jeg lærte ikke meget det første år, da jeg var godt bevandret i det, man lærte på det trin, så jeg blev af vores klasselærer, frk. Andersen, brugt som en slags hjælpelærer; men i øvrigt klarede jeg mig godt i de fire år, jeg gik på Nørrestræde. Men så kom problemerne med alderen: Der var et par år i forvejen blevet oprettet en kommunal Mellemsgade og Realskole på Søren Møllersgades skole,

og der skulle jeg jo gerne over, men mindstealderen var 11 år, og jeg var kun 10. Men skolekommissionen, der blev spurgt, så meget fornuftigt på sagen og svarede, at hvis jeg kunne følge med, skulle alderen ingen hindring være, og så begyndte jeg på Søren Møllersgades skole april 1911 og gik der til marts 1916, hvor jeg tog realeksamen med godt resultat.

I Byggeforeningen havde vi mange og gode legemuligheder. Foreningens arealer lå op til skov, Vester Altan, med gode skjulesteder m.v. Skoven gik den gang helt ned til Viborgvej på strækningen fra Vester Altanvej og ud til Harsøminde.

Byggeforeningen bestod af ejendommene Viborgvej 14, 16, 18 og 20, Md. Brøndbergs Allé 2 og 4 samt det i 1905 byggede Viborgvej 22 og 24 og Chr. Haunsallé 2. Bagved disse ejendomme lå der en mængde haver, hvoraf vores var langt den største, da min farfar havde planeret en gammel grusgrav og kørt jord på. Denne have var fyldt med frugttræer og -buske og så en mængde planter, hvoraf bier kunne suge honning, for min farfar var en stor biavler, så vi børn blev fra små vænnet til at omgås bier. Min farfar var veteran fra 1864. Artillerist på Dannevirke og Dybbøl, men han var ikke til at formå at tale om den tid, ligemeget hvor meget vi lirkede ved ham.

Hans have holdt han i fin stand, og det blev også belønnet af det Kgl. Havehus-holdningsselskab med 15 kroner. Havens mange frugter toldede vi børn jo rigeligt af: dejlige blomster, æbler og pærer.

Fra kanten af haven og tørrepladsen var der en stejl skrænt, bevokset med buske og træer, til et plateau, hvor der lå to reberbaner. Den ene havde et elskeligt gammelt ægtepar, Berg, hvor manden tvandt rebene, mens hans kone drejede det store hjul, der var placeret inde i et skur, hvor der også var oplag af hamp og andre remedier. Vi drenge syntes, det var vældig sjovt at dreje hjulet for Berg (at vi samtidig gav Md. Berg et fortjent pust, tænkte vi nu ikke så meget over).

Den anden rebslager var en svensker, der var dranker. Han havde tit anfald af deli-

rium og løb da efter os med en dolk i hænderne. Vi havde jo også nok drillt ham - men farlig var han nu ikke, for inden han var kommet ret langt, faldt han gerne og lå så og sov rusen ud. En dag, da vi kom op til hans skur, hang han død derinde. Han havde hængt sig.

Vi var mange børn i Byggeforeningen, og der blev også lavet mange drengestreger, især mod beboere vi ikke kunne lide, men aldrig hærværk.

Jeg havde en byplads hos en købmand, frk. Petersen, der havde butik i huset ved siden af Harsøminde. Der fik jeg den fyrstelige løn af 2 kr. om måneden. Men efter at jeg var kommet i mellemskolen, var jeg i alle mine ferier og andre skolefridage ude hos gartner Salomonsen, der havde gartneri dér, hvor der nu er træningsbaner for »Freja«. Her var lønnen til at begynde med 8 øre i timen og senere 15 øre. Efter nutidens forhold ikke ret meget, men dengang kostede et pund jordbær 8 øre. I jordbær sæsonen plukkede vi bær fra kl. 4 om morgenen til kl. 21, en lang dag, men arbejdet gik med liv og lyst, vi var jo en 20-25 børn og en hel del koner (25 øre i timen). Om lørdagen skulle jeg først hente en hest i Vestergade i gården, hvor nu A. M. Skjødt har cykelforretning. Gartneren havde ladet sig friste til at sælge sin dejlige hest »Musse«, det var under 1. verdenskrig, og alt kunne sælges. Han fik 800 kr. for den, og den endte nok sit liv på en af slagmarkerne. Men siden den tid måtte der jo lejes hest til alt forefaldende arbejde, så den fortjeneste var nok snart brugt. Jeg hentede omtalte hest kl. 3 om morgenen og skulle så trække hesten ud til gartneriet, men jeg var meget bange for en hest, så jeg var ikke stolt ved hvervet. Alt gik godt gennem Vestergade og til nr. 16 på Viborgvej, men så begyndte hesten at løfte hovedet og spidse ører og senere at danse, og jeg gav mere og mere fir på rebet, så snart havde hesten det hele reb at danse i. Landboere, der var kørende til byen, råbte om at gå nærmere til hesten, men jeg skulle ikke nærmere, jeg tænkte kun, at næste gang ville jeg lade den løbe, men det blev altid ved tanken og

lidt efter blev hesten rolig igen, og vi fuldførte turen. Jeg blev senere klar over, at hesten var bange for DSBs store røde vandtårn, der stod lige op til vejen.

Vi læssede så vognen med alle de grøntsager, der skulle med på torvet, og drog så af ved 6-tiden. Undervejs gjorde vi holdt ved de gartnerforretninger, der var undervejs og solgte af varerne.

Torvet i Randers om lørdagen var jo noget for sig. Det var grupperet omkring St. Mortenskirke og Helligåndshuset. Vi havde stadeplads ved bagsiden af kirken, lige over for Gjesinggårds mølles ud salg, hvor vi lå godt i læ for vind og vejr. Lidt efter lidt blev torvet fyldt med handlende af alle slags: gartnere, både handels- og blomstergartnere, ostehandlere o.s.v. Omkring Helligåndshuset var det landboere, der havde taget plads. Her blev der handlet med høns, duer og kaniner, både levende og slagtede, løg, æg, broderede sager, lervarer og meget andet, ofte kun i så små mængder, at de kun var taget med for at kunne dække rejseomkostningerne. På Frederikspladsen var alle slagtere og fiskehandlere samlet. De solgte fra små boder, lavet af pindeværk og sække-lærred. Kød og fisk lå udækket i al slags vejr; især om sommeren var lugten ikke så god.

Lørdagen var som sagt fast torvedag. Da kom mange landboere fra Randers' store opland, de fleste i egne hestekøretøjer, og de havde så også nogle venner eller bekendte med. De kørte ind i de store købmandsgårde, der lå overalt i byen, især i Vester-gade, Kirkegade og Storegade. Her blev vognen anbragt og hestene opstaldede. Første besøg gjaldt købmandsforretningen, hvor sedlen over manglende varer blev afleveret, og hvor konerne fik kaffe med kandis og kage, og mændene fik en dram eller kaffepunch, inden turen gik videre ud i byen efter andre indkøb. Når turen om aftenen gik hjemad, var stemningen ofte høj, men hestene kendte vejen, og biler var der ingen af.

Legepladser var der nok af i Byggeforeningen. Der var det store haveareal, reber-

banerne, Vester Altan med kælkebakker, krat og skov, der var Vesterbakker med grusgrav, store markarealer, der siden blev til en af landets største kælkebaner, der kunne samle tusindvis af tilskuere og deltagere, der var Hornbækken, og da vi blev lidt større: Gudenåen - hvor friluftsbadningen foregik - og engene, hvor der om vinteren var skøjtebaner.

Den første del af min skoletid foregik sportsmulighederne forskellige steder. Fodbold og udendørs atletik foregik på en mark ved Vestre Allé, hvor nu Handelsskolen og Teknisk Skole ligger. Da jeg kom i mellem-skolen, gik vi fra og til med trommer og piber i spidsen, og ligeledes når vi gik til svømning, som foregik nede mellem Svineslagteriet og jernbanebroen til Strømmen. Vi gik gennem Rosengården og ned til en sti, der gik bag om slagteriet og langs en grøft, der flød med affald fra slagteriet og løb ud lige nedenfor, hvor vi badede. I dag ville den slags »badning« nok være blevet forbudt og store avisartikler var nok blevet indrykket. I Gudenåens strøm lå der to pontoner, en del tomme trætønder, hvorpå der var sømmet brædder. De, der ikke kunne svømme, måtte bade mellem land og pontoner, og de, der kunne svømme, hoppede ud i åens strøm, men vi børn var i det store og hele godt tilfreds med badeforholdene. Senere blev badeanstalten flyttet over på sydsiden af åen mellem Randers bro og broen over Skallekrogen og lige ved siden af dragonernes badeanstalt. Her var forholdene gode.

Børnene fra Byggeforeningen og omkringliggende gader badede enten i Hornbækken eller Svejstrupbækken, som den hed officielt, nede ved et skarpt knæk - »Knæet« - som vi kaldte det. Her var sandbund, og vandet gik kun til maven, så her var relativt sikkert at bade. Når vi blev større - og gode til svømning - gik turen til åen, hvor det var mere interessant at bade. Men Gudenåen var lumsk, der skete næsten hvert år badeulykker, især blandt ukendte med åen.

I Mellemskolen havde vi mange dygtige

og interesserede lærere, f.eks. M. P. Trap, der senere kom til Skårup Statsseminarium og endte som gymnastikinspektør, hans afløser P. Holberg Møller, vores matematiklærer N. P. Nielsen, overlærer Hansen, lærer Doest. Vi lærte godt og har livet igennem haft megen glæde af vor barndoms lærdom.

Jeg tog realeksamen marts 1916 med karakteren 5,63 af 6 mulige.

Forlystelser i Randers i min barndom var der ikke mange af: Fastelavn blev fejret med, at børn udklædte sig i alle mulige og umulige gamle klædningsstykker, en papmaske for ansigtet, og så gik de rundt i gårde og gange og sang gamle fastelavnsviser. Folk smed penge ned til dem, eller gav dem, når de kom til dørene. Det var gerne 1 eller 2 ører en enkelt gang en femøre. Opbevaringsstedet var en tom tændstikæske eller en gammel blikdåse.

Fastelavnsmandag kørte »Fastelavnsbåden« gennem gaderne. Optoget bestod af en stor robåd sat på en hestevogn og trukket af to heste. Bagest i båden sad en flot admiral og andre søofficerer, og det øvrige mandskab bestod af roere iklædt mørke Holmens benklæder, hvid bluse og rødt skærf, matroshue og med årerne holdt lige i vejret. Foran og bagefter båden gik mange menige i samme »uniform« som roerne i båden. Ud for flere forretninger og andre passende steder gjordes der holdt, og mandskabet råbte nogle hurraer, og admiralen gjorde honnør, og for præstationen blev de belønnet med penge, som gik til »Bombebøssen«, der blev brugt til trængende søfolks efterladte. Mandskabet fik adskillige »genstande«, og efter middagen, der fandt sted i en beværtning hos Beværter Bertelsen i et bindingsværkshus, hvor nu Bertelsensgade går op til Vestergade, var mølet hos de fleste blevet noget ru og gangen rigtig duvende på søfolks maner. Om eftermiddagen, når optoget skulle op ad de stejle gader, Fredensgade, St. Blichersgade m.v., var Fastelavnsbåden ikke med; hestene kunne ikke trække den.

Så var der demonstrationstogene. 1. maj

med fagforeningernes optog med faner og musikkorps, der var jeg med under Hus-tømrrernes fane. Optoget sluttede på Skovbakken med masser af taler og indlæg for 8 timers arbejde, 8 timers frihed og 8 timers hvile.

5. juni ligeledes med optog og musik og taler på Skovbakken.

Så var der Børnehjælpsdagen. Her var det byens skolebørn, der gik i optog gennem byen med flag, blomster og nyudsprungne bøgegrene. Der blev solgt et særligt børnehjælpsmærke, der blev fabrikeret på Alfred Tvenstrups sølvvarefabrik, og hvis overskud gik til børnehjælpsagen i Randers.

Så var der den årlige skoleskovtur, der blev imødeset med store forventninger. Mellemskolen gik samlet med skolens tambourkorps, fane og tambourmajor i spidsen fra skolen til banegården, hvorfra skovturen udgik til Risskov, Århus, Hobro, Skørping og Hadsund og flere steder. Det var en oplevelse, især hvis vi blev befordret i såkaldte bænkevogne. Det var almindelige godsvogne, der var blevet godt rengjorte og forsynede med bænke på tværs i vognene. Klapperne foroven i vognene blev slået ned, som når vognene blev brugt til kreaturtransport, men det gav jo mange udsigtspladser.

Så var der frilørdagene, tre i alt, to for ungdommen og en for de ældre. De blev holdt, når høsten var ovre, og så blev der liv i byen. Alt, hvad der kunne krybe og gå, kom til Randers til de fristelser, gøgl og andet kunne give.

Frilørdagene blev den gang holdt på Frederiksplads, Havnepladsen og pladsen bag Museet. Her stod Winthers tunnelbane med et mekanisk spilleværk, et helt orkester, med bl.a. bevægelige figurer. Her kunne vi stå i længere tid for at høre og se. Selve karrusellen, tunnelbanen, var nok også værd at se på. Den strålede nymalet og med mange spejle indfældede i træværket, der strålede især om aftenen, når alle lysene blev tændt. Selve karrusellen kørte skævt rundt, og det forhøjede charmen ved en tur, ligesom halvdelen af den var bygget som en tunnel.

Jeg har truffet en af Winthers sønner. Han var om vinteren, udlært barber som han var, i en barbersalon i Frederikshavn. Han rejste senere rundt om en almindelig karusel, som han senere byttede med en købmandsforretning i Skibsgade i Hobro. Den, han byttede med, var portør og fik senere navnet »Gøngehøvdingen« hæftet på sig, en henvisning til karrusel og gynger. Professor Labri var der også med sin »Randers ved nat« og med den store »Krukke Dild«, dette skulle jo forveksles med en krokodille. Der var derforuden masser af andre boder og lignende »seværdigheder«, masser af lirekasser.

Det var gode dage for byens handlende, især guldsmedene, der solgte masser af ringe til alle de mange frilørdagsforlovelser, der fandt sted.

Der var også de mange og store hestemarkeder, hvor hestene stod i to rækker med bagen vendt mod fortovet i gaderne: Storgade, Middelgade, Torvegade, Adelgade m.fl. Handelen og travet foregik så midt i gaden, så det var så godt som umuligt for byboerne at færdes der. Bilen var ikke opfundet, og trafikken kunne med lethed afvikles ad andre gader. Vi drenge, der blev sendt i byen efter varer, benyttede alle de gennemgange, almindelige og ualmindelige, der fandtes i den indre by. Der var fotografens gård, der gik fra Vestergade til Jernbanegade, Slyngborgstræde videre over Staldgårdsgade gennem H. F. Christiansens gård over Vestergade gennem hotel Rosens gård og videre til Jernbanegade. Fra Lille Voldgade gennem Stillings gård til Snaregade. To gennemgange fra Skolestræde gennem kælderrum til Torvegade videre gennem hotel Randers' gård over Brødregade og videre gennem Aktie Tømmerhandelen til Frederiksplads. Bag om Rådhuset gennem Kaffeisteriet i Nygade og videre til Ladegårdsgade. De mere officielle var gennem Løveapotekets gård. Gennem Peberslippen fra Middelgade til Brødregade og mange flere.

Der var også dyrskuerne, som dengang var noget for sig. Da kom bønderne med de mindre dyr: får, grise o.a. kørende gennem

byen til Dyrskuepladsen, der dengang lå ude ved Scandia. De større dyr kom med banen til Randers og blev derfra trukket gennem byen, og til vores store forbavsel kom nogle bønderkarle ridende på de svære hingste og tyre. Nogle af tyrene havde ring i næsen, hvortil der var fastgjort en lang stang, der blev holdt af en mand, og en anden havde et reb fra næsen af tyren, og ydermere havde dyret et reb fra hornene ned om det ene forben. Man havde garderet sig mod, at tyren skulle blive gal.

Næste dag gik turen så den anden vej, og nu havde mange af dyrene store præmie-skilte på. Man kunne næsten se på dyr, og især mennesker, at de rankede sig over udmærkelsen.

Så var der julen. Dengang var udsmykningen ikke så stor og raffineret som nu, men jeg tror, den gjorde større indtryk dengang. Vi kunne stå i timevis og se på et lille tændt træ, og hvis der til kaffekværnens hjul var spændt en lille nisse, der gjorde samme bevægelse, som kommissen, der trak kværnene, så var det alletiders fornøjelse. Det kunne også være et rensdyr eller en hest en miniature, der stod og nikkede med hovedet - mere skulle der ikke til.

Så var der foreningsjuletræerne. Sikke en forventning, det store træ, der gik op til salens loft, uddeling af poser med godter og enkelte steder endda gaver. Bagefter var der musik: 2 hornblæsere, 2 violiner, 1 klarinet og 1 kontrabas. Ja, så var højden af, hvad man kunne tænke sig, nået.

Dragonregimentets musikkorps spillede hver søndag foran Rådhuset eller på Frederikspladsen fra 11-12, og der var mange, der hørte på. Selve dragonerne var vi børns store oplevelse. Der var Dragonkasernen med den lille eksercerplads og ridehus ved Ladegårdsgade, og så var der eskadronkaserne i Fabriksstræde, Møllegade og Markedsgade, ligesom der i Markedsgade var flere beslagsmede, hvor hestene blev skoede.

Især kasernen i Frederiksstræde, der lå lige over for Nørrestrædes skole, havde vi megen fornøjelse af, for vi kunne fra klasseværelset se lige ned i kasernegården og følge

Palæbygningen på hjørnet af V. Altanvej og C. Metzgade, Randers 1904.
*»x Min far P. R.-Th. og mig (Ansgar).
 xx Tømrermester Søren Petersen og hans lille søn.«*
 Tilhører O. Randrup-Thomsen.

livet dernede hele dagen. Turen ud til Eksercerpladsen hørte også til vore store fornøjelser. Her kunne vi se hele eksercitsen med spring over hurdler, angrebstaktik m.v. Især når der var rekrutter, var der meget at se på, for dragonhestene reagerede hurtigere på hornsignalerne end det nye mandskab, så når der under galop blev blæst »holdt«, kunne den ene række ryttere efter den anden ses at komme flyvende over hestenes hoveder og ned på jorden. Størst fornøjelse havde vi på Viborgvej dog, når der blev foretaget jernbaneøvelser. Da blev der råbt og regeret, og hestene blev mere og mere vilde under den gentagne ind- og udlæsning, men malerisk og interessant var det. Ligeledes var det et flot syn, når drago-

nerne drog på efterårsmanøvre, da var alle i galla med hjelm og fuld oppakning og med regimentsmusikken i spidsen.

En gang under en øvelse ved Fladbro rev ca. 20 heste sig løs fra hestepasserne under et anfald af panik og strøg af sted ind ad vejen mod Randers i fuld galop med rytternes daskende sabler fra sadelgehængen og forfulgt af 4 a 5 dragoner til hest i håb om at kunne stoppe dem, men det lykkedes kun at fange nogle få. Nogle alumner fra fattiggården, der kom trækkende med en forholdsvis lav vogn, drejede vognen på tværs ud for Byggeforeningen og søgte selv tilflugt på fortovet. Men alle dragonhestene sprang i fineste stil over vognen og fortsatte flugten, drejede af ved Vester Altanvej, op

af Carl Metzgade (nu Danmarksgade), videre ad Markedsgade, hvor de drejede af til de forskellige i gaden og i Møllegade og Fabrikstræde. Alt gik ordentlig til uden uheld, der var jo ikke den trafik, der er nu.

Jeg havde, da jeg var 13 år, fået en cykel, brugt, og sat sammen af forskellige dele, men for mig var det næsten et mirakel, der var sket, at jeg havde fået et sådant vidunder. Nu begyndte der cykelture rundt til nabobyerne og omegnen. Det var jo ikke ad fine, asfalterede veje som nu, - nej, dengang var vejene kun macadamiserede, og færdse- len dengang var jo mest med hestetrukne køretøjer, der dog også kunne lave nogle fæle huller i vejbanen, så man skulle næsten være akrobat for at undgå dem, især i regn- vejr, når de stod fulde af vand. Der var også mange løse skærver, så der var mange punk- teringer undervejs, men pumpe og lappesa- ger hørte med på enhver tur.

I marts 1916, 15 år gammel, tog jeg en god realeksamen og ville derefter gerne til DSB som elev, men ansættelsesgrænsen lå ved 16 år, så jeg måtte vente et år, hvor jeg dels var hos gartner Salomonsen og dels på en plan- teskole ved gartner Rasmussen, »Lykke- gård«, i Hornbæk. Men i januar 1917 kom der brev fra DSB om personligt møde i Ge- neraldirektoratet i København. Dette lå dengang på Gl. Kongevej, og jeg mødte op sammen med en hel del andre søgere. I marts 1917 fik jeg besked om, at jeg var an- taget som elev på prøve fra 14. marts 1917 og skulle melde mig på trafiksektionen i År- hus, hvor jeg ville få nærmere besked om, på hvilken station, jeg skulle gøre tjeneste.

Det var jo under 1. verdenskrig, så forbin- delserne var få og langsomme. Jeg skulle fra Randers kl. 3.30 for at kunne være i År- hus til kl. 9.00. Min mor fulgte mig til to- get, og da det kørte, stod min mor og græd, hvilket jeg var meget betaget af. Senere, da jeg selv fik børn, kunne jeg jo bedre forstå det. Jeg var den ældste og den første, hun skulle sende ud i verden, som vel ikke var meget bedre dengang end nu. Nå, jeg mødte op i Århus og fik at vide, at jeg skulle gøre tjeneste i Hjortshøj på Århus Ø.-Grenå

jernbane. Stationen er nu nedlagt. Nu skul- le 52 års jernbanetjeneste begynde. Begyn- delsen var nu ikke så god, for der gik ikke noget tog før kl. 2 om eftermiddagen. Gå ud og se byen turde jeg ikke, fremmed i År- hus, som jeg var. Jeg havde fået at vide, at jeg kunne finde Århus Ø. station, hvis jeg fulgte sporvejsskinnerne gennem byen. Det gjorde jeg og fandt jo også stationen, hvor jeg så opholdt mig fra kl. ca. 9 til kl. 14, da toget afgik mod Hjortshøj.

Ved ankomsten til Hjortshøj hilste jeg på stationsbestyreren, som jeg kendte fra Ran- ders, og jeg var meget glad for, at han var i Hjortshøj, men glæden varede kun kort, da det viste sig, at han kun var afløsningsassi- stent og kun var der denne ene dag. Stati- onsforstanderen hed N. Ribert, og det viste sig, at han var en meget venlig og flink mand, så tiden i Hjortshøj kan jeg se tilbage på med glæde. Afløsningsassistent var Evald Sørensen, hvis far var lokomotivmester i Randers. Evald S. og en anden afløsningsas- sistent fra Randers, K. M. B. Jensen, var mine lyspunkter. Når de kom på afløsning hver 14. dag, da var der liv og glade dage, og jeg fik nyt fra Randers. I de første dage i Hjortshøj var der en anden elev, der skulle op til medhjælpereksamen. Det var E. A. J. K. Saxosen, der senere blev overkontrollør ved transportagenturet i Århus, men des- værre døde ret ung, men vi bevarede vort venskab gennem årene. Jeg kom til at bo og spise hos en slagter Christensen, der boede på den anden side af banen, og her hos Chri- stensen og hans kone, de havde en lille pige, blev jeg nærmest behandlet, som om jeg hørte til familien, og jeg havde det som vel aldrig siden. Der var ligeledes en såkaldt togekspederende portør, hvis kone passede ledet ved vejovergangen øst for stationen. De boede i et lille - meget lille - ledvogter- hus, men gæstfriheden var til gengæld stor. I Hjortshøj blev jeg så lidt efter lidt sat ind i jernbanelivets mysterier og kom til at synes bedre og bedre om det valg, jeg havde gjort, og jeg kan sige med sandhed, at jeg aldrig har fortrudt, at jeg valgte banen - tvært- imod.

Elever fik dengang 1,50 kr. om dagen, så det var jo ikke for at lægge penge op, at jeg valgte faget. De første 5 a 6 måneder havde elever officielt ingen fridage, fik vi endelig en, bortfaldt de 1,50 kr. Jeg fik nu alligevel fast fri hveranden søn- og helligdag, så jeg kunne rejse til Randers fra dagen før til dagen efter fridagen og også uden lønaskorting; blev jeg spurgt om, hvornår jeg havde fri, skulle jeg bare sige: »Aldrig«. Lykkelige elev! I august blev jeg indkaldt til foreløbig prøve, som holdtes på jernbaneskolen i Roskilde. Jeg bestod prøven og var nu ansat som elev ved Statsbanerne fra 1/9 1917. Jeg har et lille pudsigt billede fra elevtiden i Hjortshøj: En af de ting, der blev lagt særlig vægt på ved prøven, var, hvorledes strømløbet var i et af vore telegrafapparater, og da jeg ikke med sikkerhed selv kunne finde ud af det, spurgte jeg stationsforstanderen om, hvorledes det var og fik svaret: »Det ved jeg fanseme« - hans yndlingsudtryk - »ikke, den løber jo sådan rundt i det hele, men spørg telegrafformanden fra Århus Ø.«. Jeg måtte så pille lidt ved apparatet, så telegrafformanden måtte tilkaldes for at rette fejlen, og strømløbet blev klarat.

Den 1. sept. 1917 blev jeg forflyttet til Grenå, og de glade dage i Hjortshøj var forbi. Det var lidt større forhold på stationen i Grenå end i Hjortshøj. På kontoret var der stationsforstander Glandt, assistenterne L. A. Andersen og Mortensen samt eksamineret elev N. K. Nielsen og som kontorist, frk. Glandt, der var forlovet med afløsningsassistent Krag Thomsen, senere stationsforstander i Tistrup og Vemb, alle usædvanlig hjælpsomme og flinke, især elev N. K. Nielsen husker jeg med glæde og taknemmelighed. Hans far var stationsforstander i Skovby på Århus-Hammel-Thorsø privatbane, han fik regelmæssigt pakker hjemmefra, og hver gang blev jeg inviteret hjem på hans værelse i Grønland - i Grenå - for at være med til at dele pakkens indhold. Vi mødtes senere mange gange, var stationeret sammen i Fredericia. Han sluttede sin jernbanetid som stationsforstander i Frederikshavn.

Ansgar 1917. Tilhører O. Randerup-Thomsen.

Assistent Mortensen døde desværre i ung alder i Skanderborg. Han var et godt og venligt menneske. Assistent Andersen havde altid hovedpine, om det var fordi, han var meget ivrig skakspiller og gik op i det ædle spil med liv og sjæl, skal jeg lade være usagt. Stationsforstanderen holdt sig på sit kontor og gik sjældent derfra. På kontoret var der gasbelysning med deraf følgende gaslugt, og lamperne hvæste og knurrede. Desuden var der jo et større udendørs personale.

Jeg kom til at bo hos jernbanens vognmand på Havnevej 21. Der havde han tre værelser oppe på loftet, de to andre var lejede ud til to nyansatte stationsarbejdere - H. Pedersen og N. Jensen, senere Winther. Værelserne var meget gode - efter den tids norm, petroleumslamper og kakkellovne - men det var jo under 1. verdenskrig med alle dens mangler og restriktioner. Petroleum var en mangelvare, men heldigvis havde jeg inden afrejsen fra Hjortshøj skaffet mig 1 liter petroleum samt tre små køkken-

lamper med beholdere fyldt op med petroleum - det var en betingelse for at få olie, at man også købte lampen.

De to stationsarbejdere pillede koks nede ved lokomotivremisen, når lokomotiverne fik rensed fyr, var der jo en del uforbrændt kul, og disse havde de to fået lov til at samle. De tilbød mig at få del i koksene, hvis jeg ville købe optændingsbrænde. Det gik jeg med glæde ind på, så vi havde det lunt og godt.

De to blev senere togførere H. P. i Struer og Winther i Århus. H. P. så jeg aldrig mere, jeg forsøgte, efter at Jytte var kommet til skolevæsenet i Struer, at finde ham, men kun for at få at vide, at han lige var død.

Winther traf jeg mange gange, dels i Aalborg og dels i Korsør.

En dag kom min vært og fortalte mig, at han havde fået fire liter petroleum hos kommunen til mig. Han havde fortalt, at jeg læste til eksamen, og så havde de bevilget de fire liter, »men« - sagde han - »nu, da jeg har skaffet Dem fire liter, og jeg ingen har, kunne De så ikke overlade mig de to?« Jeg gjorde det.

Statsbanerne havde et ekspeditionssted ved Grenå havn, der lå nogle kilometer fra Grenå. Dette var åbent for indlevering af fisk hver eftermiddag, og der skiftedes vi to elever hveranden dag til at ekspedere fisk. Befordringen derned og hjem gik pr. cykel, leveret af DSB, eller også med en lille trehjulet draisine, men den var lidt træls.

Der var en stor fordel i Grenå. Der kom mange rejsende teaterselskaber dertil, og det var jo dengang altid med jernbane, og når så forestillingen var slut, ville selskabet gerne have deres bagage, kulisser m.v. indleveret for at kunne sove længere næste dag, og to portører gik da med ned på stationen, der på det tidspunkt var lukket, og tog mod godset. Til gengæld havde vi på stationen gratis adgang til forestillingen, når vi tog jernbanekasket på og ville nøjes med ståplads, hvis alle siddepladser var udsolgt.

Jeg så mange forestillinger.

Der var også biograf i byen med grammo-

fon som ledsagemusik. Der var mange gode film, bl.a. »Pax eterna«.

Ellers var Grenå en død by. Folk holdt sig hjemme og for mit eget vedkommende var det også ligemeget, jeg havde ingen penge til at gå i byen for. Jeg havde fridag hveranden lørdag, og når jeg rejste tilbage, fik jeg af far 2 kr., der så skulle slå til til næste fridag. Dagen før fridagen, fredag, kunne jeg rejse fra Grenå kl. ca. 19.30 og var så i Randers 22.30 og skulle så tilbage søndag morgen 3.30. Der var så to timers ophold i Ryomgård og de var svære at få has på. Flere gange gik jeg fra Ryomgård til nabostationen, Kolind, for at få tiden til at gå. Ankomst Grenå ved 8-tiden og så tjeneste resten af søndagen. De to kroner, jeg fik af far, gik således: Når jeg kom søndag, købte jeg 10 æblesnitter hos konditor Lassen (konditoriet er der endnu 1973), de kostede 1,00 kr., og dem spiste jeg så søndag aften. Kronen, altså den anden, gemte jeg til resten af dagene.

Juleaften 1917 havde jeg fået lov at rejse hjem med tog kl. ca. 17.00, men der blev indleveret så meget fisk, at jeg måtte blive til kl. 19.30. Da jeg kom til Randers kl. 22.30, var juleaften jo snart forbi, og jeg skulle tilbage næste morgen kl. 3.30, så det var en lidt anstrengt tur.

Vi to elever kørte mange cykelture rundt i oplandet bl.a. til herregården Katholm, til Fornæs fyr og til en stranding ved Sangstrup klint.

Jeg spiste i pensionat i Storegade hos en slagter Tolboe. Kosten var ikke fremragende, men tiden var vanskelig. Elev Nielsen flyttede efter nogle måneder til et bedre pensionat i Kannikestræde, men det kostede 15 kr. mere om måneden, og det havde jeg ikke råd til, så jeg blev.

Efter jul blev jeg kontaktet af en elev H. Jensen på Århus H., om jeg ville bytte tjenestested med ham, der var fra Lyngby ved Trustrup, og da jeg mente, at det var lettere at komme til Randers fra Århus, slog jeg til. Det skulle så være fra 1. februar, men stationen i Grenå ville på grund af travlhed tidligst give mig lov fra 1. april 1918. Både elev Nielsen og frk. Glandt forsøgte at overtale

mig til at blive, men jeg ville af sted, og 31. marts 1918 var epoken i Grenå forbi. Jeg havde lært en masse i Grenå, havde fået lov at prøve kræfter med alle mulige opgaver, så det havde været en god tid, jernbanemæssigt set.

1. april 1918 meldte jeg mig på stationskontoret på Århus H., og blev vist ind til stationsforstander Alexander Nielsen, over 70 år - der var ingen aldersgrænse dengang - noget beklemt var jeg, for jeg havde hørt meget både godt og ondt om A.N. Fik han antipati mod nogen, når man meldte sig, blev man sendt på godsekspeditionen, og det var ikke netop, det jeg ville.

Nå, men jeg meldte mig til tjeneste, og han sagde: »Hvor kommer du fra?» (han sagde du til alle, og når de ikke hørte det, da også øgenavn). Nå, jeg kom altså fra Grenå, og da han havde set lidt på mig, sagde han: »Du kan henvende dig til Thiede (hans sekretær) og få besked«. Og jeg fik besked på at skulle have 7-9 vagten, fra 7 morgen til kl. 21.00. Der var ikke 8 timers arbejdsdag dengang. Jeg havde så fri nogle timer midt på dagen.

Værelse fik jeg i Rosenkrantzgade hos en enke, der lejede værelser ud fra en større lejlighed. Hun var flink og omgængelig. Værelset var ikke ret stort, mod gården og med grønne klunkemøbler. Det lå mellem spisestuen og køkkenet, og var der gæster, når jeg kom hjem, standsede jo al samtale, når jeg viste mig i døren til spisestuen, og gæsterne stirrede på denne åbenbaring, mens jeg kantede mig omkring stolene, hvor de sad, og forsvandt så ud ad døren i stuens fjerneste væg, så først begyndte snakken igen, og nu var der jo et nyt emne.

Varme havde jeg ikke, og da jeg skulle læse til eksamen, måtte jeg beholde hatten og frakken på, tage overdynen fra sengen og svøbe om mig i sofaen, så kunne det lige gå. Men noget ubekvemt var det jo.

Der var en overgang influenza, og en stor del af personalet var sygemeldt, bl.a. også assistent Thiede, en meget flink mand; men det kneb med at finde en afløser for ham.

De tre første, der blev sendt bud efter, meldte sig syge, da de fik at vide, det var sekretærposten, de skulle have. Stationsforstanderen besluttede da, med min ringe hjælp, selv at gøre stationskassen op. Det prøvede vi nogle gange med et dårligt resultat. Der var 1 kronesedler dengang, og i kassen var der ca. 5000 af dem, og dem skulle jeg tælle, og hver gang kassen ikke stemte, sagde stationsforstanderen: »Er du sikker på, at de er talt rigtigt?» og på mit svar: »Ja, det er de hr. stationsforstander«, sagde han: »Så tæl dem igen«. Dette gentog sig 3 a 4 gange, men uden synderligt bedre resultat. Til sidst fik jeg overdraget en hel del kassebilag og besked på at gå ud til assistent Thiede for, om han muligt kunne give nogle oplysninger. Mine indvendinger om, at det var for tidligt at gå til en syg, blev kun mødt med: »Du kan vel gå, når jeg siger det til dig«. Da jeg var kommet hen i døren, for der en djævel i mig sølle elev, for jeg sagde: »Hr. stationsforstander, jeg skal vel ikke tage 1 kr.-sedlerne med, så Thiede kan tælle dem?« Der var stilhed et øjeblik, men så kom det meget bestemt: »Nu skal du ikke drille mig, men set at komme af sted«, og under det øvrige personales munterhed forsvandt jeg så.

Jeg kom hen til Thiede, hvor jeg blev modtaget af fru Thiede, der fortalte, at hendes mand lå med over 40 gr. feber, og at han aldeles ikke kunne modtage nogen, men jeg blev inviteret indenfor, og for at modvirke evt. smitte fik jeg to glas portvin, og så gik turen tilbage til stationen, hvor jeg så måtte fortælle om det negative resultat. Afslutningen blev noget anderledes, end jeg kunne tro, for da jeg havde endt min beretning, sagde stationsforstanderen: »Du har jo ikke været ude hos Thiede, du har været på beværtning, du lugter jo langt væk af spiritus!« Nå, jeg måtte jo forsvare mig og anmodede stationsforstanderen om at ringe ud til fru Thiede for at få oplyst, hvorfra spirituslugten stammede, men det ville han alligevel ikke. Vi gik så ombord i kasseopgørelsen igen, og med lykkens hjælp fik vi da endelig kassen til at stemme.

Viborgvej set fra byen mod vest. Baneterrænet har hørt til Ansgars daglige verden. Randers Lokalhistoriske Arkiv.

En af eleverne, som havde lidt vanskeligt ved at komme op om morgenen, og som følge deraf var lidt uvasket og uredt, fik en morgen følgende spørgsmål: »Har du en mor?« og som på hans glade svar: »Ja, det har jeg heldigvis hr. stationsforstander«, fik den overraskende fortsættelse: »Når du kommer hjem på næste fridag, lille ven, kan du så ikke få hende til at vaske og frisere dig«. Det varede noget, inden han igen kom for sent.

Jeg har altid haft den vane - eller uvane - at komme før den tid, jeg skulle møde. I Århus var det 5 a 10 minutter, stationsforstanderen mødte præcis kl. 7. Hvis han så en dag spurgte: Hvordan kan du komme op, »Ranbøl«, som han kaldte mig, og jeg så svarede, jeg har et vækkeur, så vidste jeg, at stationsforstanderen ville komme 5 min. før 7. Jeg mødte så 10 min. før. Denne »leg« fortsatte så, til stationsforstanderen mødte 15 min. før og jeg 20 min. Så vendte vi til-

bage til det normale, indtil der igen blev spurgt: »Hvordan kan du komme op, R?«

Alt i alt havde jeg en god tid i Århus, et flinkt personale og meget at lære. Jeg havde meget at læse til assistenteksamen, og på den tjeneste, jeg havde, kunne jeg ikke læse i tjenestetiden, så jeg forsøgte at komme til tjeneste i »Mølleengen«, en godstogsstation i den vestlige ende af stationsterrænet, men hver gang, jeg spurgte stationsforstanderen, fik jeg afslag. Assistent Thiede sagde så til mig: »Vent til den gamle bliver syg, så sender vi Dem derud«. Nå, lejligheden kom, og jeg kom i »Mølleengen«, herligheden varede i 14 dage, så ringede telefonen fra Århus H. »Det er stationsforstanderen. Er det dig, Randbøl?« Ja, det var det jo. »Kan du så møde herinde igen i morgen tidlig«. Det skete et par gange, men så var jeg med stationsforstanderens billigelse kommet derud igen, og alt var godt en tid, men så opdagede første kontrollør, at den assistent, jeg

gik sammen med, havde benyttet sig af, at jeg godt kunne passe det derude uden hans hjælp, og da han var forsikringsmand, forsvandt han flere timer i tjenestetiden. Så for at binde ham til tjenesten blev der sendt en yngre elev derud, og jeg måtte på Århus H. igen.

Lønnen var lille, og lommepengene var små, så en af mine fornøjelser bestod i at gå ud i »Friheden«, et traktørsted i nærheden af »Marselisborg«. Her var en traktørterrasse med et jernlænkerækværk om. Inden for rækværket sad de kaffedrikkende århusianere, men jeg opnåede aldrig, på grund af pengemangel, at komme indenfor, men måtte nøjes med at promenerer udenfor.

Nå, men der var ikke længe tilbage, før end jeg var færdig på Århus H., for jeg blev indkaldt til at møde på Jernbaneskolen i Roskilde den 2. januar 1919 til 3. marts 1919. Jernbaneskolen var en kostskole, hvor værelser og opholdsstuer var i en villa, og skolelokalerne var i lejede lejligheder oppe i byen. Lærerkrafterne var så godt som alle ansat i Generaldirektoratet i København, og de kom så med toget til Roskilde til deres forskellige timer. De var så godt som alle meget dygtige i deres fag og gode til at lære fra sig.

Skoleforstander var godsekspeditør Martin Buch fra København Godsbanegård. En dygtig mand med en egen måde til at lære fra sig på, en måde, som gjorde et fag som godsekspedition til noget interessant, og som gjorde, at temaet sad fast. Jeg fik et meget godt forhold til ham, idet jeg, der havde en veludviklet byld på min højre overarm, fik revet hul på den under opbæring af vore kufferter til skolens loft, og nu måtte ned på lærerværelset for at få armen forbundet. Under dette arbejde spurgte jeg M.B., om han ikke kunne sætte forbindingen lidt længere ned, til hvilket spørgsmål han kiggede lidt på mig og så spurgte: »Hvorfor?« Da jeg dertil svarede: »Jo, for så vil det knibe for mig at lave skriftlige arbejder, da jeg så ikke kunne bøje armen.« »Nå, det kunne De tænke Dem, men De kan tro

nej«. Jeg mødte nu på lærerværelset to gange om dagen i 14 dage for at få skiftet forbindelse, og vi fik mangen god samtale.

En meget afholdt lærer var fuldmægtig Olsen, som vi gerne havde hver lørdag/søndag nat. Den første lørdag, vi havde ham, var vi noget desorienterede, da han efter aftensmaden sagde: »Når I nu har spist, skal I vel hente vasketøj, men I skal være tilbage til kl. 9, hvor I jo skal have samariterundervisning«, men vi fattede hurtigt meningen, at vi måtte gå i byen. Dette var ellers strengt forbudt efter kl. 7.00.

En anden gang spurgte vi, om vi måtte gå til bal på forlystelsesstedet »Trægården«, der lå i nærheden af skolen, men fik svaret: »Nej, men hvis I går, skal I være hjemme senest kl. 2.00, hvor jeg da låser yderdøren!«

Nå, vi fik en masse lærdom, men eksamen nærmede sig alligevel hurtigere, end vi syntes om. En morgen kaldte Martin Buch på mig og sagde: »Thomas, jeg stoler så på Dem, som nr. 1«, hvortil jeg måtte svare: »Bare jeg ikke skuffer Dem, men jeg skal gøre, hvad jeg kan«. Og det lykkedes heldigvis. Jeg fik til første del karakteren 7,20 af 8 mulige, så jeg var godt tilfreds. De to med de bedste resultater måtte selv bestemme, hvortil de ønskede sig forflyttet, så jeg havde ønsket Randers, og dertil blev jeg så forflyttet.

Jeg var nu inden om mit logi i Rosenkrantzgade i Århus og fik min kuffert pakket og rejste så videre til Randers, hvor jeg meldte mig på stationen. Det var assistent Vater, der modtog mig, og jeg fik besked på at gå over på 2. perron, der var kontrollør Joest ovre, og som sagt så gjort. Jeg fandt kontrolløren og meldte mig, men fik følgende salut til svar: »Jeg skal s.... g..... lære sådan en elev at sinke mig i min fun-gertjeneste«. Jeg kunne jo kun svare, at jeg var sendt over fra kontoret, men luskede ellers noget nedbøjet af. Men Vater var rigtig nok. Da kontrollør Joest kom over, tog Vater ansvaret for at have sendt mig over. Jeg blev ellers senere fine venner med kontrollør Joest, der ellers kunne være en barsk

herre. Han blev senere trafikinspektør i det nye Sønderjylland i Tønder.

Jeg havde så en god tid i Randers i den forholdsvis korte tid, jeg var der (2. marts 1919 - 20. juni 1920). Jeg boede og spiste hjemme og var jo fra drengeårene godt kendt i Randers. Min fætter, Anker, havde købt sejlbad, så i vores fritid sejlede vi fjorden tynd med afstikkere til Hadsund, Mariager og Hobro. Det gik noget ud over læsningen til medhjælpereksamens 2. del, men herlige tider var det, og Randers station var et godt lærested. Vi kom alle vegne: Telegrafvagt, vognkontor, billetkontor, gods-ekspedition m.v.

Jeg fik nu indkaldelse til Jernbaneskolen til 2. del af medhjælpereksamen. 7. maj 1919 til den skriftlige del og 23. maj til den afsluttende mundtlige del. Jeg skulle nu have haft 8 dages læseferie, men kontrollør Joest meddelte mig, at dette kunne jeg ikke få, da stationen ikke kunne afse personale. Måske som et plaster på såret meddelte han mig, at stationsforstander Ibsen, der var censor til eksamen, havde set mine skolekarakterer, og jeg kunne ikke dumpe. Men jeg var jo ikke ude på lige at klare mig igennem, så det

var en bet med den manglende læseferie. Nå til alt held gik det rigtig godt til eksamen, jeg beholdt min 1. plads på holdet med karakteren 6,62, så med dette måtte jeg jo være tilfreds.

Vi var mange unge mennesker i Randers: 2 kvindelige og 2 mandlige ekstrakontorister, medhjælper Chr. Schönning, som jeg gik tur med. Elever: Hedegård, Tarner Rohler, S. A. Jensen, Schlægelberger, I. A. Pedersen m.fl. Assistenterne Vater, K. P. Nielsen, Secher, S. M. S. A. Nielsen, Karl Jensen, Evald Sørensen, alle flinke og omgængelige mennesker. Alt i alt befandt jeg mig godt i Randers, hvor jeg godt kunne tænke mig at blive.

1. april 1920 blev jeg udnævnt til medhjælper og fik min første uniform. En stor dag. Min udnævnelse var ca. 14 dage forsinket på grund af politisk uro. Kongen havde afskediget ministeriet Zahle, og nu truede fagforeningerne med generalstrejke m.v.

Da slog lynet ned. En dag kom der ordre fra 2. distrikt om, at der fra 20. juni 1920 skulle afgives en medhjælper til Fredericia. Stationen gjorde alt muligt for at beholde mig i Randers. Først foreslog den at afgive

Postkort,
Viborgvej.
Randers
Lokalhistoriske
Arkiv.

en exam. elev, men ham kunne man ikke bruge, dernæst en kvindelig medhjælper, men hende ville Fredericia ikke have, og så faldt klokken i slag, jeg måtte til Fredericia. Som et plaster på såret blev jeg udkommanderet fra 20. juni til 1. oktober og fik udkommandopenge for dette tidsrum.

20. juni 1920 var en mærkedag. Da blev de sønderjyske jernbaner overtaget fra Tyskland og en masse forflytninger blev beordret. Til Fredericia kom, foruden mig selv, min gode ven Munk Jensen, desværre varede dette ikke så længe, da han kort efter blev indkaldt til marinen.

Hvad de absolut skulle bruge en medhjælper til, står mig endnu ikke helt klart, for de første 14 dage sad jeg ude i en lille kiosk, der blev brugt til ekstra billetsalg og stemplede hurtigtogsbilletter med stemplet »Forhøjet«. Nå, det fik heldigvis ende, måske fordi det efterhånden blev for lidt til med stempelingen. Jeg kom så på færgekontrol og vognlistevagt, senere som lokal vognkontrol.

Da Munk Jensen og jeg kom til Fredericia, var det umuligt for os at få et værelse, ligesom det var vanskeligt at finde et pensionat. Endelig fik vi lov til at spise aftensmad på KFUM. Efter 8 dages forløb begyndte vi at indfinde os til samtlige måltider, og det gik godt, så da vi til den første stillede for at betale, var der skrevet regning på 10 gange aftensmad, men vi fortalte jo så, at vi havde mødt til samtlige spisninger, og da vi jo så havde det, fik vi lov til at få fuldkost.

Med logi var det værre. Der var ingen værelser at få, så vi indlogerede os i en 1. classes personvogn, der stod ude på personvognssporene, og det gik godt i lang tid, men en nat vågnede jeg ved en underlig rumlen og kiggede ud af vinduet: Vognen kørte ude på strækningen. Jeg fik vækket Munk Jensen og kom i tøj, og da toget standsede, steg vi ud med alt vor habengut. Vi var i Børkop og måtte så finde et tog til Fredericia. Ankommen dertil måtte vi så finde et andet logi, og valget faldt på Ambulancetoget, og her indlogerede vi os. Det gik i adskillige nætter, men en dag, da jeg mød-

te til eftermiddagsvagt, var al vores bagage opstillet i ekspeditionskontoret, og så såre jeg viste mig, blev der spurgt, om det var mit. Halvdelen af det kunne jeg jo ikke lyve mig fra og fik nu at vide, at overkontrollør Marius Hansen ville tale med mig. Det var jeg nu ikke så glad for, da han var en krasbørstig karl, men jeg skød hjertet op i livet og gik ind til ham. Det gik imidlertid bedre, end jeg turde håbe, han ville jo have at vide, om det var min bagage, og jeg fortalte ham nu, at det var mit og Munk Jensens, og vi kunne ingen logis skaffe os trods mange henvendelser. Vi fik så at vide, at i ambulancetoget måtte vi ikke være, men om vi ikke ved hjælp af nogle presenninger kunne adskille et hjørne af pakhuset og så bo der midlertidigt. Dette gjorde jeg ham så begribeligt, at det kunne vi ikke, da ingen af os havde sengetøj eller seng, så det var ikke så godt. Det blev imidlertid bedre, end det så ud til, for næste dag fik jeg opstøvet et værelse i et villakvarter, Søbjerg, på en af fæstningsvoldene ned mod Lillebælt. Det var et ældre ægtepar, manden var vognopsynsmand og bar det lidet pæne navn »Bowserøv«, hvorfor kan man jo kun gætte sig til.

Det var imidlertid et par flinke mennesker og et pænt værelse, så det var jo det vigtigste, og da der så også var en god divan, var jeg der straks, om ikke min kollega måtte sove der, til han også fik et værelse. Det blev med det samme tilstået, og en dejlig seng redt op, og så var de forhindringer ryddet af vejen. Munk Jensen blev der nu ikke så længe, for nogle dage senere fik han et værelse inde i byen, og der boede han til han efter kort tids forløb blev indkaldt til marinen. Så var jeg alene igen og stadigvæk ked af Fredericia, men efter nogle måneders forløb var jeg vænnet til forholdene og syntes efterhånden godt om byen.

Men så kom der et brev fra Personalechefen for 2. distrikt i Århus, at jeg kunne komme til Hobro, hvis jeg indgav ansøgning. Brevet sluttede: »Det er da altid nærmere Randers«.

Så var hjemveen der igen, og jeg talte på knapperne, hvad jeg nu skulle, men det blev

til, at jeg skrev en ansøgning om at komme til Hobro, så nu var det om at få den afleveret. Jeg tog mod til mig og gik igen til overkontrolløren, denne gang frivilligt, og bad ham om at sende den ind. Han sagde ikke andet end: »Den kan De godt tage med Dem igen, den bliver ikke anbefalet herfra«, men jeg forlangte den indsendt. Om det blev lovet, hørte jeg ikke.

Så gik tiden, og jeg var rejst til Randers for at fejre nogle feriedage, da jeg blev ringet op af Randers station, af Fredericia telegrafkontor ville tale med mig. Det var en af pigerne på kontoret, der fortalte mig, at det havde stået i Fredericia Avis, at jeg var forflyttet til Hobro fra 20. oktober 1920, om jeg vidste det? Det måtte jeg besvare benægtende, men jeg måtte jo hellere rejse derned for at få den officielle besked. Som sagt, så gjort. Jeg rejste til Fredericia, og hilste to gange på overkontrolløren på perronen uden at han sagde noget, så jeg måtte ind på hans kontor, hvor jeg fik bekræftelse på forflyttelsen plus noget mere i tilgift.

Så gik turen til Søbjerg for at pakke, og familien der var ked af det, for, som konen sagde, var jeg den logerende, der kunne ligge længst i hendes sengelinned, uden at det kunne ses.

Men nu gik turen altså til Hobro, der viste sig at være en rar station med et flinkt personale, god tjeneste, og hvad der ellers gjorde tilværelsen let. Jeg fik straks værelse hos en overportør, kaldet Pi Røgter - han hed Jensen -, som havde en lille villa med et overkomplet værelse, rart og pænt. Pensionat hos tre ældre damer, Emma, Marie og Effie Møller, godt og dagligt. Jeg kom også ind privat hos nogle familier med unge mennesker af begge køn, så der var nok af underholdning.

Men så en dag traf jeg på perronen en kammerat fra jernbaneskolen, Rosenkilde Hansen, der var elev i Skals. Vi havde været sammen i Randers en kort tid, og jeg havde nogle gange været med i hans hjem - hans far var gartner på Visborggård ved Hadsund, og han skulle nu besøge to farbrødre i Hobro, og jeg blev inviteret med hos den

ene, Anton Kristensen og hans kone, boende i Vestergade 23. Der var fire piger og to drenge, og senere når han var i Hobro, var jeg fast inventar. Det var et hjem med musik (klaver) og sang, og efterhånden fik den næstældste af pigerne, Sidse, og jeg interesse for hinanden, så den 20. juni, på hendes fødselsdag, blev vi ringforlovet. Nu oprandt en herlig tid. Hun var telefonistinde på telefoncentralen, og vi havde samme tjeneste, så det passede så udmærket. Men som tiden gik, blev der jo så talt om bryllup, men penge havde vi ikke mange af. Ved jernbanen havde vi så heldigvis en ordning, som kunne hjælpe. Vi kunne søge om at blive afløsningsassistent - rejse ud til de stationer, hvor der var feriefridage, sygdom el.lign. Ekstrabetalingen var 13 kr. og 13 øre pr. døgn, når vi var ude. Der var på de større stationer en fast afløsningsstyrke - Århus 4, Randers 2, Hobro 1, Aalborg 4 o.s.v. De kom ud efter, når de var ansat som afløser, den ældste først. Jeg søgte Aalborg, og den 15. februar 1924 blev jeg forflyttet til Aalborg som afløsningsassistent, og kom ud med det samme, til Frederikshavn for at ekspedere sild fra Skagensbanen til Tyskland, og så gik det slag i slag. Jeg var så heldig at blive ældste afløser i løbet af en måned og gjorde færdig på rekordtid - 2 år, da havde jeg tjent de 5000 kr., som var grænsen. Nu var det bolignøden, der var i vejen, for det var ikke til at få bolig. Men så en dag sagde en kollega til mig, at han kunne skaffe mig en lejlighed - 3-værelses - på Tycho Brahesvej hos en smed Jensen, og den fik jeg, hvis jeg ville leje fra april 1925. Nu blev der travlt med forberedelser til bryllup, Sidse skulle sige op hos Jysk Telefon m.v., men alt gik i orden, og bryllup fastsat til 30. juli 1925. Vi fik købt møbler m.v., pengene slog til, vi blev gift og flyttede til Aalborg og Tycho Brahesvej 7, 1.

Tiden, der nu fulgte, blev slem for Sidse. Hun længtes meget, gik meget alene, jeg var jo ude på afløsning det meste af tiden, og hun kendte ingen i Aalborg. Men så fik jeg et praj om, at nu skulle jeg holde op som afløser, og jeg søgte så om at blive stationeret

De første huse i Byggeforeningen: Nr. 4, 6, 8, 10 og 12. Færdigbyggede i 1876. »I nr. 8 boede farmors broder Henning Randerup med familie, bl.a. børnene Hemmy, samt Laurits og Peder, der begge blev kågejere på Gudenåen.« Familien ejede huset endnu i 1976. Her sluttet ringen. Randers Lokalhistoriske Arkiv.

i Aalborg, og det blev jeg heldigvis, og nu begyndte så den periode, hvor jeg længst var stationeret i et stræk - 28 år - med afløsertiden indregnet.

Den 5. juli 1928 blev Ole født efter en meget vanskelig fødsel, hvor jeg måtte tage stilling til, hvis alt gik galt, om det var mor eller barn, der skulle reddes (moderen selvfølgelig), og vi var henrykte over, at det gik godt til sidst. Stor og velskabt var han. Vi boede så nogle år i nr. 7, men flyttede senere ind i nr. 9, st., hos politibetjent Mortensen, og her havde vi en dejlig lejlighed, som vi meget nødig forlod, men vi blev nu tilbudt lejlighed på Forchhammersvej 6, 1., i et hus borgmester M. Jørgensen havde bygget til sin datter og svigersøn, Jenny og Peter Sørensen, der boede i stuen. Og så var der en kælderlejlighed, her boede fru Jørgensens bror og svigerinde, Per og Marie Jensen (onkel Per og tante Marie). Flink

mennesker alle, så her faldt vi godt til. Det var en stor 3-værelses lejlighed med badeværelse og fyr i køkkenet. Her blev Jytte født den 22. august 1935. Hun blev efterhånden alles kæledægge og aflagde daglige besøg i hele huset.

Den 21. november 1946 var en sorgens dag. Den dag døde min elskede hustru, Sidse, pludseligt af en blodprop efter en operation. Det slog. Jeg fik en husbestyrerinde, frk. Johanne Andersen, fra Tånum ved Randers. Hun blev i Aalborg til 1949, så rejste hun hjem, og jeg blev nu 28. april 1949 gift med Johanne Pehn fra Randers.

Både Ole og Jytte kom i Hobrovejens skole og senere i Aalborg Katedralskole, hvorfra Ole tog studentereksamen og senere blev discipel på Aalborg Løveapotek, og efter eksamen på Farmaceutisk Læreanstalt fik kandidatpladser i København og Aarhus og til sidst fik Ringsted Apotek,

hvor han nu er apoteker. Han blev 28. maj 1955 gift i Jægersborg Kirke med Lis Inga Rathje. De har nu tre børn: Birgitte, Søren og Pernille.

Jytte kom, da jeg blev forflyttet til Korsør som trafikkontrollør, med dertil og kom i gymnasiet i Slagelse, hvorfra hun tog studentereksamen, gik på seminarium i Skive og tog lærereksamen. Blev gift med Georg Petersen fra Aalborg og fik børnene Marianne og Niels Christian.

I 1945 blev jeg overassistent i Aalborg og blev sekretær for stationsforstanderen, og var så der til 8. januar 1952, da jeg blev trafikkontrollør i Korsør og var der i 5 år. År med travlhed, men gode år.

1. september 1956 blev jeg stationsforstander i Langeskov, en meget rar og hygge-

lig station. Her var jeg til 1. oktober 1959, da jeg blev stationsforstander i Tommerup, en noget større station med sidebane til Assens, stort personale, men alle, på nær nogle enkelte, gode og stabile mennesker, god lejlighed m.v. I 1960 købte jeg et parcelhus i en ny udstykning på Bakkevænget 6, meget attraktivt sted med en fin beliggenhed på en bakke med god udsigt og omkranset af gammel fyrre- og bøgeskov.

Jeg tog min afsked i 1968 efter 51 år ved DSB, og i 1973 flyttede vi til Randers og i et nyt byggeri på Viborgvej nr. 14, opført på tomten, hvor de huse, mine forældre boede i, havde ligget, og nu bor vi så lige over deres tidligere lejlighed. Man kan vel sige, at ringen er sluttet. Foreløbig har vi boet her siden 1973.

Randers Statsskole under besættelsen

Af Palle Kirk

Besættelsestiden 1940-1945 satte sit helt særlige præg på skolen og de mennesker, som oplevede tiden. Den lærergeneration, som oplevede besættelsen, blev på mange måder præget af de følelser, der greb alle i perioden, og det havde naturligvis stærk indflydelse på eleverne.

De første spor af krigens virkning dukker op i Skolerådsprotokollen i efteråret 1939, da der dannes et luftværnsudvalg, som påtænker at afholde en prøve, ligesom der tales om trafikforholdene, der er blevet vanskelige p.g.a. benzinmangelen. Selve besættelsen den 9. april 1940 omtales ikke i skolerådsprotokollen, men under 24. oktober 1940 beslattes det, at den traditionelle skolefest skal bortfalde p.g.a. de ekstraordinære forhold.

Den 15. august 1940 var skolegården ramme om den første alsang i Randers. Et 18 mands orkester spillede, og adjunkt Chr. Ræbild dirigerede sangen. De begyndte med »Jylland mellem tvende have« og sluttede med »Kongernes konge«. Randers

Amtsavis skrev: »De 5.000 mennesker sang, så det brusede op gennem den lukkede gård«. Alsangen var den første form for protest imod den tyske besættelsesmagt.

Frem til skoleåret 1943 skete der ellers ikke væsentlige ændringer i skolens dagligliv. Skolens loft blev sikret mod luftangreb med sandbunker og vandspande. Kældrene blev omdannet til sikringsrum ved hjælp af sandkasser foran vinduerne - et fænomen, som viste sig at kunne gøre gavn for elever, der kom for sent - de kunne kravle ind gennem stueetagens vinduer! Festsalen blev lukket af, og man måtte lægge sandsække på parketstavnene, for at de ikke skulle springe op. Morgensang blev sunget i sydgangen. Der er ingen tvivl om, at fællesskabet blev styrket gennem morgensangen. Lektor Huulgaard Mikkelsen skriver bl.a. i en artikel i LUREN's første nummer efter befrielsen: »Vore nationale sange blev sunget hyppigere end før ved morgensangen og stærkere, inderligere - husker jeg fejl, når jeg synes, der var kommet flere mandsstemmer

med? Kongesangen kaldte følelser frem, som vi kun svagt havde mærket i vort sind tidligere. Ved forskellige lejligheder måtte rektor overfor den samlede skole betone vor pligt til at optræde roligt og besindigt, men rektor glemte heller ikke vor ret.« Her kan man f.eks. henvise til en alvorlig skrivelse til rektor fra den tyske Truppenortskommandantur fra den 22/6/44.

Ved festen for studenterne den 20. juni 1944 opførtes en sketch, hvori det forekom, at en person, som skulle forestille en tysk soldat, var blevet kastet til gulvet af en pige, medens hun bruger udtryk som »Du Schwein, so müsst es alle ergehen«. Kommandanten gør opmærksom på, at rektors melding vil blive »auf das Genaueste nachgeprüft«, ligesom det ultimativt kræves, at rektor svarer inden kl. 12 middag samme dag.

I den vanskelige tid fik skolen også et ansvar for børnenes sundhed, eleverne blev vejet og målt, for at man kunne følge deres udvikling, og engang imellem »kom pedellen til« at dreje på varmtvandsbruseren, så eleverne kunne blive vasket i omklædningsrummets brusekabiner.

Der var naturligvis en lang række daglige, hvor skolen fortsatte sit liv fra 30-erne, og hvor det gjaldt lektierne og de almindelige forhold, som hører med. Da man var kommet sig over den første chokbølge, og det igen blev hverdag, besluttede skolerådet igen at holde skolekomedie, det blev i 1941 »Aprilsnarrene«. Der var også gang i forberedelserne til 400 års-jubilæet, som fandt sted i 1942. Der blev nedsat et udvalg bestående af rektor Prip, lektor Huulgaard Mikkelsen, adjunkt Møller Nielsen, adjunkt Jessen og adjunkt Garff. Overretssagfører Buhl finansierede en del arkivarbejde, som blev bestilt med henblik på en bog om skolen. Der var forskellige forberedelser til den store fest, som kom til at lyse op i besættelsestidens mørke. Der blev indsamlet penge fra hjemmene til festens afholdelse, i alt 1.600 kr. Gamle elever samlede 20.000 kr. til et jubilæumslegat, og undervisningsministeriet bidrog med 500 kr. På forslag fra komponisten Poul Schierbeck, som arbejdede med musikken til en kantate til jubilæet, ansøgte skolen om en radiotransmission fra jubilæumshøjtideligheden i skolegården.

*Rektor
Axel Biering Prip
taler ved 400 års-
jubilæet.
Randers Lokal-
historiske Arkiv.*

Randers Statsskoles 400 års jubilæum

Den 5. september 1942 fejredes skolens 400 års jubilæum ved en højtidelig fest i skolegården. Noget af festen blev transmitteret af statsradiofonien. Festen begyndte kl. 10 med rektor Prips velkomst og forslag til et telegram til kong Christian den Tiende.

Telegrammets ordlyd var: »En tusindtalig Forsamling, der fejrer Randers Statsskoles 400 Aars Jubilæum, sender i Taknemmelighed Deres Majestæt en ærbødig Hilsen med Ønsket om Lys og Lykke for Konge og Folk.«

Biskop Skat Hoffmeyer, Århus, talte om forskellen på skolen for 400 år siden og i 1942. Han understregede, at kernen i skolen er dansk og kristen, han talte om kaldstanken og om skolens spænding mellem stof og ånd. Vi har nok svært ved at knytte disse begreber til nutidens gymnasieskole - men i 1942 betød disse ord noget for tilhørerne.

Rektor Prips festtale var nogle »Glimt af skolens historie« og forberedte kantaten. Der er gemt en dyb alvor i rektors slutord: »Nutiden tegner sig mørk, og fremtiden er uvis. Men vort land har bedre forhold end mange andre lande, vor by har roligere forhold end mange andre, og vor skole byder bedre forhold end de fleste.«

Herefter opførte et kor af elever festkantaten under ledelse af adjunkt Rosholm. Kantaten var skrevet af adjunkt Alex Garff. Musikken er af komponisten Poul Schierbeck. Ledemotivet i kantaten er Randers byvåben: Åen, broen, tårnet. I første del af kantaten er der et recitativ, hvor skolens rektor Peder Thøgersen (1605-07) fortæller om sin skolekomedie: »Verden og den fattige«, adjunkt Mogens Quade fremførte recitativet, iført en gammel rektorkjole. I kantatens anden del fremførte adjunkt Budtz-Jørgensen er recitativ, hvor han iført Blichers egne originale briller udrød: »Ak, hvor forandret«, og ønskede for eleverne: »Gid hånd og ånd må være lige sikker, når I fra skolen ud i livet gå«. Herefter fulgte skolesangen, som jo er sangen om den ny skole -

»en bondegård at se med fire længer«. Slutningen, den pompøse »Havet«, blev anmeldt som »en ren perle af et stykke dansk musik«.

Imellem de to afsnit af kantaten talte undervisningsminister Jørgen Jørgensen. Han lagde vægt på, at enhver slægt må føle samhørighed med de foregående led for ikke at blive fattig og rodløs. Han fremhævede som karakteristisk for skolen i 1942, at »nu er skolen ikke længere den latinske og lærde skole, nu er den en folkeskole, hvor børn fra alle folkelag får deres uddannelse.« Senere sagde han: »Gymnasieskolen må ikke være en terpeskole, men heller ikke alene en kundskabsskole, og det er i tidens ånd, når gymnasieskolerne i højere grad lægger vægt på det almindelige.«

Randrusianersamfundet forærede skolen det maleri af skolens stifter, Christian den Tredje, som hænger over bibliotekskontoret. Fhv. rektor Niels Christensen bidrog med et beløb til jubilæumslegatet, som hermed i alt var nået op på 25.000 kr. Lokomotivfører af Langaa, N. Larsen og Hustrus Legat blev oprettet med en kapital på 2.000 kr. Højtideligheden sluttede med »Der er et yndigt land«. Herefter var der en forfriskning til eleverne (sodavand og lagkage), og der var frokost for de indbudte gæster. Det var slut på formiddagens festlighed.

Kl. 15 om eftermiddagen afslørede borgmester Chr. Sørensen den mindsten, som nu ligger, hvor man mener, at den ældste skolebygning lå nemlig på det nuværende Erik Menveds Plads nord for Sct. Mortens kirkes kor. Randrusianersamfundet havde opfordret byrådet til at lade stenen nedlægge. Derefter var der fælles kaffebord for 300 mennesker i Håndværkerforeningen, hvor der var premiere på den skolefilm, som fotograf Johan Christensen havde optaget. Herefter takkede rektor Prip alle bidragydere til jubilæumslegatet. Sygekasserektor L. P. Borgbjerg, der var formand for Randrusianersamfundet og som på mange måder har vist sin interesse for skolens historie bl.a. med artikler i Randers Amts historiske årbog 1930, 31 og 32, tog derefter

Gæsterne ved 400 års-jubilæet i skolegården. Randers Lokalhistoriske Arkiv.

ordet og holdt et causeri om Randers Statskoles historie.

Om aftenen var der »asfaltbal« for nuværende og tidligere elever. Den næste dag nedlagde Randrusianersamfundets bestyrelse en krans på rektor Peder Estrups epitafium i Sct. Mortens kirke.

Hverdag under besættelsen

Efter dette højdepunkt i skolens historie kom de almindelige dage igen, men hele tiden under besættelsens tryk. Der var brug for at fastholde dagligdagens mønstre, så i begyndelsen af 1943 genoptog skolen den gamle tradition med at holde skolebal efter skolekomedien. Festsalen blev benyttet i mørkelægningsstiden. Først så publikum Henrik Hertz' »Sparekassen« i pigernes gymnastiksal, derefter åbnedes ballet i festsalen med et seks mands orkester. Festen fortsatte til kl. 1 kun afbrudt af en smørrebrødspause og en ispause. I sin indledningstale sagde rektor Prip, at sidste gang, der blev spillet skolekomedie på skolen, var i 1940. 1941 var der ikke komedie men koncert i Håndværkerforeningen, og i 1942

var der komedie i Håndværkerforeningen. »Imidlertid kunne man ikke vedblivende forsvare ikke at opvarme den fløj med festsalen og biblioteket, og vi trænger også selv til at varmes. Derfor holdes der i år skolefest som i gamle dage.«

I sommerperioden skete der også oplivende ting i skolens daglige liv. Randers Amtsavis gjorde et stort nummer ud af at referere den traditionelle fodboldkamp mellem elever fra realklassen og lærerne. Der var nye kræfter på holdet, for den nye pedel, snedker Herluf Sørensen, som var blevet ansat i august 1942, spillede med. Der skrives om ham, at han spillede en strålende back, Budtz-Jørgensen fremhæves som strategen og Magnus Berg omtales som kanoenen, der scorede de tre lærermål. Avisen er loyal i sit referat, når den skriver om lærerne kontra de unge: »Skønt lærerholdet besad den teoretiske overlegenhed, kunne den dog ikke opveje ungdommens gåpåmod, og det måtte se sig besejret med 5-3.«

Lørdag den 11. september 1943 afholdtes der en idrætsdag med skovturspræg, fordi skovturen i august var blevet aflyst p.g.a. regnvejr. Foruden idrætsarrangementer var

der forhindringsløb, hurtigløb og æggeløb samt dans i skolegården.

De glade og lyse toner, kan vi fornemme, holdt sommeren over. Efteråret 1943 blev vendepunktet for landet såvel som for vor skole, idet samarbejdspolitikken hørte op, og modstanden tog til. Inden det for alvor blev krigstid også for Randers Statsskole, var der imidlertid en fin begivenhed, som fandt sted i weekenden 29.-31. oktober. Skolen blev omdannet til en hel markedsplads, da der skulle holdes basar for at skaffe penge til et klaver til sangundervisningen. Der var amerikansk lotteri, tom-bola og boder med forskelligt godt. Lærerne opførte et stykke, som hed »Vandmøllen i Appeninerne« og eleverne arrangerede optræden i »Weekend hytten«, der var opkaldt efter et populært radioprogram. Ifølge avisens referat var det en vellykket Weekend-hytte-underholdning af eleverne med mange indslag: Redekammerorkester, swingnumre, den »kendte tryllekunstner Per Jørgensen«, recitation og musik.

Søndag aften sluttede de festlige dage med en koncert, »Visen gennem tiderne«, hvor der blev præsenteret folkeviser, tobaksvise, elskovsvise, revyviser og vandrevise. Disse sange var kædet sammen af en tekst, som blev foredraget af en elev fra 3.g. Efter lodtrækningen om de mange gevinster, som forældrene havde givet, sluttede aftenen med sangen »Danmark i tusind år«. Overskuddet var formidabelt: 5.000 kr., nok til to klaverer, som blev anskaffet, ét til sangklassen og ét til pigernes gymnastiksal. På sølvpladerne på klavererne står der: »Tilvebragt ved samarbejde mellem skole og hjem. Basaren 1943. Randers Statsskole.«

Den 29. august var imidlertid passeret, og vendepunktet i den danske holdning fik snart følger på Randers Statsskole. Som det fremgår af mindetavlen i skolegården, var der både elever og lærere, der tog aktivt del i modstandskampen mod den tyske besættelsesmagt, og nogle af dem satte livet til.

Skolen var forberedt på razziaer, og hvis der skulle komme tyskere på kontoret, ville man der oplyse, at de eftersøgte var fravæ-

rende. Der ville blive ringet tre gange med klokken, og medens lærerne så straks forlod klassen, kunne illegale elever fjerne sig gennem kældrene, og de illegale blade, som mange havde i tasken, kunne gemmes bag billeder og riste til luftkanalerne. Beredskabet trådte aldrig i brug, for der kom ingen razzia.

Der var både elever og lærere, som tog del i illegalt arbejde. Flere elever blev hentet af Gestapo, bl.a. Johs. Exner, Hans Holtze, Mogens Simonsen og Per Moesgaard-Nielsen. De kom alle velbeholdne hjem fra koncentrationslejrene. Per Moesgaard-Nielsen blev som den eneste arresteret på selve skolen. Han gik i parken foran skolen, da et par civilklædte gestapofolk spurgte efter ham, og en intetanende elev udpegede ham. Blandt lærerne var der aktive modstandsfolk.

Modstandsbevægelsen på Randers Statsskole 1943

Der var ikke mange på skolen, som havde sympati for den tyske besættelsesmagt. Ifølge lektor Jens Bek lykkedes det at fastholde danskheden næsten helt, således at alle trygt kunne tænke og tale dansk. Blandt lærerne var der nogle, som her skal omtales, fordi vi ved noget om deres modstandsarbejde. Adjunkt Kai H. Hoff, som havde været med ved sabotagen mod Langaabroen, blev anholdt og »skudt under flugtforsøg.« Adjunkt Eigil Budtz-Jørgensen dupliserede og distribuerede i over halvandet år det illegale blad »Randers Fronten«, adjunkt Norden-toft var leder af »Ringene«. Disse to blev ikke opdaget, selv om Budtz-Jørgensen flere gange var på nippet til at blive taget. Lektor Hay-Schmidt, som var engelsklærer, blev arresteret og sendt til koncentrationslejren Oranienburg; hans forseelse var, at han i sine timer skældte ud på tyskerne. Der er således tegn på, at der har været visse lækager i loyaliteten, som også episoden om studenterfesten i 1944 viser. Men heldigvis var sammenholdet og kammeratskabet på skolen så stærkt, at både lærergruppen og ele-

verne slap for stikkeri. Det var muligt at læse illegale ting i klassen, f.eks. Kaj Munks »Niels Ebbesen«, uden at der skete noget. Det var også muligt at få ordnet eksamen for nogle af de elever, der i eksamenstiden måtte »gå under jorden.«

Efter de mange lyse stunder i sommeren og basaren i den sidste weekend i oktober blev november den mørke alvorlige måned for Randers Statsskole. Den 5. november omkom student Niels Daniel Jensen ved en minesprængning ud for Grenå. »En skolekammerat« skrev et digt, som fortjener at blive citeret her, fordi det viser den alvor, som var blevet virkelighed for de unge på Randers Statsskole i dette efterår.

(Uddrag):

*Så blev du den første,
det frygtelige hændte,
du høje, lyse dreng,
jeg næsten ikke kendte.*

*Men nu, da Dødens nærhed
i et ispust jeg forstod,
så kan jeg dig erindre
med hver dråbe af mit blod,
din stemme og din latter,
en drengekåd beretning
om en time, ja, jeg husker
endog en enkelt sætning.*

»En skolekammerat«.

Kai Hoff

Kai Hoff's mindelegat nævnes hvert år til translokationen. Han blev den eneste lærer, som satte livet til i modstandskampen, de øvrige navne på mindetavlen i gården er navne på tidligere elever, som omkom i besættelsestiden. Her skal fortælles om hans død den 30. november 1943.

I sin erindringsbog »Sød vin og galde« skildrer pastor Poul Borchsenius omstændighederne omkring Kai Hoff's død. Den 30. november kom tre unge modstandsfolk til præsteboligen på Rådmands Boulevard, som ligger lige overfor Statsskolens sportsplads. Gestapo var efter dem, og de havde ordre til at henvende sig hos Borchsenius.

*Adjunkt Kai Hoff.
Randers Lokalhistoriske Arkiv.*

De siger: »Nogen er vigtigere end os, adjunkt Kai Hoff må først reddes«. Borchsenius sprang straks over gaden og ind på rektors kontor, hvor han fremstammede: »Hvor er Hoff? Han må væk med det samme«. Rektor Prip blev forskrækket og sagde, at han ikke var kommet på skolen. En af skolens lærerinder blev sendt af sted til Hoff's lejlighed på Vester Altanvej for at advare ham eller fjerne mistænkelige ting.

Efter at Borchsenius havde fået de tre unge sendt i sikkerhed, fik han oplyst, at Hoff var blevet taget på sengen under en razzia. Han havde våben og blev ført til kasernen. På kasernen i Thorsgade blev Hoff skubbet ind i en vagtstue og beordret til at stå med oprakte hænder foran en gloende kakkeldovn. Da hænderne sank ned gjorde soldaterne deres våben klar, Hoff sprang ifølge Borchsenius på den ene soldat, hvorefter den anden skød ham. Han forsøgte at komme ud af vinduet, men dræbtes med et skud i nakken.

Om aftenen ringede politimesteren til pastor Borchsenius og bad ham komme til Østre Kirkegaard kl. 7 aften for at forrette begravelsen. Der måtte ikke tales ved gra-

ven. Stemningen var mørk og trykket, - det var en kold måneløs aften. Kun politimesteren, rektor Prip, nogle kirkegårdsarbejdere og en mængde tyske soldater var på kirkegården. Det vrimlede med tyske soldater på kirkegården, og udenfor gik tyske patruljer.

De få mænd sænkede kisten med Hoff og sang »Altid frejdig, når du går«. »Aldrig hørte jeg så få synge tredje vers i salmen så trodsigt og stærkt, som da denne håndfuld danske mænd stod omkring en grav, der gemte støvet af en ung, der havde levet op til det.«

*Kæmp for alt, hvad du har kært,
dø, om så det gælder,
da er livet ej så svært,
døden ikke beller.*

Pastor Borchsenius talte trods forbuddet ved graven. Næste morgen var graven dækket af rød-hvide blomster, folk sneg sig ind på kirkegården med dem i længere løb. Derefter posterede tyskerne i længere tid tre soldater på vagt ved graven.

Onsdag morgen den 1. december var morgensangen en mindehøjtidelighed for Kai Hoff, hvorefter skolen var lukket resten af dagen. Ved denne lejlighed opfordrede en pige kammeraterne til at skrive deres navne i en bog, som derefter blev sendt til Kai Hoffs moder som en hilsen og en trøst. På grund af censuren kunne der ikke skrives i Randers Amts Avis om dette, men der er i skolearkivet en illegal artikel, som blev skrevet af Bent Grauballe. Kort tid efter sendte fru Hoff en hilsen til skolen og takkede for den venlige tanke. Allerede i 1944 begyndte man at samle ind til et mindelegat for Kaj Hoff, familien ydede 5.000 kr. til legatet, som blev uddelt første gang ved translokationen lige efter befrielsen.

I en mindeartikel i skolens årsskrift 1944 karakteriseres Kai Hoff således: »Kai Hoff havde rige evner for den gerning, han havde valgt. Trofast og retsindig, mild og forstående var han - de største krav stillede han til sig selv«. Han levede stærkt med i skolens liv, og ved den »Weekend hytte«-fest, som blev afholdt en måned før hans død for at

samle penge ind til et klaver, var han med i lærernes stykke »Vandmøllen i Appeninerne«, hvor han sang duet med adjunkt Gnudtzmann.

LUREN bragte et billede af Kai Hoff på forsiden af det første nummer, som udkom efter befrielsen. Kollegaen og digteren Alex Garff giver her et smukt billede af hans person i et digt, som slutter med følgende vers:

*Mild og myndig staar du for os.
Ingen Uniform,
kun en lurvet Frakke
var din Mundering.
Du foretrak Fattigdom selv,
naar Nordens Børn led ondt.
Ødselt gav du os alt,
dit dyrebare Liv
saa vi blev fattige selv
ved din Gave.*

Randersfronten

Randersfronten er navnet på et illegalt blad, som udkom gennem et år her i byen. Da det er knyttet meget tæt til skolens historie gennem adjunkt Ejgil Budtz-Jørgensen, skal der fortælles om hans illegale arbejde her.

Adjunkt Ejgil Budtz-Jørgensen var en ilter og stærkt følelsespræget personlighed. Allerede før besættelsen var hans stilling imod nazismen kommet til udtryk over for eleverne - han kendte vist ikke ret meget til »objektivitet i undervisningen«, og han var ikke bange for at åbne munden, heller ikke senere hen.

De elever, som havde ham den 9. april 1940 om morgenen efter de tyske troppers besættelse af Danmark, fortalte, at han var i et ganske forfærdeligt humør og slet ikke kunne være morsom og munter, som han ellers plejede at være.

I 1943 blev han vist nok lidt ved et tilfælde hvirvlet ind i den lokale modstandskamp. Han var sammen med adjunkt Rævs-kjær og Alex Garff med til at opføre en revy i det gamle Randers Teater, hvor besættelsesmagten fik det glatte lag. Det fortælles, at Rævs-kjær og Garff stod klar ved jerntæppet for at lade det falde ned, hvis ty-

skerne skulle komme op på scenen. Budtz-Jørgensen fremførte sandelig også nogle præcise meninger om tyskerne bl.a. i en sketch, hvor han var en naturforsker, som studerede langs Gudenåen og fortalte en masse om »de små grønne«, som han fandt her. Han udbredte sig også om »Randers Afholdsforening«, det stod i sketchen for det engelske flyvevåben: RAF.

Der var ingen tvivl om »Busser«s holdning, kolleger måtte ofte dæmpe ham lidt ned i selskabeligt samvær. Så da jorden pludselig brændte under journalistelev Viggo Torstensson og ingeniør Bach, der udgav det illegale blad »Randers Kurieren«, henvendte de sig til Budtz-Jørgensen på Dronningborg Boulevard bærende på en duplikator og spurgte, om de kunne trykke bladet der. Svaret var »ja«. Torstensson blev taget af Gestapo og sendt i tugthus i Tyskland, forinden havde han sagt, at Budtz-Jørgensen ikke skulle være bange, hvis han, Torstensson, blev taget, for han ville ikke sige noget. Det løfte holdt han.

Men da »Randers Kurieren« ophørte med at udkomme, mente Ejgil Budtz-Jørgensen, at han måtte tage arbejdet på sig for at vise, at »vi ikke ville give op«, som han sagde. Det var den store razzia i november 1943, der standsede bladet, men allerede i december udgav Budtz-Jørgensen det første nummer af bladet, som han kaldte »Randersfronten«.

Han skrev selv bladet, som havde et højt litterært stade, det var mest artikler om tidens brændende problemer og ikke så meget aktuelle nyheder. Han arbejdede sammen med organisationen Frit Danmark. Kollegaen Nordentoft, som var medlem af »Ringene« hjalp ham og fru Else Budtz-Jørgensen med arbejdet, som foregik i huset på Dronningborg Boulevard. Familien var helt ung og havde en lille dreng, alligevel hjalp Else med duplikatoren, indtil hun og sønnen rejste til familien i København for i mere sikkerhed at vente på den næste familieførøgelse. Bladet udkom med 1.000 eksemplarer hver 14. dag. Nogle læger og sygeplejersker fra sygehuset hjalp med udde-

Adjunkt Ejgil Budtz-Jørgensen. Privat.

lingen. Når bladet var trykt, blev det i konvolutter lagt i postkasserne og således sendt til borgerne i byen. Det var ikke svært at få samlet penge ind til omkostningerne, men arbejdet var naturligvis ikke uden en stor risiko. Herom vidner nogle historier, som skal berettes.

Adjunkt Nordentoft cyklede en dag ud ad Mariagervej med tasken fuld af blade. Han var ifølge lektor Jens Bek, som har fortalt historien, lidt upraktisk, så på et tidspunkt væltede han med cyklen, og alle bladene faldt ud. Så kom der en tysk soldat, som meget venligt og høfligt hjalp ham med at samle dem op. Derefter kunne han cykle videre.

En gang oplevede Budtz-Jørgensen og en sygeplejerske, som var på vej til postkassen med to store tasker fulde af blade, at de mødte to tyske patruljer, som kom gående på den anden side af gaden - de gjorde ingenting. Men ikke så snart havde de fået læsset bladene i postkassen, før der kom en tredje patrulje, som undersøgte dem. De havde intet ulovligt på sig - så man forstår, at de lettede faldt hinanden om halsen, da patruljen var gået igen.

Heldet var med »Busser« flere gange. En aften med isglat vejr ordnede han noget udenfor huset, da han pludselig hørte støvletramp. Med favnen fuld af illegalt materiale rutsjede han ned ad indkørslen til garagen og nåede lige ind, inden de to soldater stillede sig op og snakkede sammen udenfor huset.

Under folkestrejken i 1944 cyklede Ejgil Budtz-Jørgensen rundt og satte plakater op i telefon- og elmaster. På vej hjem opdagede han, at tyske soldater fulgte lige bag efter og pillede plakaterne ned lige så hurtigt, som de var kommet op. Heldigvis indhentede de ham ikke. Bagefter tog han igen ud og hængte nye plakater op de samme steder. »Det syntes jeg var modigt gjort«, siger Else Budtz-Jørgensen, fra hvem jeg har historien og de øvrige oplysninger om »Randersfronten«.

Dette modstandsarbejde stod på i mere end ét år, og da befrielsen kom, var der stadig arbejde at gøre. Ejgil Budtz-Jørgensen var både den 4. og 5. maj travlt beskæftiget i bykomiteen på Hotel Randers. I filmen om Randers under besættelsen ser man ham byde de første engelske soldater velkommen. Han talte til dem fra balkonen på Hotel Randers.

Dagligdagen i den sidste del af besættelsen

Der blev fortsat en skolehverdag at leve, selv om begivenhederne i 1943 er kulminationen på modstandsarbejdet. Der kunne fortælles om de samme praktiske dagligdags problemer om standpunkt og disciplin, som vi også finder overalt i f.eks. Skolerådsprotokollen. Der var nogle åndehuller i besættelsestrykket, især fremhæves besøgene af den svenske rejselektor Sixten Dahlberg fra Skara. Han kom flere gange og bragte et pust udefra med sig. Der findes en brevveksling med gymnasiet i Skara, hvoraf det fremgår, at der blev sendt bøger til Randers Statskole derfra, ligesom de omvendt modtog bøger fra Randers. Der blev også afviklet ekskursioner og lejrskoler bl.a. på Djursborg for 3. mellem.

I foråret 1944 ser vi det første tilløb til studievejledning af eleverne, idet Studenterrådet i Århus spurgte, om det måtte sende en vejleder i studieforhold til skolen. Dette tilbud blev modtaget.

Et af de mere kuriøse lyspunkter i perioden inden den sidste også meget begivenhedsrige krigsvinter, var høstperioden 1944. Der var så stor mangel på arbejdskraft til høstarbejdet, at undervisningsministeriet gav eleverne ved Statens højere Almenskoler fri fra skole i op til tre uger, for at de kunne deltage i høstarbejdet. På Randers Statskole affolkede dette flere klasser, der var i alt 85-100 elever, som meldte sig og hjalp til med at ruske hør og sætte neg op. Dette gav også eleverne en god portion frisk luft og sundhed, og som en af arbejdsgiverne sagde: »Så har de en fantastisk appetit.«

Som noget helt nyt - og altså for os i dag en forklaring på, hvorfor vi holder skolens fødselsdag den 17. november - blev det i 1944 bestemt, at festligholde denne dag, som er årsdagen for den nye skolebygningens indvielse. Der blev gjort meget ud af dagens festligholdelse. Jubilæumskantaten fra 400 års jubilæet blev opført. Biskop Skat Hoffmeyer talte om »Jysk Sind« og efter en forfriskningspause fortsatte man i festsalen med en gribende recitation af Leonora Christines »Jammersminde« ved skuespillerinden Louise Jørgensen.

I januar 1945 greb kulden hårdt fat omkring det besatte Danmark. Skisportsforeningen, som rektor Prip var formand for, holdt en konkurrence i Fladbro, som dog var vanskelig at gennemføre på grund af snestorm. Der var knaphed på brændsel, så fra tirsdag den 30. januar måtte der holdes kuldeferie indtil den 5. februar. Hele februar blev præget af kulde og trafikvanskeligheder, så der måtte gøres noget for de mange tilreisende elever. Der blev holdt et opvarmet lokale klar til lektielæsning, medens det blev bestemt at lukke for varmen i nord- og vestfløjen. Da de mange oplands elever ikke kunne komme hjem, blev de indkvarteret hos borgere i byen. Mange vil-

le hjælpe, men der blev dog en lille rest tilbage, disse 10 elever blev indkvarteret hos rektor og pedel, og fire drenge kom til at sove på selve skolen.

Det var en spændende weekend, som nok har styrket både patriotisme og sammenhold. Samme weekend lørdag den 17. og søndag den 18. februar var der skolekomedie. Spisning og bal i festsalen måtte man afstå fra - men i pigernes gymnastiksal opførtes midt i denne voldsomme kuldebølge Oehlenschlägers: »Sct. Hans Aftensspil«. Mandag var der ikke skolegang af hensyn til oplandseleverne og fra tirsdag den 20. februar fortsatte undervisningen med nyt skema og med indskrænket areal.

Tysk beslaglæggelse af Randers Statsskole

Skoleåret 1944-45 var i sandhed begivenhedsrigt, men det skulle blive endnu værre. Torsdag den 16. marts kom der ordre fra

den tyske værnemagt om, at skolen skulle rømmes i løbet af 72 timer, fordi der skulle være »Fähnensjunker-Schule«, en tysk officersuddannelse. Om fredagen gik både lærere og elever i gang med at flytte inventar, bøger, samlinger og billeder til mange forskellige opbevaringssteder i byen. Mandag den 19. marts var der tysk vagt ved skolen.

Om disse begivenhedsrige dage fortæller fhv. lektor ved Aalborg Katedralskole, E. Molbo, som netop dengang var begyndt som lærerkandidat ved Randers Statsskole i sin dagbog:

»To. 15/3. Imellem 11 og 12 kom der tyskere op på skolen og krævede denne til brug for uddannelse af unge officerer. Hvor var lærerkollegiet nedslået over denne meddelelse... Eleverne blev nu samlet i festsalen, og her fik de meddelelse om, at vi straks i morgen ville gå i gang med flytningen af samlingerne, og hvad der ellers kan flyttes.

Fr. 16/3. Jeg mødte kl. 8 om morgenen, og efter morgensangen begyndte vi straks

Skolen rømmes. Randers Lokalhistoriske Arkiv.

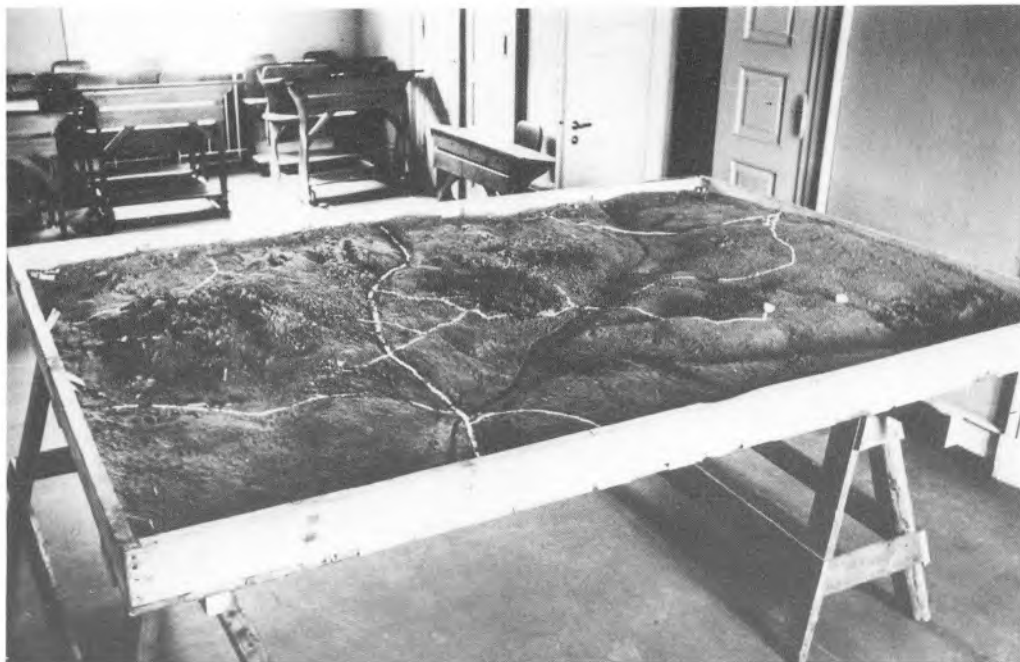
på selve flytningen. Bordene kom op på loftet, og samlingerne kom til forskellige steder i byen. Under dette arbejde bistod jeg med at få vognene læsset og afsendt. Vi var kommet et godt stykke hen i arbejdet - bordene var flyttet, og der manglede ikke meget af samlingerne - da der kom to højtstående officerer og meddelte høfligt og undskyldende, at det ikke var nødvendigt at få skolen før om en 4 ugers tid! Hvor blev vi naturligvis i første omgang ærgerlige over al den spildte besvær, men på den anden side ved nærmere eftertanke - så var det jo dog sikkert alligevel det klogeste at fortsætte flytningen og så blive tilbage i skolen, men ganske vist uden at kunne støtte sig til samlingerne. Flytningen fortsatte da også efter en moden overvejelse og bragtes også til endelig afslutning, dog var der tilbage at få bordene ned fra loftet igen.

Ti. 20/3. Nu er det altså definitivt sket med skolen: Vi skal være ude af den inden

onsdag aften... Der er herefter ingen skolegang i morgen, og på torsdag begynder vi så nede på Teknisk Skole.»

Undervisningen blev flyttet til Teknisk Skole, som dengang var den røde bygning på Østervold, der i dag er en del af Kulturhuset. Men allerede lørdag den 24. marts blev Teknisk Skole beslaglagt til lazaret. Derefter blev elevernes undervisning spredt over hele byen hos velvillige værter: S. C. Sørensen, Vilh. Nellemann, Sparekassen, Odd Fellow Logen, museet, som dengang lå, hvor nu Kulturhuset ligger, og C. la Cours skole på Tøjhushavevej.

Junkerne rykkede ind og tog skolens lokaler i brug. Klasseværelser blev opdelt i en soveafdeling, hvor de tyske soldater sov i halm, medens den anden halvdel var opholdsafdeling. Til officererne var der opstillet køjer i lærerværelset og biblioteket. Lokalerne på første sal blev benyttet til undervisning. I fysiklokalerne var der opstillet

Terrænbord til taktikundervisning. Fra Tvede-området. Randers Statsskole.

Indskription på tavlerne var Fahnejunkernes udsmykning. På tavlen står: »Lovet være, hvad gør hård!« Randers Statsskole.

terrænborde af sand, savsmuld og fyrrækkeviste, hvor der blev undervist i taktik. I kælderafdelingen var der spiserum og et køkken med store gruekedler i den nuværende havestue. Noget af brændet til disse komfurer blev taget fra hylderne i fysiksamlingen. I den nuværende bløde kantine var der vagtrum. LUREN bragte et omfattende fotodokumentarisk afsnit om skolens udseende den 8. maj kl. 18.15, en halv time efter at tyskerne drog bort fra skolen. I porten var der et par skyttegrave og noget pigtråd. Der så ifølge artiklens forfatter meget svinisk ud overalt. »På gulvene ligger iturevne seler, snavsede sokker, spejlstumper, spisegrej, cigaretskod og ølflasker i en syndig forvirring.« Væggene var nogle steder dekorerede af soldaterne, som oftest med militærsymboler, f.eks. jernkors og billeder af landsknægte. 8-9 steder stod der på tavlen: »Ge-

lobt sei, was hart macht«. Der er ingen tvivl om tendensen og følelserne i LURENs artikel, f.eks. står der i indledningen: »Men nu, da Tyskland er blevet ynkeligt slået... har de lærde junkere pænt pakket resterne af deres Fahner sammen og er luntet af til Tyskland, efterladende al ødelæggelsens vederstyggelighed til os andre at rydde op i.« Slutreplikken er også karakteristisk, forfatteren forlader kælderetagen og retirerer skyndsomst »op i gården, ud ad porten, ud til de grønne plæner med de gule mælkebøtteprikker, ud til foråret og bort fra den stinkende os, som den onde mare, der nu har redet os i fem år, har efterladt sig...!« Det varede noget, før skolen igen kunne tages i brug, så skriftlig studentereksamen blev afholdt i Håndværkerforeningen, real- og mellemskoleeksamen blev afholdt i logen og på Nørrestrædes skole.

Mindetavlen i skolegården

Den 3. maj 1946 blev den mindetavle afsløret, som sidder i skolegården. En væsentlig del af midlerne til mindetavlen stammer fra en kapital, som lærerne illegalt havde samlet i løbet af besættelsesårene. Lektor Jens Bek stod for indsamlingen, som var kommet i stand, fordi lærerforeningen havde opfordret til, at skolernes lærere sikrede sig et hjælpefond, hvis det blev nødvendigt at støtte kolleger, der blev truet af tyskerne.

Ved afsløringen holdt rektor Prip en meget gribende og væsentlig tale, hvori han så tilbage på andre krigsår i skolens historie.

I 1849 måtte gymnastikundervisningen indskrænkes p.g.a. lærerens fravær i krigen. I 1864 udtrådte discipel Hans Sophus Wodskow af skolen, »uden at rådføre sig nærmere med sin moder eller skolens lærere, (og) stillede sig på fædrelandsforsvarernes række.« Endvidere blev skolen lukket fra den 2. til den 6. maj 1864, »da der blev lagt beslag på skolens lokale til midlertidigt opbevaringssted for de af preusserne tagne såkaldte gidsler fra Randers og Hobro.«

Rektor omtalte så de mørke dage i november 1943, og efter at have citeret en prædiken af Kaj Munk: »Vi kan ikke nøjes med at elske vort fædreland med en stemmeseddel, lidt alsang og lidt Ewald-fester. Kærlighed kræver ofre«, sagde rektor: »Gennem besættelsen har vi på Randers Statsskole lykkeligvis stået ubrydeligt sammen med samme front... Godt, at så mange unge - og også en del ældre - kastede forsigtighed og ængstelse over bord og tog sig på at vise Danmarks ansigt. De gjorde det

ikke for at vinde tak, men de har krav på vor dybeste taknemmelighed.«

Rektor nævnedes navnene og dimissionsår på de 17, som faldt. Herefter læste han nogle vers af Hostrup:

*Jeg skuer så langt
jeg synger så fro
om Vælden, der glipper,
om Duen, der slipper
af Ørnens Klo
om Freden, der kommer
med Stordåd og Sang
om Sol og Skærsommer
i Danevang.*

Til sidst takkede han de faldne med ordene: »Vor tak går til den almægtige Gud, og den går til dem, der forstod, at kærlighed kræver ofre, og som ofrede det dyrebareste af alt - ofrede livet. Deres gamle skole vil ikke glemme dem.«

Højtideligheden i skolegården indledtes med, at regimentsmusikken spillede Hartmanns sørgemarch og senere »Slumrer sødt i Slesvigs jord«. Forsamlingen sang »Fædreland« og »De snekker mødtes«. Fru Gottlieb sang: »Guds fred med vore døde«. Foruden rektor talte prokurist Prieme og oberst Gundelach. Højtideligheden sluttede med, at alle sang »Der er et yndigt land«.

Vi kan jo nok i dag, og måske især de unge, have lidt svært ved at forstå de følelser, som rørte sig både ved fredens komme og ved sådan en højtidelighed. Men det er vigtigt at huske på, at netop sådanne mærkedage og disse mennesker, som faldt, er en væsentlig del af fortidens arv til os - derfor lægges der stadig friske blomster ved mindetavlen på translokationsdagen.

Tre husgavle i Marie Magdalene fortæller historie

- især skolehistorie fra Marie Magdalene, Ryomgård

Af Kirsten Merethe Frandsen

Præstegård. Skole. Forsamlingshus. Inden for en radius af 100 m ligger disse huse i Marie Magdalene. Igennem ca. 400 år har skole og kirke været naboer og haft historien, de naturskønne omgivelser, bakkerne og skovene til fælles.

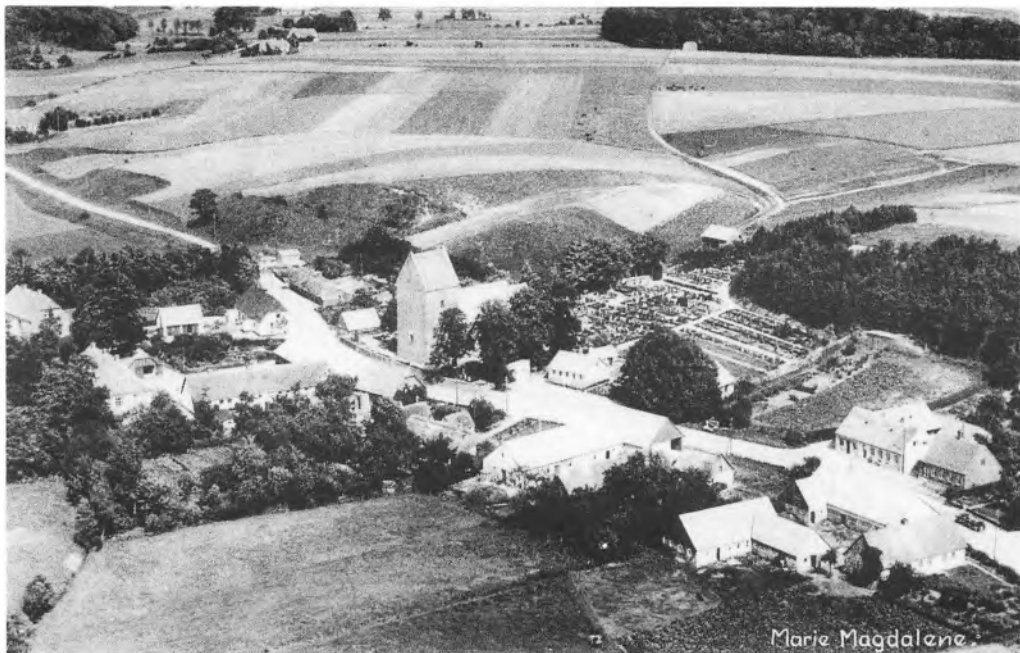
Den første gavl, jeg vil omtale, er fra en bindingsværkslænge, nuværende garage til præstegården. Bygningen er rester af det lange stuehus, hvor præsten boede i 1791. Bogstaverne på gavlen er: F.N.R. De står for Frederik Nicolaj Riise, præst i Marie Magdalene fra 1785 indtil sin død i 1802. Kun 45 år blev han, og da havde han haft 3 ægteskaber og 4 børn, hvoraf de 3 døde som små. Desuden er initialerne S.H.D. anbragt på gavlen. De står for Sara H. Drejer. Hun var F. Riises første kone.

Disse navne fik liv, da der en sommerdag i 1989 kom gæster fra Sverige. De fortalte, at de var efterkommere af denne Frederik Riise.

På husgavlen, Bøjstrupvej 19, Ryomgård, har vi årstallet 1866. Huset blev da bygget som skole. På Nimtofte Lokalkarkiv fandt jeg i en gammel skoleprotokol et ikke særlig tydeligt notat om denne begivenhed. »Den 4. september 1866 blev den nye skole i Marie Magdalene indviet. Næste dag den 5. september begyndte undervisningen i samme efter endt høstferie!« Der var ingen underskrift, men efter alt at dømme har det været den nye lærer på stedet, F. H. Kræker Pedersen, der har skrevet det.

Det uudgælelige spørgsmål lyder da: Har der været skole før den tid også? Det har der. Og spændende har det været at få draget nogle af de personer, som levede for 200 år siden, frem i lyset, sådan at man derigenem har kunnet danne sig et indtryk af stedet, af leveforholdene, de sociale forhold og de skæbner, der var.

Skole og præstegård har ikke blot været naboer, men der har igennem de mange år

Marie Magdalene. Postkort fra 1940.

været endog særdeles tæt kontakt husene/personerne imellem.

Efter en indberetning til daværende herredsprovst M. H. Plesner (1761-1778) i Ørsted fra sognedegn Jørgen Severin Rostved, Marie Magdalene, ved vi glædeligvis en del om forholdene på den tid - året 1772. Han fortæller til indledning, at dette degnekald har, siden byen og kirken blev bygget af Hr. Niels Erichsen (Gl. Ryomgård slots ejer), haft sine sædedegne. På det tidspunkt har J. Rostved ikke vidst det, vi ved, at det var N. Erichsen, der lod hvælvingerne opsætte, hvorimod det var Otte Nielsen Rosenkrantz, Christian den Førstes rigshofmester, der lod kirken bygge.

Lærerne har da boet på stedet, men man kunne ellers godt forestille sig, at Midtdjursland blev »spist af med« løbedegne. I en herredsprotokol af præsten Niels Christian Thimsen (Thomsen), der omhandler året 1743, står der, at degnen er skoleholder

i Marie Magdalene, og så er der en omgangs-løbeskoleholder i annexsognet Skarresø.

Om degnekaldet fortæller J. Rostved, at det har været i samme slægt i 300 år! Dette ved han, da han i 1750 overtager forgængerens embede, Peder Christianssøns dødsbo. Han havde fundet skrivelser, der godtgjorde dette.

Navnet på den første degn, jeg har fundet frem til er: Søren Andersen. Han er fra året 1661.

Degnens opgaver

I 1537 kom den bestemmelse, der skulle nyordne landets kirke/skole-forhold. Kirkeordinansen var den spæde indførelse af offentlig skolevirksomhed i landet. Men først 100 år senere kan vi fastslå, at der har været en form for regelmæssig læsning med ungdommen. I 1661 lavede Frederik den Tredie en forordning om degne på landet: De skulle have sådanne boliger, at de i dem kunne

Gavlen på Marie Magdalene gamle præstegård. F. N. R. står for Frederik Nicolaj Riise. Torben Jørgensen, Lokaltidningen Midtdjurs fot.

holde skole for ungdommen. Om det blev efterlevet i Marie Magdalene, var meget op til ejeren af Ryomgård slot, dengang Jørgen Kruse (1621-1668). Han havde imidlertid nok at gøre med at holde sammen på slottet. Han byggede den store flotte agerrumslade og stalden til slottet, så på skoleområdet har han ikke foretaget sig videre. Det skal vi først se med ejeren i 1672 Laurids Bording. Stadig væk ifølge Frederik den Tredie: »...skal der allevegne i Landsbyerne, hvor hidtil ingen Skole var, anlægges en sådan nær Kirken.« Præsten skulle visitere, og han måtte ikke »vie unge Ægtefolk medmindre de var vel underviste i Katekismen«. Søren Andersen har givet læst katekismus med ungdommen både om søndagen i kirken og vel også en gang om ugen. Degnets opgaver blev i øvrigt ret omfattende. Han skulle læse med børnene, holde

kirken ren, ringe med kirkeklokken, lede sangen, bede ind- og udgangsbøn, ordne præstens embedsskrivelser, opkræve tiende, og så var han bonde med hus og gård. Hvis ikke han kunne overkomme jobbet, måtte han for egen regning ansætte en medhjælp, en skoleholder.

Søren Andersen bliver i 1682 afløst af Christian Pederssøn af Marie Magdalene. Da var det den teologisk lærde L. Bording, der var Ryomgård slots ejer og dermed forpligtet til at skaffe jord til degneboligen.

I 1677 er det enken Ingeborg Bording, der overtager mandens forpligtigelser. Og fra hende stammer et legat, hvorfra der hvert år skulle betales til degnen i Marie Magdalene og Skarresø. Skarresø og Marie Magdalene hørte sognemæssigt sammen fra 1635 til 1775.

Vi kan i Århus Stiftsdegnehistorie se, at

det er Ingeborg Bording, der udfærdiger et kaldsbrev dateret 6. maj 1682 til Christian Pederssøn om at være sognedegn de to steder. Det var således ikke Chresten Thæbring (præst fra 1673-1701) der var ansættende myndighed.

I 1713 dør Chr. Pederssøn 55 år gammel. Sønnen tog over, hvor faderen slap. Degneembedet har været arveligt. Peder Christianssøn var da 22 år. Der fandtes ingen pensionsordning, derfor holdt disse degne ud til den bitre ende. Det skal vi se ved den næste i rækken, nemlig Jørgen Rostved.

Ved folketællingen i 1801 står J. Rostved som »degn, enkemand og husbonde«. Han er da 78 år. Det er først ved skoleloven i 1856, der bl.a. omhandler lærernes lønforhold, at der blev indført en form for pensionsordning. Jørgen S. Rostved bliver i 1750, samme år som han bliver degn, gift

med Aniche Jensdatter Iversen, der var husholderske på Ryomgård slot. Indberetningen til herredsbogen er meget omhyggeligt skrevet. Rostved har været godt inde i de lokale forhold efter 23 år som degn på stedet. Skrivelsen er dateret: »Den 17. August i 1777«. Han var da en tilfreds mand, skønt jorden til degneembedet ikke var af den bedste kvalitet. »Dette Degnekald« fortæller J. Rostved, »bestaar af faa uformuende Bøndergaarde, nogle Huse med lidet Jord til, nogen foruden Jord, begge Sogne bestaar af 151 Tdr. Hartkorn saa og Herregaarden Ryomgaard med den derhos liggende Mølle.« Om 2 gårdmænd i Skarresø siger J. Rostved, at skønt de har en del jord, har de intet givet i de 23 år, han har været der. Man skulle altså betale til skolen, også selv om man ikke havde børn der. Med til lønnen hørte også, at man fik del i offeret til

Den gamle skole i Marie Magdalene. Torben Jørgensen, Lokalavisen Midtdjurs fot.

hver højtid, bryllup og begravelser. Af nannest, som var en del af lærerens løn betalt i naturalier, småtterier, skulle hver gård af med 12 brød, hver på 6 pund, undtagen de 5 gårde i Skarresø by, de giver kun 6 brød, og de 3 gårde i Pindstrup, som hører til Gl. Estrup.

Om Michaeli (Mikkelsdag efter ærkeengelen Mikael, 29. september, betalingstermin, afskaffet som kirkefestdag i 1770) giver hver gård: 1 levende mager gås, og om påsken en snes æg.

Marie Magdalene skole beskriver J. Rostved på flg. måde: »De 4 Fag i Degneboligården indrettet af forrige Patron Hr. Etatzraad Peter Fogh og betales fra Ryomgaard aarlig til Skoleløn efter en gammel Fundats.« »Til Indgangspenge nydes af ethvert nyekommet Skolebarn som ei er meget fattig 4 Mark, og af dem som skriver og regner ugentlig 2 og af dem der gaar til Confirmation for et Vinter af hver 1.«

Jørgen Rostved fortæller om lokaliteterne, at der er et stuehus langs med gaden. Ved det halve af huset, ud til gaden, er der en lille have indhegnet med en stenmur. Ved den anden halvdel en brønd, som Rostved selv har bekostet. D.v.s. det påbud, der kom den 23. januar 1739 med Chr. den Syvendes Forordning, er blevet efterlevet i Marie Magdalene. Man var på vej med hygiejnen. Til gården hører også 1 udhus og 2 fag portrum. Da Rostved kom, var disse i meget dårlig stand. Han har selv bekostet reparation af husene. Vest for degnegården ligger haven til skolen. Den er så bred som gården og går ned til bækhjørnet. Øst for gaden har degnen indrettet en have, som han kalder »Stilhed«. Selv om jorden har været en sandbakke, vokser der nu gode kål og urter, skriver Jørgen Rostved.

Palle Kragh Hoff, Gl. Ryomgårds ejer indtil 1799, har overladt degnen kirkens tiendelade, hvor jorden dertil ellers har været en sandbakke. I 1769 indhegner degnen dette stykke jord, som han har fået til gengæld for et stykke jord i Bøjstrup, hvor bymændene (sognerådet) havde bestemt, at der skulle bygges et smediehus. Den omhygge-

lige beskrivelse af haven og urterne tyder på, at det var vigtigt at have en sådan. Da de første seminarier i landet dukkede op i begyndelsen af 1800-tallet, skulle man da også eksamineres i havebrug. Der var ingen tørvejord til degneboligen, men ejeren af Ryomgård giver hvert år 3-4 læs, ligesom bønderne skulle levere 25 læs. »Oldengjeld betaler jeg som andre, naar Olden er i Skoven«, skriver Rostved. Skat skulle han betale til Amtsstuen og til Randers Latinske Skole.

Fra naboen i Marie Magdalene, præsten Mogens Gjørup, er der en indberetning, der er dateret 3. september 1772. Han skriver bl.a.: »Der er ingen 'Hospitæ Pauperum' i sognene, men en 'Scholæ Publicæ'. Der er degnen tillige skoleholder, og lønnen stammer fra det allerede omtalte legat. Degnen skulle også undervise Skarresø sogns ungdom i læsning, skrivning og kristendom. Men da vejen dertil er besværlig (Kolind-sund) og lang, er der med godkendelse fra Århus' biskop Hygum givet Palle Kragh Hoff tilladelse til at oprette en skole i Skarresø i året 1760. Mogens Gjørup gør derefter rede for lønforhold, samt opvarmning af skolestuen.

M. Gjørups skrivelse viser, at han (nok) er en forurettet mand. Og ligeledes, hvor dybt afhængig han, kirken og skolen var af Ryomgårds ejer. Den gamle skrøne om, at præst og degn ikke kunne være i samme båd, når de skulle over Kolind-sundet til Skarresø, har nok haft noget på sig. I 1775 får M. Gjørup i stedet Koed som prædikested; umiddelbart ser det ikke ud, som om degnen Rostved er flyttet med. Men så i 1779 har man lagt stridighederne på hylden. J. Rostveds navn findes på et solur over våbenhusets dør i Koed kirke med indskriften:

»Tiden minder mig at døe
Thi jeg er som andre Høe«.

Ved folketællingen i 1801 er J. Rostveds kone død. Datteren er blevet gift med en sadelmager, og de bor hos faderen. Rostveds søn Palle Hoff Rostved (sikkert opkaldt efter Ryomgårds ejer) er husbonde og skole-

lærer i Koed. Da faderen dør i 1802, flytter Palle til Marie Magdalene sammen med Marie Elisabeth Grønlund, 38 år, og deres 4 børn.

Det bliver ganske kort, da Palle dør i 1804 i en alder af 45 år. Derefter ser det ud, som om man hurtigt har skullet finde en afløser. I al fald omtales den næste degn som en jægermester fra Stenalt. Han hedder Jens Henrich Bruun, og fungerer fra 1804 til 1812.

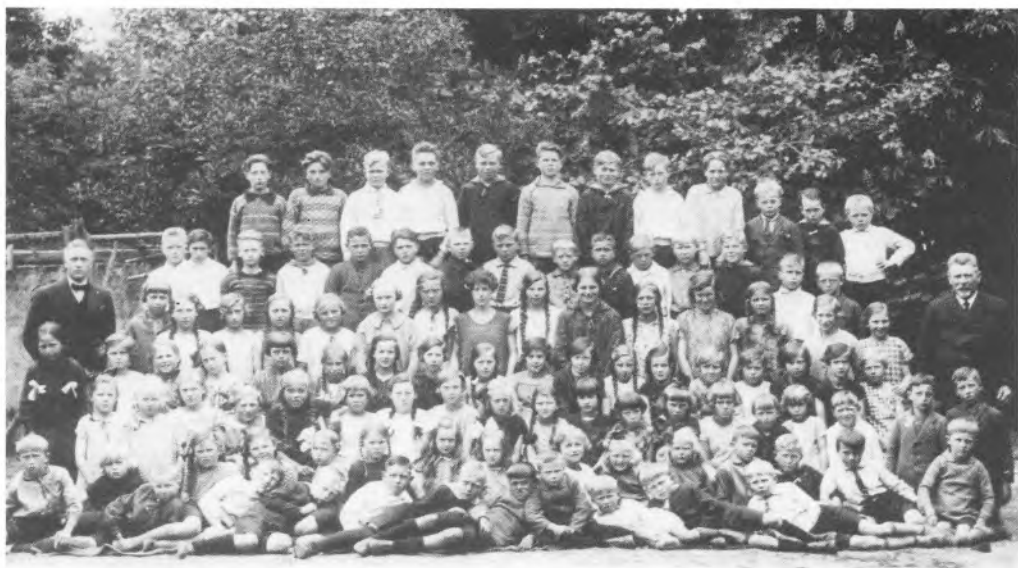
1800-tallets skoleholdere og skoleloven af 1814

Den anordning, der kom om landets skolevæsen i 1814, omfattende almueskolevæsenet i København og på landet, var en meget omfattende lov, og den havde da også været 25 år undervejs. Nu blev Danmark opdelt i skoledistrikter, børnene måtte ikke have længere end 1¼ mil til nærmeste skole. Skolerne opdeltes i 2 klasser, og børnene skulle møde fast 3 dage om ugen med undtagelse i så- og høsttiden. Der indførtes sko-

lepligt, og hvis denne ikke blev efterlevet, var der regler for mulkttering.

Degneembederne blev nedlagt ved naturlig afgang. Der kom også regler for et formaliseret tilsyn med skolerne ved dannelse af skolekommissioner.

I Marie Magdalene var der ulykkelige tilstande i året 1812. Den unge degn Jens H. Bruun dør efter kun 8 år ved skolen. Kort efter begravelsen føder enken en søn, der får alle faderens navne. Da udefra kommende personer skal gøre boet op, får madam A. M. Bruun sin nabo, pastor Thygesen, som laugværge, og de 5 små børn får Niels Simonsen i Rosenberg (Fjeld skov) som værge. Der indkom 1409 rd. ved den offentlige auktion. Fra den lange opgørelse over personer, der har noget til gode hos degnen, vil jeg nævne: Møller Pommerenke, Ryomgård Mølle. Degnen Ravn har i en periode vikarieret for Gregers Bruun under dennes lange sygdom, han skal derfor have 20 rd., smeden i Marie Magdalene, Christen Jensen, har 4 rd. til gode, Jens Adamsen, Koed, 8 rd., skolelærer Laurs Pe-

Elever, førstelærer Søren Andersen og andenlærer Jeppesen, Marie Magdalene skole 1928. Tilhører Karen Frederiksen, Ryomgård, som er med på billedet.

dersen, Koed, 8 rd., Rasmus Skrædder, Aterup, 2 rd.

Til deling mellem børnene bliver da 569 rd. Disse penge skal formynderen pastor Thygesen sølge for »at udsætte på Rente saasnaert mueligt for at gjøre Frugtbringende til Arvingernes Bedste og blive Renterne at anvende til Myndlingenes Opdragelse, indtil Sønnerne bliver deres fulde 18 Aar, og Døtrene bliver gifte eller i den Stand, at de kan sørge for dem selv. Datum Battrupholt den 11. December 1812.«

En lærer fra en af omegnens skoler, Niels Ravn, bliver afløser for Bruun. Han er skoleholder indtil 1832.

Da kommer den 36-årige Marchus Michelsen til. Ved folketællingen i 1834 bor der således i degneboligen: Kirkesanger og skolelærer M. Michelsen og hans kone Severine Vadum, 31 år, hans 2-årige søn og tjenestepigen Elisabeth Tershelsdatter, 18 år. På Lokalkivet, Nimtofte, Midtdjurs, findes sirligt førte skoleprotokoller udført gennem 32 år af lærer Michelsen.

I 1864 afløstes han af F. H. Kræker Pedersen. Ikke uden grund blev han kaldt »Sanglærken fra Marie Magdalene«.

Skønt der for længst var bygget skole i Pindstrup, er der omkring århundredskiftet rigtig mange børn i skolen. Det er, mens Søren Andersen er førstelærer, at der bygges annex til skolen, nemlig nuværende Bøjstrupvej 20. Her undervistes børnene hver anden dag af 2. læreren. At Søren Andersen kunne mere end sit Fadervor, tyder de mange håndskrevne binds foredrag, som nu står på Lokalkivet, på. Jo, der blev holdt aftenskole. Foredragsemnerne var som oftest historiske begivenheder og -personer. Søren Andersen var lærer fra 10/1-1896 til 1/5-1929. Af dem, der gik i skole hos S. Andersen i 1920-erne, kan nogle stadigvæk huske, når Ryomgård-børnene skulle hjem. Engang imellem fik de et »lift« i Andersens jumbe med en islænderhest spændt for. »Jo, de kunne sidde op«, læreren havde ærinde i Sparekassen i Ryomgård.

Med jernbanens ankomst til Ryomgård i 1876 tager byen til at vokse. Først ganske

småt frem til 1910, hvor der efterhånden er etableret flere forretninger. En række borgere i Ryomgård går aktivt ind og støtter de 2 lærere, Holden Dall og Axel Munch, i oprettelsen af en privat Realskole i Ryomgård. Toppen bliver taget af det store antal børn, der ellers hørte til Marie Magdalene skole-distrikt.

I 1929 kom den unge lærer Erik Jørgensen til Marie Magdalene skole, og sammen med 2. læreren Johannes Thorup var de knyttet til skole og kirke - sanger og organist i henholdsvis 32 og 41 år.

Foranlediget af de nye skolelove i trediverne, især vel 1937-loven, hvis hensigt var at skabe større lighed imellem by- og landsbyskoler, samt større krav til faglokaler, gymnastiksale, byggede man i 1938 en ny Marie Magdalene-skole lige ved Blakbjerget med skøn udsigt over Ryom å og enge.

Men Ryomgård blev ved med at vokse, og i 1971 flyttede lærere og elever ind i nye tidssvarende bygninger på Marienhoff.

Navne på de ældste degne/skoleholdere i Marie Madgalene til vor tids lærere/skoleinspektører:

Søren Andersen, degn	1661-1682
Christian Pederssøn, degn (Marie Magdalene og Skarresø)	1682-1713
Peder Christianssøn, degn	1713-1749
Jørgen Severin Rostved, degn	1750-1802
Palle Hoff Rostved, degn	1802-1804
Gregers Jens H. Bruun, degn	1804-1812
Niels Ravn, degn/skoleholder	1812-1832
Marchus Michelsen, skoleholder	1832-1864
F. H. K. Pedersen, førstelærer	1864-1896
Søren Andersen, førstelærer	1896-1929
T. Agger, andenlærer	1919-1921
Jeppesen, andenlærer	1921-1923
Erik Jørgensen, førstelærer	1929-1961
J. Thorup, andenlærer	1928-1969
Hans Lindebjerg Madsen, skoleinspektør	1961-1986
Henning Ærø, skoleinspektør	1986-

Når det har været muligt at læse de gamle, gotisk-håndskrevne foliesider skyldes det hjælp fra nu pensioneret lærer Anton Eriksen, Ryomgård.

Marie Magdalene Forsamlingshus Anno 1893

Baggrunden for forsamlingshusenes opståen i 1870-erne og i tiden frem vil jeg ikke komme nærmere ind på her. Dog taler man om byggerier i 2 perioder. I den første periode fra 1870 til 1890, blev der ofte bygget huse på grund af et tydeligt ideologisk retningspræg. De var en slags opfølgning af de folkelige rørelser, der udsprang af gennemførelsen af Grundloven af 1849, den lov, der gav ytrings- og forsamlingsfrihed. Når Marie Magdalene forsamlingshus blev bygget i 1893, skyldes det et stort ønske om et fælles samlingssted. I Koed var der allerede bygget forsamlingshus i 1887. Så en vis afsmitning herfra har der givet været. Om der har været en formålsparagraf, vides ikke, da den første protokol er gået tabt. Men alle navnene på de 50 personer, der var samlede for at lægge grunden til byggeriet, har vi, og den første valgte bestyrelse fra 1. maj 1893 så således ud: Peter Anton Laursen, Jens Kruse, Kristian Rygård, Søren Skousen, J. P. Knudsen og Jens Laursen.

At »Huset« i 1908 fik en ny nabo, Marie Magdalene Brugsforening, blev i 1931 til, at

denne nabo var med til at holde liv i forsamlingshuset. Om perioden fra 1931 til 1966 må man således læse i de gamle brugsforenings protokoller. Hvordan det var at holde skole i forsamlingshuset i 1945 med utryghed og krig, kan flere fortælle om. Ligesom der kan fortælles om, hvordan huset gav ly for flere husvilde familier i 1940-erne. Da Marie Magdalene Brugsforening i 1966 flyttede til Ryomgård, hørte naturligt nok dette samarbejde op. Der blev dannet en ny bestyrelse med Knud Revsbeck som formand. I årene frem til 1993 har de skiftende bestyrelser haft energi og held til at holde det gamle hus i pæn stand, sørge for udlejning til diverse fester og har kunnet samle tilslutning til egne arrangementer.

KILDER:

Tinglæste Dokumenter, Rougsø, Sønderhald-Østerlilbjerg Herred. 1893-94. Hornslet Egnarkiv.

Hostrup/Schultz - Århus Stifts Degnehistorie, 1684. Viborg.

Sønderhald Herredsbog. Viborg.

Historisk Tidsskrift III, 3, Hans Birkelund: Nimtofte Præster.

Fra Randers Amts Historiske Årbog 1936: Koed kirke, A. og E. Munch, Ryomgård.

Marie Magdalene forsamlingshus' gavl.
Bygget i 1893. Randers Amtsavis fot.

Lokalhistoriske årbøger 1990

Af Hanne Sloth

GRENAA og omegn før og nu 1990. Redaktion: Grenaa Egnarkiv ved Børge Kjær. Udgivet af Johnsen Offset, Grenaa, 1990. 14. årgang. 82. s., ill. Bestilling: Johnsen Bogtryk/Offset, Bakkehegnet 1, 8500 Grenaa.

Due, Jesper: Byfornyelse i Aftenstjernekarreén. (S. 56-61, ill.). [Om Grenaa kommunes byfornyelse af et område i den gamle bydel i Grenaa].

Hansen, Esther: Mordbrand i Hoed 1771. (S. 21-24).

Juul Jensen, Børge: Grenaa Dreng-Forbund. (S. 9-16, ill.). [En skildring af drenge- og ungdomsarbejdet i Grenaa i perioden 1938-1950].

Kjær, Børge: En købmandsgård på arkiv. (S. 30-31, ill.). [Isenkræmmerforretningen Ehrenreich og dens historie].

Kjær, Børge: Fra arkivarbejdets småtingsafdeling. (S. 17-20, ill.).

Konggård, Eva: En flygtning vender tilbage. (S. 5-8, ill.). [Om tyske flygtninge efter krigen i Grenaa og omegn].

Mortensen, Niels Erik: Niels Møller - en plovpioner fra Homå. (S. 72-79, ill.). [Om svingplovens indførelse i Homå].

Nielsen, J. A.: Et kig i nogle gamle hjem. (S. 80-82, ill.). [Et lille udvalg af Grenaa Egnarkivs store billedsamling af interiøroptagelser].

Nielsen, J. A.: Fjernt fra Grenaa. (S. 62-71, ill.). [Fortælling om to personers skæbne, Anton Jensen (1884-1918) og Frederik Korreborg, som begge forlod den fælles hjemegn Grenaa].

Schødt Rasmussen, Palle: Jørgen Jensen - en lokal kunstmaler. (S. 25-29, ill.). [Jørgen Jensen var i mange år malermester i Grenaa, ved siden af malede han mange billeder med motiver fra Grenaa].

Tuxen Andersen, Grete: Heltedåd og redningsvæsen. (S. 39-55, ill.). [Om redningsvæsenet i Grenaa i de sidste 150 år].

Tækker Hansen, Tage og Palle Schødt Rasmussen: Enslev i farver. (S. 32-33, ill.). [Om et maleri af byen Enslev malet af malermester Sophus Larsen, som døde i 1907].

Wincentz, Lisbeth: Stenalderens jæger-bønder ved Kirial Bro. (S. 34-38, ill.). [Djurslands Museum gravede i 1988 ved Kirial Bro ved Kolindsund].

LANGÅ. Lokalhistorisk årbog 1990. Udgivet af Langå Lokalhistoriske Forening, 1990. 19. årgang. 72 s., ill. Bestilling: Karl Grandt, Kildevej 23, 8870 Langå.

Andersen, C. Bernhard: Mindetavlen over Nikoline Andersen. (S. 66-68, ill.).

Andersen, C. Bernhard: Romantikken om min oldefars brudefærd. (S. 62-65). [Anders Pedersen Mølgyde født i Granslev. 1809-1877].

Bonde, Rasmus: Stednavne på Værum marker. (S. 52-58, ill.).

Borch-Jensen, M.: Min bedstefars soldaterdagbog. (S. 59-61, ill.). [Dagbog ført af menig Jens Christian Jensen i 1878].

Carl Martens: - En pioner. (S. 46-48). [Carl Martens var en af elektricitetens danske pionerer. Han var født i Dagsvad].

Handicapcentret Kronjylland fra ide til virkelighed. (S. 49-51, ill.).

Houlbjerg kirke. (S. 23-30, ill.). [Pjece om sikring og pleje af kirkens omgivelser].

Huus Johansen, Per: Om hundrede år er alting glemt. (S. 17-22, ill.). [Livet i Stevnstrup for 100-150 år siden].

Grandt, K. H.: Formandens beretning ved generalforsamlingen d. 26.4.90. (S. 69-70). [Ved formand H. Grandt].

Luth, Ingrid M.: Minder fra min barndom i Jebjerg. (s. 9-15, ill.).

Mogensens, Ruth: Et år af en dagbog. (S. 31-45, ill.). [Udpluk af dagbog ført af Ejner Jensen »Højvang« Bøstrup].

Van Wageningen, Mona og Bay Andersen: Langå alle skifter. (S. 5-8, ill.). [Livet i køkkenet på Langå bane-gård i 1918].

Årets gang. (S. 71-72). Begivenheder i Langå kommune i 1989-90.

NØRRE DJURS Egnarkiv 1990. Redaktion: Tom Mortensen, Ove Gelsing, Grethe Lykke, Albæk Nielsen og Folmer Mogensens. Udgivet af Nørre Djurs Egnarkiv, 1990. 10. årgang. 48 s., ill. Bestilling: Nørre Djurs Egnarkiv, Stokkebro 85, Gjerrild, 8500 Grenaa.

Billeder i arkiv og privateje - Gamle Bønnerup billeder, der fortæller historie. (S. 20-29, ill.).

Gelsing, Ove C.: Lille gåde fra Villersø. (S. 44-47, ill.). [Spiseseddel fra dyrskuet i Grenaa i 1903].

Lassen, Else: Beretning. (S. 2-3). [Årsberetning ved formand Else Lassen].

Mortensen, Tom: Kirkerne i Mastrup, Ramten og Kni. (S. 30-39, ill.). [Om tre ødekirker]. [Med henvisninger].

Nielsen, Albæk: En modstandsgruppe i Bønnerup. (S. 14-17, ill.).

Nielsen, Karl Aage: Erindringer fra Veggerslev. (S. 4-13, ill.). [Uddrag af Karl Aage Nielsens erindringer].

Sloth, Tage Lahn: Karlby-grødens kvalitet 1808. (S. 18-19). [Slagsmål mellem soldater fra de spanske hjælpetropper og en karlbyborger over grødens kvalitet].

Aabenhus, Johannes: Karetmager David Jensen, Fjellerup. (S. 40-43, ill.).

Lokalhistorisk Forening for PURHUS kommune: Årsskrift 1990. Udgivet af Purhus kommunes Lokalhistoriske Forening 1990. 5. årgang. 22 s., ill. Bestilling: Jytte Nielsen, Rejstrupvej 30, Sønderbæk, 8900 Randers.

Andersen, Sigrid: Ole - en gammel håndværker og en »central« skikkelse i Spentrup! (S. 15-19, ill.).

Nielsen, Jytte: Purhus Lokalarkiv 1990. (S. 3-7, ill.). [Årsberetning ved formand Jytte Nielsen].

Olsen, Jørgen: Om Randrup. (S. 11-14, ill.). Randrup bys historie.

Vinther, Inge: Adelvejen gennem Læsten sogn! (S. 8-10, ill.). [Om samfærdslen mellem Viborg og Randers før i tiden].

Historisk Aarbog for RANDERS AMT 1990. Redigeret af J. E. Donner (ansv. redaktør), Henning Hall, Inger Marie Hyldgård og Palle Kirk. Udgivet af Randers Amts Historiske Samfund, 1990. 84. årgang. 143 s., ill. Bestilling: Randers Amts Historiske Samfund, Slynborggade 21, 8900 Randers.

Bergild, Merete og Jens Jensen: Christian Philip Getreuer (Cythreus) - maler i Randers 1664-1682. (S. 12-26, ill.). [Med noter]. [Med omtale af altertavlerne i Hornslet kirke, Udbyneder kirke, Lem kirke og Sct. Mortens kirke i Randers].

Bevaringsfonde i det gamle Randers Amt. (S. 123-124).

Bondesen, Peter: J. F. Carøes portræt. Et ziirligt epitafium på Randers Rådhus. (S. 27-31, ill.).

Fra museer og arkiver i det gl. Randers Amt. (S. 108-122, ill.). [Museernes og arkivernes virksomhed i det forløbne år].

Historisk Samfund 1989-90. (S. 125-128, ill.). [Årsberetning af Frits Nicolaisen].

Hyldgård, Inger Marie: Affaldsproblemer i det middelalderlige Randers. (S. 5-11, ill.).

Jensen, Holger H., Ellen Jørgensen og Kirsten Stenz: Højskoleforeningens Ungdomsforening i Randers - Erindringer om dens virksomhed, specielt under besættelsen. (S. 76-85).

Levinsen, Carsten: Blade af en dagbog - Brudstykker optegnet i 1867. (S. 39-62, ill.). [Dagbogsnotater af sognepræst Carsten Levinsen fra hans ungdomstid].

Møller Christensen, Esben: Lokalhistoriske årbøger 1989. (S. 104-107).

Nørgaard, Henry: Et overfald på Hem kirkesti 1588. Referat af tingbøgerne i samme anledning. (S. 97-103, ill.). [Om overfaldet på sognepræst i Hem-Sem sogne, Niels Thomassen].

- Steenberg, Etly:* En præst og hans gave til menigheden. Pastor Christian Frederik Eberhard Møllers bogsamling til anholderne. (S. 32-38, ill.).
- Scavenius, Bendt B.:* Sostrup slot og gods 1960-1990. Middelalder og nutid på samme sted. (S. 86-96, ill.). [En gennemgang af såvel Sostrup slot og gods som Cistercienserordenens historie].
- Villadsen, Zira O.:* Familien Franck - en gammel håndværksfamilie. (S. 63-75, ill.). [Kilder].

ROUGSØ Lokalhistoriske Forening. Årsskrift 1990. Udgivet af Rougsø Lokalhistoriske Forening. Tilrettelagt af Grethe Thomsen og Søren Ladefoged. 1991. 12. årgang. 32 s., ill. Bestilling: Rougsø Lokalhistoriske Forening, Langhøjskolen, Vivild, 8961 Allingåbro.

Index for årsskrifterne 1984-1989. (S. 29).

Ladefoged, Inga: Skolen i Gjesing fra 1671-1861. (S. 23-28, ill.).

Ladefoged, Søren: Rygårdstrand. En havn på Norddjursland. (S. 4-6, ill.).

Ladefoged, Søren: Årsberetning. (S. 3). [Årsberetning ved formand Søren Ladefoged].

Larsen, Carl: Allingåbro station. (S. 9-14, ill.). [Allingåbro stations historie fra 1876-1971].

Ryom, Rigmor: Livet på en fattiggård. (S. 7-8, ill.). [Forfatterens forældre bestyrede Gjesing Fattiggård i perioden 1921-1943].

Thomsen, Grete: Livet omkring en fryseboks. Bode Krogs Andelsfryseri 1956-1990. (S. 15-22, ill.).

Lokalhistorisk Forening for SØNDERHALD kommune: Årsskrift 1990. Redaktion: Jørgen Michaelsen, Else Lund, Vibeke Nielsen (ansv.) og Steffen Sørensen. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sønderhald kommune og Sønderhald Egnsarkiv, 1990. 14. årgang. 32 s., ill. Bestilling: Helga Sørensen, Årslev, 8900 Randers.

Dyrskjød, Søren: En fladmarksgrav i Fløjstrup bakker. (S. 4-8, ill.). [Med noter].

Dyrskjød, Søren: En ornamenteret arne - et sjældent syn i Østjylland. (S. 9-12, ill.). [Med noter].

Kirkegaard, Aage: Beretning. (S. 30-31). [Årsberetning ved formand Aage Kirkegaard].

Michaelsen, Jørgen: Hr. Knud i Alling. (S. 13-22, ill.). [Knud Jensen var præst i Øster Alling og Vester Alling sogne samt provst for Sønderhald Herred i perioden 1582-1622]. [Med kilder].

Nielsen, Vibeke: Auning kirke. (S. 23-29, ill.).

Lokalhistoriske årbøger 1991

Af Hanne Sloth

GRENAA og omegn før og nu 1991. Redaktion: Grenaa Egnsarkiv ved Børge Kjær. Udgivet af Johnsen Offset, Grenaa, 1991. 15. årgang. 95 s., ill. Bestilling: Johnsen Offset, Bakkehegnet 1, 8500 Grenaa.

Boserup Jørgensen Viggo: Møllerenken fra Baunhøj Johanne Boserup. (S. 52-58, ill.).

Dreyer Eriksen, Elin: Fra ingenting til Grenaa. (S. 58-66, ill.). [Grenaa bys udvikling frem til det første bykort fra 1668].

Døde i Grenaa kommune 1.10.89-30.9.91. (S. 25-28).

Helbo, Willy: Landsbyen Trustrup. (S. 79-89, ill.).

Mørk Hansen, Niels Jakob: Et glimt af Grenaa Dampværveris storhedstid. (S. 73-78, ill.).

Nielsen, J. A.: Grenaa Tekniske Skole 1891-1991. (S. 29-33, ill.).

Pedersen, Knud og Jørgen Toubro: Drengelig i to generationer. (S. 46-51, ill.). [Leg i Grenaa i 1920-erne og 50-erne].

Schødt Rasmussen, Palle: Voldstedet ved Obdrupgaard. (S. 90-95, ill.). [Voldstedet stammer fra middelalderen og ligger i Obdrupgaards have ved Trustrup].

Tuxen Andersen, Grete: Faren ved Anholt. (S. 67-72, ill.). [Om de farefulde forhold for skibsfarten ved Anholt].

Vogel, Stig: Set og sket 1989-1991. (S. 5-24, ill.).

Vogel, Stig: Strøm på Grenaa. (S. 34-45, ill.). [Om indførelsen af elektricitet i Grenaa i slutningen af sidste århundrede].

LANGÅ Lokalhistoriske årbog 1991. Udgivet af Langå Lokalhistoriske Forening, 1991. 20. årgang. 64 s., ill. Bestilling: Karl Grandt, Kildevej 23, 8870 Langå.

Andersen, C. Bernhard: Julen på en bondegård 1917-1925. (S. 50-57, ill.). [Barndomsindringer fra gården Rikkedal på Granslev Mark].

Back, Clara: Min skoletid i Laurbjerg skole. (S. 32-34, ill.).

Bonde, Rasmus: Gamle håndværkere i Værum. (S. 38-41, ill.). [Uddrag af optegnelser fra Værum af Rasmus Bonde, Værumgård].

Christensen, Holger: Høstfest på Over Løjstrup ca. 1930. (S. 19-20). [Sang fra høstfest på Over Løjstrup].

Gulstad, Carsten: Langå initiativråd. (S. 9-13). [Formand for Langå initiativråd Carsten Gulstad beretter om de første års aktiviteter].

Hansen, Martinus: Stevnstrup i 1920-erne. (S. 5-8, ill.). [Fortalt af Martinus Hansen, Baunhøjgård, Hadsten].

Indvielse af Torup forsamlingshus den 15. oktober 1955. (S. 35-37, ill.). [Fra forsamlingshusets protokol den 30.10.1955].

Jensen, Jens Anker: Fastelavn i Værum. (S. 21-22, ill.).
Laurbjerg set fra øst for 60 år siden. (S. 26-28, ill.).
Laursen, Niels: Fastelavn i Jebjerg. (S. 23-25, ill.).
Mogensen, Erik: Et gensyn med min fødeby i 1987 - 50 år efter. (S. 42-49, ill.).
Pedersen, Else Zentio: Da Langå kom på forsiden af alle landets blade, og endog i radioen. (S. 29-32, ill.). [Den 1. november 1951 oplevede Jylland det første væbnede bankrøveri].
Årets gang. (S. 61-64). [Begivenheder i Langå kommune i 1990-91].

NØRRE DJURS Egsarkiv 1991. Redaktion: Tom Mortensen, Grethe Lykke, Folmer Mogensen og Albæk Nielsen. Udgivet af Nørre Djurs Egsarkiv 1991. 11. årgang. 48 s., ill. Bestilling: Nørre Djurs Egsarkiv, Stokkebro 85, Gjerrild, 8500 Grenaa.

Boas, Niels Axel: Oldtidshuse ved Hemmed. (S. 21-32, ill.).
Dreyer, Elin: Murermester Christian Sørensen: erindringer fra 1893-1914. (S. 36-44, ill.).
Ellgård Pedersen, Eigil: Stenvad tekniske skole. (S. 4-7, ill.).
Fotos i arkiv og privateje. Smeden i Glæsborg - og et par stykker mere. (S. 10-20, ill.).
Jubileumsåret 1991. (S. 45-48, ill.). [Glimt fra 1991 i Nørre Djurs kommune].
Lassen, Else: Beretning. (S. 2-3). [Årsberetning ved formand Else Lassen].
Lykke, Grethe: Agnete i Gjerrild kirke. (S. 33-35, ill.). [Maleren Agnes Slott-Møller lavede skitser til sit Agnetebillede i Gjerrild kirke i 1891].
Nielsen, Albæk: Skibsbygger Niels Christian Hansen, Bønnerup Strand. (S. 8-9, ill.).

Lokalhistorisk Forening for PURHUS kommune: Årsskrift 1991. Udgivet af Purhus kommunes Lokalhistoriske Forening 1991. 6. årgang. 18. s., ill. Bestilling: Jytte Nielsen, Rejstrupvej 30, Sønderbæk, 8900 Randers.

Brøndum, Karen: Den hellige Kjeld fra Venning. (S. 6-9, ill.). [Jyllands skytshelgen Sct. Kjeld er født i Venning].
Olsen, Jørgen: Fra Randrups historie. (S. 10-13, ill.).
Tobberup, Margit: En historie fra 1600-tallet om 6 søskende fra Jennum. (S. 14-17, ill.). [Om sognepræst i Spentrup og Gassum kirker Christen Nielsen og hans 5 søskende].
Årsberetning. (S. 3-5, ill.). [Årsberetning ved formand Jytte Nielsen].

Historisk Aarbog for RANDERS AMT 1991. Redigeret af Inger Marie Hyldgård, Palle Kirk, J. E. Donner. Udgivet af Randers Amts Historisk Samfund, 1991. 85. årgang. 131 s., ill. Bestilling: Randers Amts Historiske Samfund, Slyngborggade 21, 8900 Randers.

Baunshøj, Peter: Genbrugte kirker. Om romansk granit på Clausholm. (S. 5-16, ill.). (Med noter).
Bevaringsfonde i det gl. Randers Amt. (S. 112-113).
Bondesen, Peter: Et frimurerisk loft i Randers. Frits Uldall og Niels Waldemar Fjeldskovs arbejde fra 1882. (S. 70-74, ill.). (Med noter). [En beskrivelse af arkitekt Frits Uldalls kassetloft af træ med fyldninger udskaarne af billedhugger N. W. Fjeldskov].
Fra museer og arkiver i det gl. Randers Amt. (S. 93-111, ill.). [Museernes og arkivernes virksomhed i det forløbne år].
Hansen, Vilfred Friberg: Missionsfolk og missionshuse på Røndeegnen. (S. 34-58, ill.). (Med kilder). [Om det indre missionske samfund på Røndeegnen].
Historisk Samfund 1990-91. (S. 114-116). [Årsberetning ved formand J. E. Donner].
Hyldgård, Inger Marie: Herregården Brusgård. (S. 17-24, ill.). [En historisk gennemgang af herregården Brusgård].
Jensen, Gerda: Handel med fisk i Randers by og omegn - før og efter århundredskiftet. (S. 75-82, ill.). [Med kildeangivelse].
Skytte-Rasmussen, K.: Gudrun og Marius på Hvidsten kro. (S. 83-92, ill.). [Om Fiil-slægten på Hvidsten kro].
Sørensen, Marie Poulaine: Af en arbejderkones »sandfærdige livserindringer«. (S. 59-69, ill.). [86-årige Marie Poulaine Sørensens erindringer, om en arbejderfamilies tilværelse i Randers].
Vester, Jens Ove: Nogle beboerinitiativer omkring århundredskiftet. (S. 25-34, ill.). [Med kildeangivelse]. [Beboernes initiativ for at få lægerne ud på landet i den nuværende Nørhald kommune i sidste halvdel af forrige århundrede].

ROUGSØ Lokalhistoriske Forening. Årskrift 1991. Udgivet af Rougsø Lokalhistoriske Forening. Tiltrættelagt af Birthe Kiørboe og Søren Ladefoged. 1992. 13. årgang. 32 s., ill. Bestilling: Rougsø Lokalhistoriske Forening, Langhøjskolen, Vivild, 8961 Allingåbro.

Bondesen, Peter: De landsdækkende organisationer under forandring. (S. 20-24, ill.). [Med noter].
Fra Randers fjordenge. Landvindingsarbejdet Holandsbjerg-Bode-Stenalt enge. (S. 4-10, ill.). [På

Hedeselskabets årsmøde redegjorde direktør N. Basse for landvindingsarbejdet Hollandsbjerg-Bode-Stenalte enge, her gengives redegørelsen in extenso].
Hørning, N. H.: Rougsø-kronike - eller historien om en ø, en havn og en ladeplads. (S. 14-17, ill.).
Ladefoged, Inga: Fra Holbækgårds Birketing. (S. 29-31, ill.).
Ladefoged, Søren: Om hundrede år er alting glemt. (S. 11-13, ill.). [Om Vivild og Omegns Skytteforening og dens fane].
Nielsen, A. J.: Randers fjords lodseri. (S. 25-28, ill.).

Folk og liv på RØNDEEGNEN 10. Redigeret af Vilfred Friborg Hansen. Udgivet for AOF i Rønde af SI-MI Tryk, 1991. 108 s., ill. Bestilling: SI-MI Tryk, Ravnevej 5, 8410 Rønde.

Friborg Hansen, Vilfred: Herregårdsliv på Møllerup efter 1920. (S. 21-62, ill.).
Friborg Hansen, Vilfred: Korupsø. (S. 103-108, ill.). [Med kilder].
Larsen, Bertil: Herregården Møllerup: en utraditionel vandring gennem historien. (S. 5-20, ill.).
Munk, Carl: Mit liv i Thorsager. (S. 63-72, ill.). [Sam-

tale 10. august 1989 refereret og redigeret af Vilfred Friborg Hansen].

Sørensen, Marinus: De gamle Thorsager-gårde. (S. 91-102, ill.). [Med kilder].
Vinding, Rita: Rønde og Socialdemokratiet 1915. (S. 73-80, ill.).
Østergård, Frede: Rønde-gårdene gennem 200 år. (S. 81-90, ill.).

Lokalhistorisk forening for SØNDERHALD kommune: Årsskrift 1991. Redaktion: Jørgen Michaelsen, Else Lund, Vibeke Nielsen (ansv.) og Steffen Sørensen. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sønderhald kommune og Sønderhald Egnsarkiv, 1991. 15. årgang. 28 s., ill. Bestilling: Helga Sørensen, Årslev, 8900 Randers.

Kirkegaard, Aage: Beretning. (S. 25-27, ill.). [Årsberetning ved formand Aage Kirkegaard].
Kirkegaard, Aage: Fløjstrup gamle skole. (S. 5-22, ill.). [Med kilder].
Rasmussen, Inger: Det gamle træ. (S. 23-24, ill.). [Om et gammelt elmetræ fra 1856 ved hovedvej 16].

Fra museer og arkiver i det gl. Randers Amt

ANHOLT LOKALHISTORISKE ARKIV OG FORENING

Det forløbne år har været skelsættende for arkivet og øen: På tvangsauktion har vi købt »Den gamle lægebolig«.

Den er bygget i 1867 for at få en fastboende læge til øen. Indtil da havde man klarret sig med, at præsten fik et kursus på et hospital i nogle måneder og på denne baggrund skulle kunne klare det daglige behov. Opstod der problemer, han ikke kunne ordne, blev der sendt en fiskerbåd til Grenå efter en læge.

Beklædningen med træspåner blev sat på som isolering mod fugt, øens første læge dr. Libenberg (ca. 1860-1873) nægtede at flytte ind, da huset var færdigt - af samme grund - og blev boende på fyret.

I 1873 skiftede man læge, og derefter blev huset isoleret. Frem til 1929 blev det brugt som lægebolig.

Foreningen ønsker at bevare huset og indrette det til lokalhistorisk museum.

I vinter har vi holdt en række møder med oplæsning af pastor Niels Christensens »Mit Præsteliv på Anholt 1900-1912«. Erindringer skrevet i 1930-erne, men som

også handler om tiden før 1900. Vi håber engang at kunne udgive dem i bogform.

En udflugt til »Engelskmandens have« blev det også til.

Alma Christensen

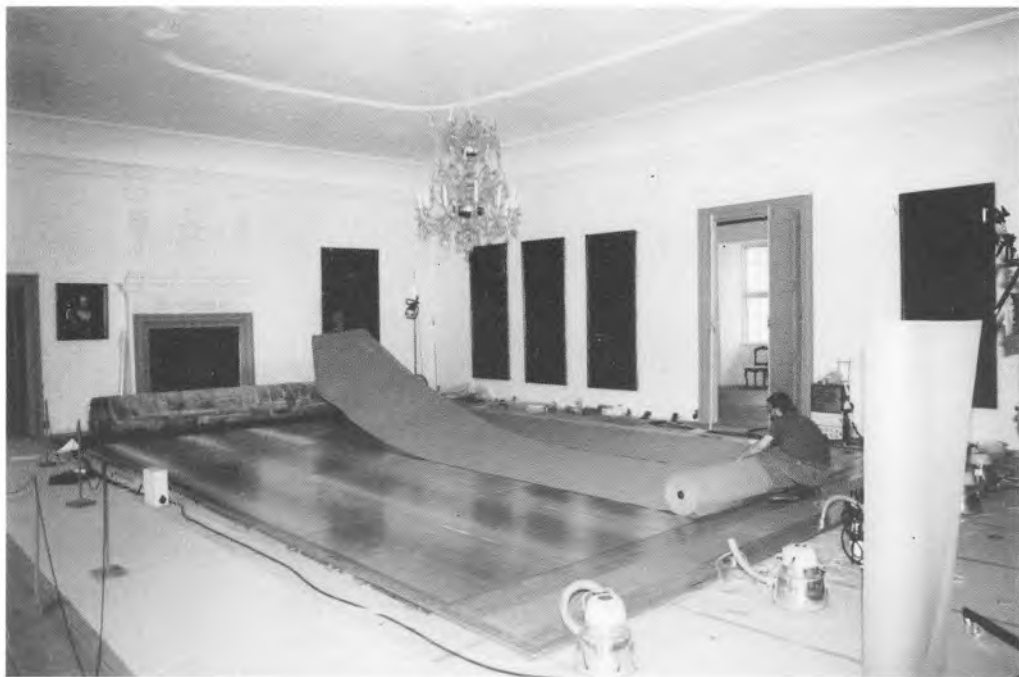
CLAUSHOLM

De to restaureringsopgaver, der omtales på denne plads sidste år, er fuldførte - og trækker yderligere arbejder med sig!

Det lykkedes at blive færdig med istandsættelse af slottets facader, idet vi - som planlagt - fik klarret den sidste lille etape: Gavlene mod parken på de to små fløje mod syd. Tilbage står så nu kun at kalke de sydvendte facader, et arbejde, der påregnes fuldført nu i 1992.

Den anden store opgave var restaurering og konservering af det 42 m² store loftsmaleri på 1. sal. Det stammer fra husets opførelse i 1690-erne og kan henføres til franskmændene Benoit le Coffre eller hans skole.

Som nævnt sidste år, var det lykkedes at skaffe midler til arbejdet. Efter forskellige overvejelser påtog Fælleskonserveringen i Århus ved chefkonservator Bent Hacke sig

Loftsmaleri under restaurering på Clausholm. H. B. fot.

arbejdet, der bød på en række tekniske vanskeligheder, ikke mindst begrundet i maleriets størrelse.

Fælleskonserveringen entrerede med konservator Wieslaw Mitka, en polak, der har nedsat sig med eget konserveringsatelier i København. Han er bl.a. kendt for sin evne til at finde frem til utraditionelle løsninger på vanskelige problemer.

Arbejdet kom i gang i juli 1991, og billedet var på sin plads igen lige inden årets udgang. Det viste sig nødvendigt at opbygge en speciel arbejdsplads i husets største rum, Kongesalen, hvortil billedet blev bragt - og igen flyttet tilbage - på en kæmpemæssig, til arbejdet konstrueret tromle.

Under arbejdet befandt billedet sig således i det rum, hvor det tilbragte de første ca. 40 år af sin tilværelse i huset. I Kongesalen var der i sin tid en kuppel med et fladt midterparti, hvor loftsmaleriet havde sin plads. Desværre var muren mod parken uforsvar-

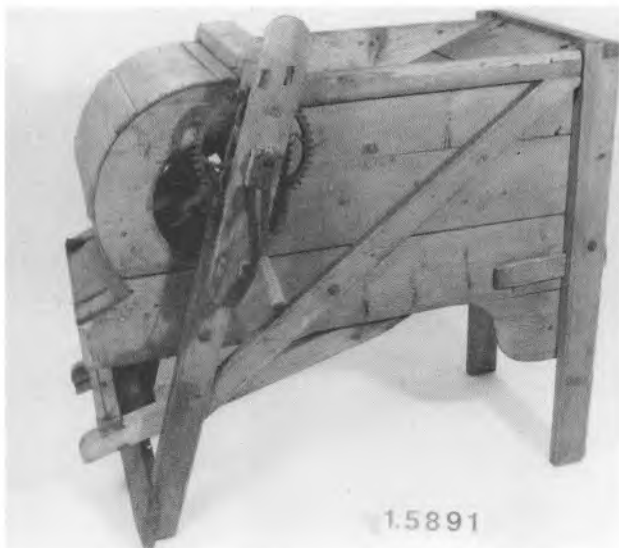
ligt bygget - den skød ud, kuplen begyndte at revne, hvorefter det hele blev pillet ned igen omkring 1739. Maleriet blev genopsat i det rum, hvori det har været siden da - desværre noget beskåret.

Efter en del forhandlinger med momsmyndighederne fik vi momsudgifterne igen. Det herved frigjorte beløb agtes nu anvendt til at restaurere resten af rummet, hvori billedet befinder sig. Det væsentligste arbejde hermed består i afdækning af en serie kinesiske dekorationer fra omkring 1731 på panelerne, der sidenhen har været overmalede. Forhåbentlig kommer dette arbejde i gang i løbet af efteråret 1992.

I fortsættelse af tidligere tradition har der i slotskapellet været afholdt offentlig gudstjeneste 2. pinsedag ved sognepræst Jørgen Kjærgaard, Voldum.

Randers Byorkester har afholdt kammerkoncert i Havesalen 16. juni.

Henrik Berner

Kornrensemaskine.
Gl. Estrup Landbrugsmuseum.

DANSK LANDBRUGSMUSEUM, GL. ESTRUP

Udstillingen af kaner blev demonteret, da vinteren var forbi, og derefter har der året igennem været skiftende kunsthåndværksudstillinger i centralhallen.

I samarbejde med Landsbladet gennemførtes en kampagne for indsamling af fotos af og oplysninger om de kendte, men hidtil negligerede, naivistiske gårdmalerier. Resultatet blev over al forventning, idet der kom næsten 400 henvendelser, og 8. november åbnedes en udstilling af 119 udvalgte malerier. Udstillingen blev en stor succes, som tiltrak mange gæster, og der kommer stadig henvendelser om gårdmalerier. Der er i forbindelse med kampagnen og udstillingen indsamlet et omfattende materiale om gårdmalerier og en række af de hidtil ukendte gårdmalere, og det er håbet at få dette materiale bearbejdet og forøget, så resultatet kan blive en publikation om emnet.

Der har været de efterhånden traditionelle aktivitetsdage med børnedyrskue, hundeskue, fåredag, gededag og tærskedag, ligesom der i november blev afholdt en serie café-koncerter. Navnlig tærskedagen

omfattede mange forskellige aktiviteter, men alle arrangementer var velbesøgte.

I oktober afvikledes på Museet med Svend Nielsen som lærer Museumshøjskolen 2-dages kursus i landbrugsredskaber og -maskiner.

Blandt de indgåede genstande kan særlig nævnes en kornrensemaskine. En sådan maskine er absolut ingen sjældenhed, men denne er signeret og har produktionsnummer 134, og for en gangs skyld er det lykkedes at identificere en af de lokale håndværkere, som i forrige århundrede forsynede landmændene med nye maskiner. Fremstilleren må nemlig være husmand Rasmus Christensen, som o. 1850 boede i Bramstrup i Rud sogn. Han kaldte sig også maskinbygger, men i daglig tale gik han under navnet »Maskin-Rasmus«. Det menes, at han i årenes løb lavede henved 600 rensemaskiner, men han lavede også møbler og andre træting.

Året 1991 sluttede med en markant ændring i Museets interne forhold, idet Svend Nielsen efter 25 års virke som leder af museet ønskede at blive »menig« museumsinspektør for med baggrund i sin erfaring og

sit kendskab til museets samlinger at få tid til at forske og publicere. Som ny leder udpegede Kulturministeriet Annette Hoff, der siden 1986 har været ansat på museet.

Svend Nielsen

DJURSLANDS MUSEUM OG DANSK FISKERIMUSEUM

Personale

Ud over museets faste stab på fire inspektører, to personer på heltid (forvalter, sekretær) og to på halvtid (kustode/museumsassistent og tegner) har der i årets løb været tilknyttet 24 personer.

Museet har over sit eget budget afholdt lønudgifter for ca. 1,3 mill. kr. Uden udgift for museet er der afholdt lønudgifter for ca. 1,5 mill. kr.

Undersøgelser

Der er i årets løb foretaget arkæologiske undersøgelser på 9 lokaliteter (Grenå: 4, Nørre Djurs: 3 og Midtdjurs: 2).

Fra staten er der hertil modtaget støtte på 400.000 kr. Der er indsendt 25 fondsansmeldelser og modtaget 15 lokalplaner. Af årets udgravninger kan særlig fremhæves den betydelige, ældre jernaldergravplads ved Højgård, Nimtofte sogn, hvor 33 grave undersøgte og gravpladsen fra yngre jernalder og vikingetid ved Kummelhøj med foreløbig 8 grave.

I samarbejde med Nørre Djurs kommune er gennemført et vellykket beskæftigelsesprojekt med undersøgelser af skaldynger fra Ertebølle-tid. Projektet ledes af arkæolog Esben Kannegaard og har et samlet budget på 930.000 kr.

Dansk Fiskerimuseum har fortsat sine undersøgelser af fiskeriets bygninger i Århus Amt og i den forbindelse bl.a. besøgt Stinesminde, Øster Hurup, Udbyhøj, Bønnerup og Fjellerup (bevilling fra 1990 fra amtsmuseumsrådet på 30.000 kr.).

I forbindelse med modtagelse af en stor samling af ca. 1000 skibskonstruktionstegninger har fiskerimuseet foretaget arkivstudier og interviews.

Undersøgelserne af fiskeriet i Kattegat, der vil indgå i et samlet værk om dansk fiskeri, fortsatte i 1991 med feltundersøgelser af det nutidige fiskeri på pladserne Ålbæk til Grenå, og der er foretaget arkivstudier på Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser, DIFTA's bibliotek, Nordsøcentret, Aalborg Universitetscenter og Statsbiblioteket i Århus. Værket om dansk fiskeri i nyere tid forventes udgivet julen 1992.

Djurslands Museums etnologiske undersøgelser er fortrinsvis blevet foretaget i forbindelse med udstillingsaktiviteter og foredragsvirksomhed bl.a. omkring følgende emner: Julen og dens traditioner, badeliv ved Grenå strand før og nu, majfestens traditioner, barselskrukkens funktion, legetøj i gamle dage, Grenås historie, hverdagsliv under besættelsen og »Hunden i kulturhistorien« (bevilling 1989 fra amtsmuseumsrådet 75.000, forbrug 1991 ca. 30.000 kr.).

Museets eget undersøgelsesbudget er ca. 100.000 kr. ekskl. løn til faste medarbejdere. For eksterne midler er der gennemført undersøgelser for ca. 1.320.000 kr., inkl. det arkæologiske beskæftigelsesprojekt.

Samlinger

Dansk Fiskerimuseum har fra Åge Rohde, Kbh., modtaget en samling på ca. 1000 skibskonstruktionstegninger, og fra Fiskeriministeriet er modtaget 20 standardtegninger af fiskekuttere. Der forestår nu et omfattende registreringsarbejde af denne samling.

Fiskerimuseet har modtaget en enestående samling af udenlandske bøger om fiskeri. Bøgerne, der hovedsagelig dækker perioden 1880-erne, er skænket af fru Inger Mogensen, enke efter direktør Christian Mogensen, med Dansk Fiskeriforenings mellemkomst.

Arkæolog Lisbeth Wincentz har foretaget en registrering af museets store løsfundsmateriale fra grubekeramisk kultur (bevilling fra Århus Amts Museumsråd på 30.000 kr.).

Der er truffet aftale med Kulturhistorisk Museum, Randers, om tilbageførsel af fund

fra Djurslands Museums nuværende virkeområde. Samlingerne vil fylde ca. 120 hyl-demeter. Statens Museumsnavn har bevilget 35.000 kr. til overflytning og anskaffelse af nye reoler.

Udstillinger

I det nyindrettede »lille udstillingslokale« er der blevet vist udstilling om »Julens traditioner«, »Barselskrukker« og »Grenå-malerier«. Desuden er der lavet mindre særudstillinger om »stoftrykkets historie« og »gammelt legetøj« (Nimtofte skole og Østre skole, Grenå). Museet har på Nørre Djurs Messen vist udstilling om udgravningerne på Nederst, og Fiskerimuseet har bidraget med genstande m.v. til fiskerimesse i Herning og Aalborg samt lavet en særudstilling om »Tegning og Beregning«, hvor bl.a. den store nye samling af skibskonstruktionstegninger sættes ind i en større sammenhæng.

I de arkæologiske udstillinger er skeletfund fra Nederst blevet udstillet i ny montage.

Der arbejdes videre med det store udstillingsprojekt om »Hunden i Kulturhistorien«. Udstillingen er berammet til at åbne på Moesgaard Museum sommeren 1993, hvorefter den vises på Brandts Klædefabrik i Odense, Nordjyllands Kunstmuseum og Glyptoteket. »The Dog Museum« i USA og engelske museer har vist stor interesse for at vise udstillingen. Der arbejdes i regi af Internationalt Udvalg, SMN, med et udstillingsprojekt i 3 EF-lande, Grækenland, Frankrig og Danmark. I Danmark er tankerne at etablere en museumsudstilling på Bønnerup Havn, udstillingen fortæller i særdeleshed om fiskeriets vilkår.

Anden oplysning

Museumsforeningen har afholdt 7 foredrag i samarbejde med Folkeuniversitetet og arrangeret ekskursion til Elmuseet og Silkeborg Museum, med ca. 50 deltagere.

Museets inspektører har holdt 22 foredrag og afholdt 9 rundvisninger på museet. Der er 7 skoleklasser, der har besøgt de ar-

kæologiske udgravninger og 27 klasser er blevet rundvist på museet af museumsassistent Ole Poulsen.

I forbindelse med efterårsferien arrangeredes »skattejagt« i samarbejde med Dagbladet Djursland, ca. 170 børn deltog i arrangementet.

I forbindelse med årets sommeraktiviteter fem onsdage i juli (flinthugning, hørbehandling, pottemageri, vodbinding, vævning, uldbehandling og »urnetømning«) var der desuden adgang til de arkæologiske udgravninger på Nederst og bronzealdergravene på Firhøje ved Grenå. Endelig var »Den gamle Smedie« i Grenå bemanded i sommerperioden.

Bjarne Flou har medvirket i radio- og TV-udsendelsen »Hvad er det?« Esben Kannegaard har afholdt »flintseminar« for norske arkæologistuderende. Lisbeth Wincentz har afholdt aftenskolekursus i arkæologi.

I de lokale aviser fyldte museumsstoffet ca. 25 sider.

Museets besøgstal var 1991 på 7.234 (1990: 7.317), heraf var 3.797 betalende, 433 ikke betalende voksne, 1.840 ikke betalende børn og 1.164 ikke betalende, fra foreninger og især skolebesøg.

Publikationer

L. Wincentz og Jane Richter: Kainsbakke - en kystboplads fra yngre stenalder.

N. A. Boas: »Oldtidshuse ved Hemmed« i Nørre Djurs Egnarkiv 1991.

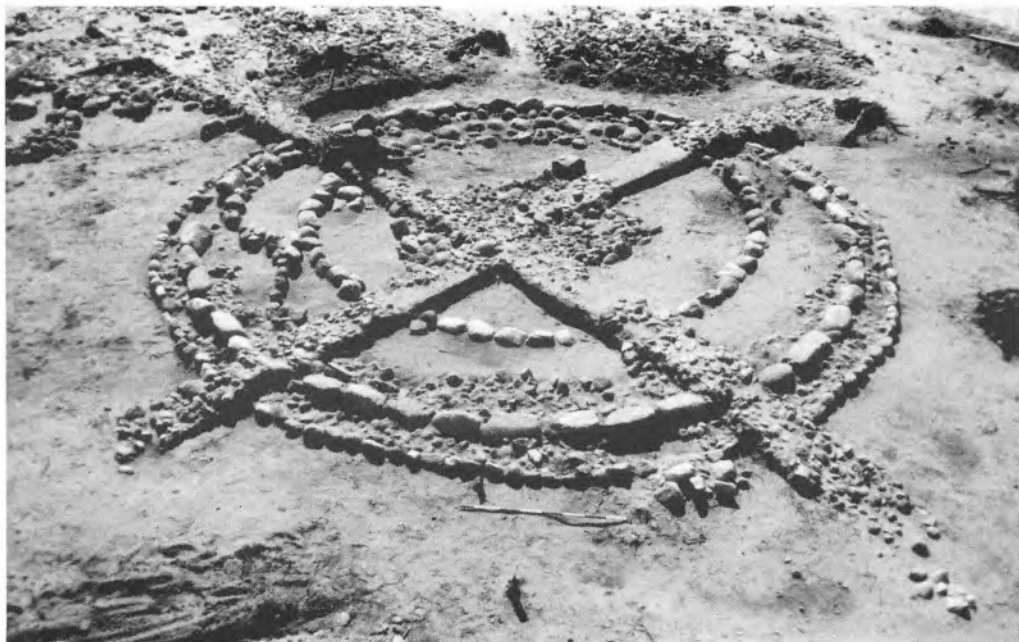
N. A. Boas: Bronzage Houses of Hemmed Church, East Jutland. I Journal of Danish Archology vol. 8. 1989.

Bjarne Flou

EBELTOFT MUSEUM

For Ebeltoft Museum har aktiviteterne i 1991 i ganske særlig grad været koncentreret om de arkæologiske opgaver.

Årets største arkæologiske udgravning blev foretaget i forbindelse med anlæggelsen af en omfartsvej ved Rostved. Der blev

Et af gravanlæggene ved Rostved. Ebeltoft Museum.

her udgravet 3 anelige gravhøje (røser) opbygget med 3 koncentriske stenkredse og med centralgrave fra ældre romersk jernalder samt 6 sekundære brandgrave. Desuden fandtes der 3 jordfæstegrave uden høj. I tilknytning til gravpladsen fandtes rester af en samtidig boplads.

Ved Ellemandsbjergtet på Helgenæs er undersøgelsen af en vikingetidsboplads blevet fortsat og afsluttet. På pladsen er der blevet undersøgt i alt 9 grubehuse med et righoldigt fundmateriale, bl.a. ten- og vævevægte samt rester af et stærkt nedpløjet langhus.

I forbindelse med anlæggelse af en golfbane i Ugelbølle er der undersøgt en højtomt med stenbygget kiste fra ældre bronzealder samt 2 brandgrave fra romersk jernalder og kulturlag fra yngre stenalder.

I Skellerup ved Knebel er der ved etableringen af et rensningsanlæg blevet foretaget undersøgelser af affaldsdynger, kulturlag og kogegruber fra ældre og yngre stenalder samt ældre jernalder.

Udgravningsarbejderne er blevet udført af cand.phil. Pauline Asingh og mag.art. Lars-Jørgen Rasmussen.

Udstillingsaktiviteterne har derimod været ret begrænsede i årets løb. Det er kun blevet til en mindre særudstilling om undersøgelsen af et skibsvrag ved Gåsehage. På Helgenæs Præstegård har der været arbejdet med at sætte den tidligere forpagterbolig i stand med det formål fremover at anvende den til særudstillingsbrug.

Museet modtager til stadighed mange genstande, og tilgangen har i årets løb været ret betydelig. Der er hjemtaget et gammelt smedeværksted fra Ebeltoft og store dele af indboet fra en gammel gård ved Lyngsbæk. Desuden har museet erhvervet en stor og fornem oldsagssamling.

Besøgmæssigt har situationen stort set holdt sig uændret i de seneste år. I 1990 blev museet besøgt af 31.933 gæster. Besøgallet for 1991 blev på 30.208.

Jakob Vedsted

GAMMEL ESTRUP - JYLLANDS HERREGÅRDSMUSEUM

I modsætning til de nærmest foregående år er det ikke bygningen på Gammel Estrup, der har været i centrum det sidste årstid. Dog er det inden for denne periode, det store rum i stueetagen, der i sin tid var køkken, er blevet restaureret. Dette, fordi næste punkt var selve køkkenindretningen, som fandt sted i foråret 1992. Alt det gamle køkkeninventar, som museet var i besiddelse af, blev gået efter - det omfattede bl.a. nogle travle dage med pudsning af kobbertøj - og blev anbragt i køkkenet. Ved selve åbningen den 13. maj kom der mere til, idet mange gæster havde medbragt deres eget eller forældres eller bedsteforældres ældre køkkengrej af forskellig slags. En hel del mere stammer fra boet efter ægteparret Bjerre, som nu begge er døde. Når der er tale om køkkeninventar, fraviger vi princippet om, at ny erhvervede genstande skal være fra Gammel Estrup, kræver blot, at de skal passe ind i sammenhængen. Vi går også længere op mod vor egen tid end i de øvrige rum. Man vil således finde ting fra vort eget århundrede iblandt.

Også på andre områder end køkkenet har året budt på usædvanlig mange ny erhvervelser, dog med det tilfælles, at det udelukkende drejer sig om stole, og endda rokokostole, alle fra Gammel Estrup. Mest spændende er nok den senest erhvervede, købt på auktion 1. september 1992. Det er en »natstol«. Som den står om dagen, ligner den ganske husets øvrige rokokostole, kun er sargen bredere end de flestes, men sædet kan tages af, og så ser man indretning til natpotten! Stolen blev skænket til museet af Lizzie og Ejler Ruges Kunstfond.

En stor opgave for de næste 4-5 år er blevet planlagt til start i november 1992: Restaurering af de otte store gobeliner i ridder salen. De rejser herefter, 1-2 pr. år, til Brede. Vi regner dog helt med at undgå, at der kommer til at mangle nogen i højsæsonen. Sommergæsterne skal altså ikke se de tomme pladser, og man kan også være sikker på

den sædvanlige gode akustik til koncerterne. Af disse har der igen denne sommer været to, med Jysk Akademisk Orkester i åbningstiden den 20. juni og med Randers Byorkester om aftenen den 7. august. Det sidste var et eksperiment. Vi har de foregående år, hvor det blev stadig tidligere i juni, oplevet problemer med kulde i salen. Dem er man selvfølgelig ude over ved at vælge august. Til gengæld fik vi problemer med lyset, så vi krydser fingre for, at vi får lov at vende tilbage til vores gode gamle tidspunkt i den allersidste del af juni. Ved begge koncerter var der lidt ringere tilslutning end sidste år. Disse svingninger kan ikke forklares. Selve koncerterne var i hvert fald dejlige. Også kapellet har været ramme om de sædvanlige begivenheder, to aftengudstjenester, den ene med barnedåb. Endvidere et enkelt bryllup; bruden ved den lejlighed har sit arbejde på Gammel Estrup.

Vibeke Nielsen

KULTURHISTORISK MUSEUM, RANDERS

Kulturhistorisk Museum har i 1991, som i foregående år, arbejdet over et bredt felt. Museet er nu langt inde i det mangeårige omstillingsprojekt, som omfatter såvel formidling som undersøgelsesvirksomhed, magasiner og registreringssystemer.

Det arkæologiske arbejde dominerer stadig væk museets undersøgelsesvirksomhed. I årets løb er der gennemført 20 større og mindre undersøgelser. Denne reduktion i forhold til markaktiviteten i tidligere år skal dels ses på baggrund af en opprioritering af arbejdet med efterbearbejdning af ældre undersøgelsesresultater, dels af arbejdet med udstilling, registrering og magasin.

Blandt undersøgelserne skal især fremhæves udgravningen ved Spørring Å, der afdækkede store dele af en jernalderlandsby med velbevarede hustomter fra det 5. århundrede efter Kristus. Sådanne anlæg er kun dårligt belyst, da de er vanskeligere at

spore på markoverfladen end bebyggelser fra den tidligere del af jernalderen.

Ved Brusgård Produktionshøjskole undersøgte museet dele af voldgraven omkring voldstedet fra en af gårdens tidligere faser. Undersøgelsen blev i alt væsentligt betalt af Produktionshøjskolen i forbindelse med et projekt til genopfyldning af voldgraven med vand.

Sammen med Ebeltoft Museum udførte museet ved Bregnet en undersøgelse af en senmiddelalderlig landsbybebyggelse på stedet. Samarbejdet med Ebeltoft Museum udspringer af, at Kulturhistorisk Museum netop på det tidspunkt var ved at have trukket sig ud af det pågældende område - Rønne kommune, - som nu dækkes musealt fra Ebeltoft. De videre undersøgelser på stedet foretages af Ebeltoft Museum.

Museet har i årets løb åbnet 10 større og mindre udstillinger, der tilsammen dækker et meget bredt spektrum af den kulturhistoriske interesse. Netop denne bredde anser museet for essentiel i sin bestræbelse på at styrke kontaktfladen til det omgivende samfund. Det kan være vanskeligt med rimelighed at fremhæve nogle udstillinger frem for andre, men enkelte eksempler kan tjene til at anskueliggøre variationen i museets formidling.

»Stol på Museet« var et raskt lavbudget-initiativ, der viste stolens stilmæssige udviklingshistorie illustreret med eksempler fra museets samling samt enkelte lån udefra. Udstillingen er suppleret med en diasserie og en katalogtekst, der nu anvendes i forskellige undervisningssammenhænge.

»Kuwait Kuwait« var en stort anlagt udstilling - resultatet af et samarbejde mellem KHM og Folkens Museum, Etnografiska, Stockholm, og Etnografisk Museum, Oslo. Projektet var påbegyndt før Golf-krigen, som imidlertid gav det ny aktualitet. På den baggrund suppleredes den primære udstilling, der handlede om mødet mellem det traditionelle beduinsamfunds kunsthåndværk og levevis, med et afsnit om de aktuelle begivenheder i Golfen.

»Guds Plan« var museets bidrag til Kristendomsugen, hvor vi viste kunst med bibelske motiver i en ophængning, hvis orden var styret af det enkelte motivs plads i beretningen om begivenhederne fra skabelse til død og opstandelse.

»Sølv og Snurrepiberier« præsenterede museets meget betydelige samling af genstande fra de gamle håndværkerlaug. Alle de vigtigste blandt de traditionelle købstadshåndværk var repræsenteret. Udstillingen mønstrede alt fra velkomsten til ligbåren. Til udstillingen blev der udgivet en bog med samme titel, der i tekst og billeder kortfattet præsenterer håndværkeren og udvalgte stykker fra udstillingen. Håndværk som emne ligger centralt i museets langtidspaner, fordi der arbejdes med en åbning af Kejsergaarden som et arbejdende håndværkermuseum. Derfor præsenterede vi ved udstillingsåbningen et trykt materiale, som beskriver projektet.

»Oldtid« er i al korthed betegnelsen på KHM's nye oldtidsudstilling. Første del åbnede i november 1991. Denne del har karakter af en præsentation af museets bedste oldtidsfund. De vises i en opsætning, der har hentet inspiration i scenografien. I de efterfølgende tre afsnit, der åbner frem til og med 1994, vil fundene blive sat ind i deres sammenhæng som kilder, der kan belyse forskellige sider af oldtidsamfundenes udviklingshistorie. I forbindelse med den første udstillingsetape er der løst vigtige opgaver også for de efterfølgende etaper. Først og fremmest har museet efter undersøgelse af mulighederne på markedet udviklet sit eget montresystem, der nu også sælges til andre.

Julen blev som noget nyt fejret på KHM - med en udstilling af gammelt julepynt, dels i montre og dels på træer, og med åbning af museets gamle købmandsbutik som falbød en række traditionelle julevarer til salg. Varerne var primært udvalgt efter deres kulturhistoriske kvalitet, men viste sig i høj grad salgbare. I løbet af december måned arrangeredes i weekenderne en række værkstedsdemonstrationer, såsom bolchefrem-

stilling og blæsning af glaspynt. Publikums-tilstrømningen var stor og interessen for de øvrige udstillinger blev betydeligt vakt. Dermed sluttes ringen fra den brede museumsformidling til den smalle.

I det spændende grænseland mellem formidlings- og undersøgelsesvirksomhed tog KHM sammen med en lille gruppe interesserede initiativ til oprettelsen af Randersegens Arkæologiske Forening. Med denne forening som sin samarbejdspartner ønsker museet at styrke og systematisere kontakten til egnens voksende skare af amatørarkæologer. Vi ønsker at give dem mulighed for at bidrage til tilvejebringelse af ny viden gennem deltagelse i udgravning af egnede objekter og gennem deltagelse i rekognosceringsopgaver i udvalgte områder. Samtidig engagerer museet sig i dygtiggørelse af foreningens medlemmer gennem afholdelse af kurser.

På bevaringssiden arbejdede museet ved siden af standardopgaverne intenst med indretning og klargøring af materialet til den nye oldtidsudstilling. Blandt andet moselaget fra Auning og de tilhørende dragtstykker blev behandlet.

Udviklingsarbejdet med klimakasser til opbevaring af særligt følsomt materiale under kontrollerede forhold blev afsluttet. Resultatet blev et produkt, som nu også afsættes til andre museer. Konservering af det store genstandsmateriale fra vikingetidsgravpladsen »Kjølvejen« fortsatte.

Sammen med personale fra andre dele af museet arbejdede bevaringsafdelingen med omlægning af museets magasiner. Dette projekt ruller over de næste mange år sideløbende med opbygningen af nye udstillinger og registrering af museets samlinger på EDB.

Konklusionen på denne årsberetning må være, at museet har haft et godt og travlt år. Vi har kunnet registrere en markant besøgsfremgang og mange gode resultater i det lige så væsentlige, men mindre synlige bagland.

*Carsten Paludan-Müller
Ernst Stidsing*

MARIAGER MUSEUM

Det forløbne år blev i høj grad præget af forberedelserne til Mariagers 400 års købstadsjubileum, som kulminerede med dronningens besøg den 23. maj. Alle kræfter var derfor blevet sat ind på, at museet skulle tage sig så godt ud som muligt både inde og ude, hvorfor der blev malet og kalret helt fra det tidlige forår.

Allerede forinden var flere af bestyrelsens medlemmer stærkt engageret i udgivelsen af jubilæumsbogen: Mariager 400 år, og med undertitlen: »En liden by af fortrinlig godhed«. Bogen udkom i købstadens festuge, hvor mange af byens foreninger og institutioner havde lagt sig i selen for at lave festlige og kulturelle indslag.

I samarbejde med Byhistorisk Arkiv arrangeredes to byvandringar i byens gader efterfulgt af lysbilleder og kaffebord i Sognegården.

I samme uge åbnede vi en udstilling med gamle Mariager-billeder, malerier, stik o.l. med motiver fra byens gader og pladser. Alt udlånt af private fra nær og fjern. Også her deltog Arkivet med billeder og udklip om byens historie.

Selv om alle disse billeder viste meget om tiden før, gik de trods alt ikke tilbage til årene omkring 1600, hvor Chr. IV gav byen købstadsrettigheder. Det blev der rådet bod på med endnu to udstillinger. Fra Kulturhistorisk Museum lånte vi resultaterne fra udgravningerne på Sct. Peders Plads og ved Klosterkirken. Endvidere var vi så heldige, at udstillingen om Stinesmindeskibet, et 1600-tals skib, der ligger sunket i fjorden over for Mariager, var at få til låns. Udstillingen var arrangeret af Skibshistorisk Laboratorium, Roskilde, der havde undersøgt vraket i 1988. Tegninger og fotografier har givet et ganske godt indtryk af skibet. Også enkelte meget velbevarede trædele er med i udstillingen. Skibet blev efter undersøgelsen dækket til igen og venter nu »kun« på nogle millioner kr. til hævning, konservering og opbevaring.

I vores kunstudstillingslokale udstillede

efter Mariager-billederne tre kunsthåndværkere efterfulgt inden sæsonens slutning af endnu en maleri- og keramikudstilling. Museet dannede også ramme omkring amtsmuseumsdagen, hvor 175 medarbejdere fra amtets museer mødtes under mere u højtidelige forhold og fik et indtryk af, hvordan et museum som vores arbejder. Derpå var der sightseeing i Mariager og omegn. Planerne for den allernærmeste fremtid er afslutningen på flere års restaureringsarbejde på museumsbygningen. Herefter forventer vi kun almindelig vedligeholdelse.

Den 3. oktober kan museet fejre sin 70 års dag med Åbent Hus. Trods nu at have nået »støvets år«, er der dog fortsat meget liv i de gamle bygninger i Kirkegade, hvilket blandt andet ses af et stærkt stigende besøgstal på museet og forøget medlemstal i museumsforeningen.

Vagn Andreassen

EBELTOFT BYHISTORISKE ARKIV

Indsamlingsmæssigt har det været et rigt år for arkivet, idet vi har modtaget en særdeles omfattende samling billeder og især glasnegativer, som stammer fra fotograf Lampe's atelier i Ebeltoft. Billederne dækker hovedsageligt perioden fra 1940-erne til slutningen af 1960-erne. Og som noget særdeles værdifuldt er bestillingsbøgerne bevaret til størstedelen af negativerne.

Arkivet har desuden fået overdraget et spændende originalmanuskript til dommer A. G. Holms erindringsværk »Den lange dag«. Manuskriptet er på hele 1200 maskinskrivne sider og er kun mangfoldiggjort i nogle ganske enkelte eksemplarer. Såvel ud fra et lokalt som et nationalt synspunkt er dommer A. G. Holms liv og virke interessant, idet han i en periode var borgmester i Ebeltoft, folketingsmedlem og formand for den parlamentariske kommission, som blev nedsat i 1945 til at undersøge forholdene omkring Danmarks besættelse 1940-45.

Arkivets status som en afdeling af Ebeltoft Museum har desuden medført et meget

nært samarbejde mellem arkiv og museum omkring løsningen af forskellige undersøgelses- og formidlingsopgaver.

Det kan i øvrigt oplyses, at arkivet har tilknyttet en fuldtidsbeskæftiget arkivassistent, Finn R. Pedersen, hvilket gør det muligt at holde åbent mandag, tirsdag og torsdag kl. 10-15. Desuden kan der aftales besøg uden for åbningstiderne på tlf. 86 34 13 82.

Jakob Vedsted

GRENAA EGNSARKIV

Sidste år omtalte jeg, at megen tid var brugt på ordning og registrering af kommunalt arkivmateriale fra Grenaa Købstad. Denne opgave er fortsat i indeværende år, og der har været så meget uforudset ordningsarbejde, at der endnu er et godt stykke vej, før hele projektet er færdigt, men arbejdet har vist sig nyttigt. Vi kan nu nemt dykke ned og finde oplysninger til slægtsforskere og andre brugere i det kommunale materiale, og den kommunale administration har selv nytte af, at sagerne er ordnet og registreret, så der spares ledetid, når oplysninger skal findes frem.

I foråret 1992 udkom registraturen over Foreningsarkiver i Århus amt. Den indeholder oplysninger om arkivmateriale fra mere end 4.000 foreninger i hele amtet og er baseret på oplysninger indsamlet i perioden 1987-88. Grenaa Egnarkiv benyttede lejligheden til at gøre status over beholdningen af foreningsarkivmateriale og nåede frem til følgende: Den udkomne registratur rummer oplysninger om arkivalier fra ca. 270 foreninger fra Grenå og nærmeste omegn, men siden indsamlingskampagnen er der yderligere indkommet materiale fra ca. 140 arkiver, således at den samlede beholdning nu er over 400.

Dette viser, at foreningsarkivmateriale i stor mængde afleveres til opbevaring på lokalarkiverne, der hermed løser en fornem og vigtig samfundsopgave. Ingen arkivinstitutter er gennem lovgivningen pålagt at varetage denne bevaringsopgave - heller ikke ifølge den nye arkivlov, som i foråret

1992 blev vedtaget i Folketinget. Af lyst og engagement er lokalarkiverne helt tilbage fra deres oprettelse gået ind i dette arbejde, og resultatet er blevet, at de i dag er de helt centrale arkivinstitutter, når det gælder udforskningen af »græsrodsdimensionen« i udviklingen af det danske demokratiske samfund.

Arbejdet omkring Grenaa Egnarkiv i det forløbne år viser, at det lokale foreningsarkivmateriale også er blevet brugt. I december 1991 udgav Grenaa Skyttekreds et jubilæumsskrift i anledning af foreningens 125 års jubilæum. Forfatterne var Børge Kjær og Daniel Janerka. Årbogen Grenaa og omegn før og nu 1991 indeholdt en artikel om Grenaa Tekniske Skole gennem 100 år af J. A. Nielsen, og sommeren 1992 udkom en jubilæumsbog i anledning af Grenaa Handelsskoles 100 år: Fra pen til pc af Henrik Nordbek. Både den tekniske skole og handelsskolen blev etableret af lokale foreninger, henholdsvis håndværkerforeningen og handelsstandsforeningen. I sommeren 1992 var det Randers Amts Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforenings tur til at holde 125 års jubilæum. I den anledning udgav foreningen en bog på grundlag af J. A. Niensens gennemgang af foreningens arkivmateriale, som samtidig afleveredes til Grenaa Egnarkiv. Af nyere foreninger har Grenaa Y's men's Club (stiftet 1967) og Sct. Georgsgildet i Grenaa (stiftet 1942) udgivet mindre jubilæumsskrifter.

Traditionen tro udkom Grenaa og omegn før og nu i november 1991 med Børge Kjær som redaktør og Johnsen offset, Grenå, som udgiver. Ud over lokalhistoriske artikler rummer bogen et aktuelt årbogsafsnit »Set og sket« samt fortegnelse over døde i Grenå kommune.

Grenaa Egnarkivs leder Børge Kjær træffes i arkivets åbningstid hver onsdag fra 15-19. Gennem Grenå Bibliotek kan man få besked om arkivets betjening af brugere uden for denne faste åbningstid. Telefon 86 22 55 77. Telefax 86 32 50 90.

Børge Kjær

MOLSBIBLIOTEKET'S LOKALHISTORISKE ARKIV

Vi begynder faktisk at leve lidt op til anvendelsen af mikrofilm. Det skal siges, at vi ikke er kommet ret langt med det, men vi indser jo nok de store fordele, man her kan hente hjem, hvis vi for alvor kaster os over den metode. Det vil jo i visse tilfælde kunne redde forskere for spild af tid. Da det der med fremviserskærmene endnu ikke har vundet så særligt stærkt ind på os, så skal det ikke skjules, at vi tidligere har fået gamle skrifter tildelt, som for de allerfleste mennesker ville forekomme ulæselige. Men dog - denne gang fandt vi alligevel frem til en særlig metode, der virkede ganske, som vi søgte at gennemføre den! Arkivet råder over adskillige stærkt interesserede medlemmer, men de af os, der kan læse den gamle gotiske håndskrift, må i mange tilfælde bruge læseglas og lup, når både sol og alskens forskelligt slid spiller med. Vi fotograferede arkene af til lysbilleder, og med en fremviser kunne vi vise dem i sådan størrelse, at vores ekspert i den slags læsning kunne tyde hele herligheden og afskrive dem i tidens kendte maskinskrift.

Vi har i årets løb fået 2-3 billedalbum skænket af folk i vores nærmeste kreds. Vi har også arkiveret indholdet med behørig tekst og fastslået, at man ofte har ventet for længe med indlevering af disse fotos, så længe, at adskillige ellers vellykkede slet ikke lader sig klarere! Næsten helt ned til midten af svundne århundrede optog man mægtig fine tidsbilleder, som vi i mange tilfælde må henlægge i de ukendtes skuffer på grund af, at der er gået for lang tid. Vi har ellers gode detektiver, der kan hitte ud af temmelig komplicerede opgaver.

Men der er for mange mennesker, der stadigvæk vægrer sig lidt ved at give de gamle billeder fra sig - en del er bange for at blive gjort til grin, siger de, sådan at få sin slægt udhængt på vægge og i bøger. Den slags børnesygdomme må vi håbe, vi snart kommer over.

Det er snart 25 år siden, vi oprettede vort

historiske arkiv her på Molsskolen, og vi lod dengang forstå, at meningen var at samle gamle minder, hvilket også er lykkedes ganske godt for os, men forståelsen for det skal åbenbart have længere tid til at fæstne sig. Det er for ofte, vi erfarer, at der fra dødsboer og også bare ved almindeligt generationsskifte ikke blot bliver ryddet op, der bliver udryddet ting og sager, som kunne være egnede til arkivering. Men trods alt er der dog en stor interesse for slægtsforskning hos mange personer, der søger efter fortidsminderne, og hvad de finder frem til og kan fortælle om, river jo andet med sig. De løfter også dækket over meget, vi ikke tidligere har vidst, og vi sørger for at få fat på, hvad vi mangler af oplysninger i visse af sagerne.

Vi efterlyser de poesibøger, som f.eks. højskoleelever tidligere skrev i, men sjældent gemte særlig godt. Kunne vi få dem udleveret til arkivering, skulle de være velkomne her, fordi de fortæller en masse til kommende slægter. - En del af slagsen har vi da gennem tiden fået indleveret. Et særligt eksempel kan nævnes: Den er henved hundrede år gammel og meget meddelssom. Den var fra Askov Højskole, og de mange underskrifter med adresse lod os klart forstå, hvad samme skole var dengang, idet adresserne er fra snart alle egne over Danmark.

Og ellers skraber vi fortsat til os af alt, hvad vi finder bevaringsværdigt af skrifter og gamle bøger, og et kartotek kan fortælle, hvor det alt er at finde.

Carl A. Laursen

HADSTEN KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV OG SAMLINGER

Ved årets første repræsentantskabsmøde havde vi besøg af den tidligere leder af Hadsten Husholdningsskole, Marie Herping. Hun fortalte muntert og interessant om et langt liv, der havde sin begyndelse på en gård ved Vesterhavet og senere over mange forskellige skoler, først som elev, senere

som lærer, til hun fik ledelsen af skolen i Hadsten.

Arkivets sommerudflugt var som sædvanlig godt besøgt. Den gik i år til herregården Sønderskov ved Brørup, hvor tømrermester Helge Kragelund fra Favrskov gennem en årrække har stået for en gennemgribende restaurering. For fire år siden gik vor udflugt også til Sønderskov, hvor Kragelund netop havde påbegyndt arbejdet. Han er kendt for sin fremragende restaurering af gamle bygninger, der har indbragt ham flere priser og legater. Der går stadig nogle af Kragelunds håndværkere i bygningen, som er udlejet til tre nabokommuner til egnsarkiv og museum.

Det daglige arbejde på arkivet går sin rolige gang. Der er jævnt besøg i åbnings-tiderne, og kommunens skoler bruger os ofte, også uden for besøgstiderne.

Udstillingslokalet på Hadsten Bibliotek er stadig ramme om skiftende udstillinger fra arkivet. Der har i år været udstillet gamle historiske billeder, som vi har arvet fra egnens nedlagte landsbyskoler. Ældre folk nikker genkendende til de guldne billeder: »Tyre Danebod ved Danevirke« »Danegæld erlægges til kong Svend« og mange flere.

I øjeblikket er der en udstilling af familie-billeder fra egnen i tidsrummet 1850 til 1930.

For arkivleder H. Simonsen
P. Bak Rasmussen

NØRHALD EGNS-ARKIV

Her på arkivet vil året 1992 huskes som: Året med de mange udstillinger - og den tørreste sommer siden 1874! Morsomt nok har arkivet været i stand til at efterkontrollere det sidste - nemlig på grundlag af en enestående dagbog ført af lærer Chr. Schmidt i Hald skole fra 1863 til 1904. Her er gennem alle årene omhyggeligt noteret hændelser og begivenheder i skolen, hjemmet og sognet samt bemærkninger om politik, økonomi, vejret og den landbrugsfaglige situation. Lærer Schmidt drev selv det

til skolen hørende landbrug, og netop året 1874 får bedømmelsen: »På grund af den tørre sommer var kornets grøde hemmet, og der blev lidet eller intet at sælge.« - Men dagbogen bringer også trøst og håb for nutidens landmænd, idet året 1875 beskrives som »usædvanligt frugtbart« - altså det lyser!

Forberedelserne til årets udstillinger har været tidkrævende, men til gengæld givtige m.h.t. gode kontakter.

Først må nævnes Fussingø-gruppens udstilling: *Nær naturen* - en weekend i maj på Fussingø Slot, hvor vi i stue med Purhus lokalhistoriske Arkiv deltog med hver en stand, der gav oplysning om de respektive områders historiske og arkæologiske seværdigheder for udstillingens ca. 800 besøgende.

Senere på forsommeren deltog vi med en større stand på Jydsk Haveselskabs 50 års-jubilæumsudstilling i Ommersysselhallen i Øster Tørslev, hvor 2500 besøgende fra hele Jylland denne lørdag-søndag fik et mangesidigt indtryk af alt til haven henhørende. Og her kunne arkivet historisk og fagligt set lige være med på vognen. Plancher og fotos fortalte om Ommersyssels ældste haveanlæg - den 200 år gamle fransk inspirerede parterrehave ved Støvringgård Kloster.

Håndgribelige genstande - bl.a. en kværnsten fra bronzealderen og en hjemmelavet tobaksskæremaskine fra 2. verdenskrig - vakte trods den perifere forbindelse med have- og jordbrug - megen opmærksomhed og en humørfyldt stemning, der vist var en udmærket præsentation af arkivets eksistens og virke. - Er der noget galt i at bruge fantasi og humor som hjælpemiddel til at vække nysgerrighed og tilskyndelse til at få del i de rige oplevelser, arkivets læsesal kan byde på?

Forarbejdet til et jubilæumsskrift og en udstilling om Harridslev Brugsforenings 100 års jubilæum i oktober har også været en oplevelse - et formeligt møde med det person-galleri, der næsten lyslevende træder ud af de gamle protokoller. Man lever med i de menneskers kår og skæbner, hvoraf

nogle er meget farverige - som f.eks. Christen Havmøller, der var medstifter og prægede Brugsen de første 30 år. Han var fra Albøge og kom som avlskarl hos pastor Danæus i 1882 og blev senere landpost og fra 1907 postmester, og da telefonen holdt sit indtog i 1915, blev han også centralbestyrer og en institution i byen og faktisk et stykke lokalhistorie, som spadserer ind i de arkivbesøgende. - Og det er just en tillægsgave ved arkivarbejdet, at man således forlænger sit liv bagud med en hel menneskealder.

Men hensyn til fremtiden har vi den glæde, at arkivet flittigt besøges af skoleungdommen - ofte hele klasser med deres lærere.

En udstilling i læsesalen om skoleungdommens fritidsaktiviteter før TV-alderen henvendte sig til både børn og voksne, og omfattede løvsavsarbejde, Familie Journalens karton-ark med modelbygnings-klippeklistre-beskæftigelse og glansbilled-byttealbum, Richsbilleder i mange serier, havegrynsbøger, Chr. Erichsens berømte børnebøger, indianerromaner, Tarzan-bøger, dukketeater og »Laterna Magica« - nej, der var skam ingen grund til at kede sig, selv om fjernsynet ikke var opfundet dengang i 30-erne.

Og nu kan man på arkivet genopfriske minderne og opleve det hele endnu engang.

Peter Østergaard

NØRRE DJURS EGNSARKIV

I det forløbne år er vores arkivar gennem syv år, Tom Mortensen, fratrådt sin stilling.

Vi har endnu ikke fået en ny, men arbejdet og åbningstidernes bemanding klares indtil videre af arkivets bestyrelse.

Gennem flere år har vi arbejdet på at få genoptrykt en lokal bog, nemlig A. M. Ege-skovs: »Mellem skov og strand«, men der har ikke været økonomisk grundlag herfor førend i år. Vi har oprettet en udgivergruppe, som står for dette arbejde og næste bog er netop udkommet. Det er Elin Dreyer Eriksens publikation om sognepræsten Lars Andresen Rhoeds noteringer i Veg-

Nørre Djurs Egnsarkiv. Udstillingen: »Søg og I skal finde«.

gerslev og Villeshø kirkebog, fra 1791 til 1796. Titlen er »Hvad folk døde af«.

Traditionen tro var vi igen i år med på Nørre Djurs Messen i Glesborg. Emnet for udstillingen var Handel og Håndværk og standen var som sædvanlig velbesøgt.

Højdepunktet for os har i år været en udstilling, som vi lånte på Landsarkivet for Sjælland m.m. Titlen her var: Søg og I skal finde. Den handlede om veje til kvinders historie, og var meget interessant, illustreret med billeder og med tekst på 12 plancher.

Noget nyt her på stedet er, at vi nu kan læse kirkebøger på mikrochips. Vi har dels selv anskaffet et læseapparat, dels fået et fra kommunen - og et har vi fået foræret af Falck i Grenå. Kortene købes dels af arkivet (efter hvad økonomien kan bære), dels af vore kunder, som så har dem stående på arkivet, til stor fornøjelse for alle parter.

Vores årsskrift er også en vigtig del af arkivet. Det udsendes hvert år i november, og det tolvte i rækken er under udarbejdelse.

Som andre steder i landet er Nørre Djurs kommune gået over til økonomisk decentralisering. Det er en god ting for arkivet, idet vi jo så i årets løb kan investere i aktuelle ting, som udstillinger, anskaffelse af nyudkomne bøger o.s.v.

Vores lange åbningstid har en meget positiv virkning på besøgstallet, som næsten er fordoblet hvert år, og det er en fordel, at folk, der kommer langvejs fra, kan sidde med deres arkivalier, og ikke jages ud efter et par timer.

Vi åbner kl. 13 hver torsdag, og bestyrelsen har så vagt på skift til kl. 21.

Else Lassen

PURHUS LOKALARKIV

I august 1991 blev Sigrud Andersens bog »Spentrup - landsby - stationsby - landsby« udgivet af Purhus Lokalarkiv. Bogen er udgivet med støtte fra Kjemsfonden, og da det var første gang, vi udgav en bog, var vi jo

meget spændt på forløbet. Vi havde fået trykt 300 eksemplarer, og mente det var rigeligt, men de var hurtigt væk, så der måtte et genoptryk til.

Bogen handler, som titlen angiver, om Spentrup, der i løbet af ca. 100 år gennemgik en udvikling fra landsby til stationsby ved Hadsundbanens anlæggelse og tilbage igen til landsby, da banen blev nedlagt, men besynderligt nok blev det en anden tid og andre omstændigheder, der satte skub i byudviklingen.

Bogen er nok mest interessant for spentrupborgere og andre med tilknytning til byen, men set fra Lokalarkivets side, både som arkiv og som udgiver, faldt forsøget i hvert fald så heldigt ud, at vi ikke vil holde os tilbage en anden gang, når vi får et manuskript i hænde.

Ellers har der stået EDB på de fleste dagsordener til årets bestyrelsesmøder, og i juni måned blev det alvor. Apparaturet står der nu, og Arkibas er på plads i maskinen. Vi har fået konsulenthjælp af en erfaren bruger og starter nu det kæmpemæssige arbejde med at gennemgå alle tidligere registreringer og få dem kodet ind, men når denne slidsomme periode er overstået - om nogle år - tror vi også på, at vi for alvor har styr på tingene, og lynhurtigt kan finde frem til, hvad vi har.

Det finansielle grundlag blev lagt i 1988, da et stort egns spil i Fussingø gav et godt overskud, der med det samme blev hensat med anskaffelse af EDB for øje. Sammen med et tilskud fra kommunen på 10.000 kr. har udgiften på knap 50.000 kr. kunnet klares, uden at vi har måttet røre ret meget ved vort årlige budget.

Indkøbet omfatter foruden Arkibas, skærm og tastatur også en laser-printer og tekstbehandlingsprogrammet Works.

Jytte Nielsen

RANDERS LOKALHISTORISKE ARKIV

I perioden 1.7.91-30.6.92 blev arkivet besøgt af 2675 personer. Arkivet har været benyttet af studiegrupper især fra undervis-

nings- og ældreinstitutioner. Der er modtaget og besvaret en lang række henvendelser fra ind- og udland. De mange udstillinger, radioudsendelser m.v. giver dog en betydelig større berøringsflade, end besøgstallet umiddelbart indicerer.

Af årets tilgang af foreningsarkiver kan nævnes: Marthaforbundet i Randers, Møbelindustriens Forhandlerforening i Randers, Randers Akvarieforening og Randers kooperative Husholdningsforening. Der er modtaget supplerende afleveringer fra: Randers Arbejderforening (Kvickly), Randers Gymnastiske Forening, Randers Roklub og Randers Smedemesterforening. Af modtagne virksomhedsarkiver kan nævnes: Arkitekterne Rich. Bach og Børge Christiansens Tegnestue og Randers Frysebox Comp. A/S. Endvidere er modtaget forfatteren Herman Bangs manuskript til en artikel om Randers skrevet under et ophold her i byen, »Kampen om Fædrelandet«, offentliggjort i avisen »Kjøbenhavn« 23.10.1908. Endelig er der modtaget en række mindre personarkiver især indeholdende fotos.

Efter opfordring udefra har der været gennemført en kampagne omkring Randers-egnens frysehuse. En række lokal kendte venner af arkivet har undersøgt husene i hver sit område og indsamlet arkivalier. Til et arkivregistreringsprojekt under teologisk fakultet på Aarhus Universitet er der blevet foretaget registreringer af de lokale FDF/FPF- og KFUK-spejdermuseers arkivsamlinger.

Der blev produceret to større udstillinger. »Portrætter af Randersskibe« blev vist på Randers Kunstmuseum 5.10.-9.2. Her var for første gang samlet et bredt udsnit af malede og tegnede gengivelser af skibe, der har været hjemskrevet i Randers. Udstillingen fokuserede især på malerne bag billederne. Der var udlånt en lang række portrætter, især fra private, Marineforeningen i Randers og Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. I forbindelse med udstillingen blev der udgivet en plakat, venligt sponseret af Sparekassen Kronjylland. - »Pramdragerne« blev vist på Værket 19.2.-13.3. i

forbindelse med Egnsteatret Vestenvindens forestilling af samme navn. Denne udstilling er siden vist 8.4.-8.5. på Langå Lokalhistoriske Arkiv, 9.-10.5. på Fussingø Slot og fra 3.6. på Dansk Maritimt Bådmuseum.

Der har været udlån til og foretaget research for følgende udstillinger hos andre: For Kulturhistorisk Museum, Randers: »Randers og El-kraften«, »Sølv- og snurrepiberier«, »Jul i Randers« og »Randerskort«. For Skovgaardmuseet i Viborg blev der til udstillingen »Kolonihavebilleder« indlånt en lang række private, lokale fotos fra havekolonier. Til »Livet og arbejdet i havnen« på Arbejdermuseet i København var der udlånt fotos. Til en udstilling i anledning af Randers Folkedanserforenings jubilæum blev der udlånt arkivalier og bistået med tekst og opsætning.

Udover de tilbagevendende orienteringer om arkivets benyttelse, byvandring o.s.v. har arkivaren holdt følgende foredrag m.v.: Randers Rådhus (Historisk Samfund, Randers-Ugen, 18.8.), Lokalhistorien i dag (Lokalhistoriske Arkiver i Storkøbenhavn, Kgs. Lyngby, 6.9.), Hvad kan et lokalarkiv? (Danmarks Radio, P 1, 17.9.), Den underjordiske byhistorie: Kloakanlæg som byhistorisk tema (SLAs årsmøde, Slagelse, 28.9.), Lokalarkiverne og de andre lokale kulturinstitutioner (Nordisk Lokalarkivseminar, Nyborg, 6.11.), Skolernes arkivforhold (Kulturel forvaltning, 26.11. og 5.5.), Det kommunale selvstyres historie (Glad-saxe kommune, 1.12.), Randers og oplandet (Borup sogns menighedsråd og Folkeuniversitetet, 10.3.), Pramfarten på Gudenåen (Langå Lokalhistoriske Forening og Folkeuniversitetet, 27.4.).

I efteråret producerede Radio Randers ved nu afdøde Ove Carlsen en serie radioudsendelser om byens lokalhistorie eksemplificeret med interview-vandring med arkivaren i byens ældre gader. Arkivaren underviste i faget arkiv- og journalforhold på DK-2 (sekretariatslinjen) i Randers kommune.

Arkivet afholdt 13.12. et velbesøgt julearrangement for arkivets faste besøgende. Der

har i øvrigt været medvirken i følgende arrangementer: 12.10. blev arkivet præsenteret på Kulturhusdagen, og der blev arrangeret byvandring, fremlagt kilder til Kulturhusets historie, vist slægtshistoriske kilder, og arkivaren deltog i bestemmelse af private billeder på Randers Kunstmuseum. 23.4. deltog arkivet i Randers kommunes velkomstarrangement ved bl.a. at iværksætte en populær »skattejagt« i alle Kulturhusets afdelinger. Sammen med Turistforeningen deltog arkivet i Fussingø-dagene 9.10.5.

Arkivaren har publiceret følgende artikler: Et frimurerisk loft i Randers. I: Historisk Aarbog Fra Randers Amt 1991, s. 70-74. Portrætter af Randersskibe. I: Sparekassen Kronjyllands Garantblad 1991: 3. Et råd for arkiver (kronik). I: Politiken 18.7. 1991. Lokalarkiverne og kultureksporten. I: Det fri Aktuelt, 26.11.1991. »Gøgeunge eller Fugls Phønix«. I: Vulkanen - Temahefte om slægtsforskning på lokalarkiverne, 1992, s. 8-11 (udg. af Lokalarkiverne i Vestsjællands Amt). En halv arkivlov. I: *Journalen*, 1:1992, s. 3-4. Købstadens billeder. I: *Journalen* 1:1992, s. 7-10. Arkivaren og Guri Dybsand har anmeldt historisk litteratur i *Journalen*. Der har været udlånt fotos og anden dokumentation til en række historiske værker og til den lokale presse.

Arkivet har været repræsenteret ved følgende møder og kurser: DLF og DHFs årsmøde i Svendborg 23.-25.8. SLAs årsmøde og DHFs ekstraordinære generalforsamling i Slagelse 28.-29.9. SLAs nordiske lokalarkivkonference i Nyborg 5.-7.11. DKMs årsmøde på Fuglsø 24.11. DLFs kursus Folk og kirkeliv i Vejle 13.-15.3. SLAs amtskreds-møde i Nyborg 28.-29.3. DHFs tidsskriftskonference 4.4. på Københavns Universitet. DLF og DHFs årsmøder i Helsingør 8.-10.5. Guri Dybsand deltog i SLAs Århus-amtskreds' generalforsamling 21.3.

Arkivaren har i beretningsåret fungeret som formand for Dansk Lokalhistorisk Forening og været næstformand i Dansk Historisk Fællesråd. Igen i år har han fungeret som formand for SLAs udvalg til forbedelse for lovgivning på arkivområdet og

Rokokoarmstol fra det
18. årh.s midte. Gl. Estrup,
Jyllands Herregårdsmuseum.

som medlem af SLAs forskningsudvalg. Guri Dybsand er formand for Kulturhusets Kunstforening.

Arkivet har fået udgivet en firefarvet orienteringsfolder med layout af Søren Møller Rasmussen.

Personalet har været suppleret med teknisk assistent Solveig Christensen, som udførte ordningsarbejdet i Rich. Bachs arkitektarkiv. Der er blevet udarbejdet en rapport om arkivets sikkerhedsstandard efter opdrag af Teknisk Forvaltning.

Peter Bondesen

ROSENHOLM EGNSARKIV

I det forløbne år har Rosenholm egnsarkiv været stærkt engageret i anledning af kommunalrådenes 150-års jubilæum, som undtagelsesvis blev fejret med hele rådhuset som udstillingsgalleri fra kælder til kvist.

Rådhusets omfattende personale gik fuldt ud ind for at markere dagen 2/11 1991 og

gøre den festlig for flere tusinde besøgende. 100-års jubilæet i 1941 blev af gode grunde ikke skænket en anelse opmærksomhed. Det blev der rådet bod på nu.

Foruden de løbende gæstebesøg, der fortrinsvis gælder slægtsforskning, har arkivet været inddraget i foredrag for den lokale Rotaryklub med påfølgende aftenbesøg på arkivet. Interessen for det, der har været, er tilsyneladende stigende - også inden for foreningslivet.

Arkivet har været engageret i foredragsaftener såvel i Feldballe som Rønde husmoderforeninger, der begge tumler med planer om at få slægtsforskning og lokalhistorie placeret på foreningernes aftenskoleplaner.

Der har været løbende kontakter med skolens verden. Lokalhistorisk foredrag på Hornslet skole. Mørke skole har hentet materiale til lokalhistorisk tema-arbejde. Således også VUC, der hyppigt beskæftiger sig med lokalhistoriske emner.

Næst efter skrivemaskinen er kopimaski-

nen nok endnu det vigtigste redskab i dagligdagen, indtil EDB-alderen for alvor sætter ind i de folkelige lokalhistoriske arkiver.

Rosenholm egnsarkiv har udskiftet en efterhånden nedslidt kopimaskine med en ny, der kan noget mere.

Hertil kommer, at nutidens dagligdag mere og mere nedfældes i videooptagelser, der fremover kommer til at præge arkivbeholdningen som et tidens tegn. Arkivet har med dette perspektiv anskaffet TV og video, så de indleverede effekter kan afprøves og vises.

Som et supplement til de mange slægtshistoriske studier har vi med møje og tidskrævende indsats udarbejdet en slægtstavle over slægtsnavnet *Schröder*, der har speciel tilknytning til lokalområdet. Slægtstavlen, der er ret udtømmende, omfatter indtil 10 generationer med i alt 708 navne. Den kræver plads som en alm. stuedør.

Kalø Vig Landboforening, der med årets udgang er opløst og nyetableret andetsteds med hele Djursland som interesseområde, har indleveret hele sit omfattende 100-årige arkiv. Det fylder væsentligt på hylderne.

Også Hornslet skole har ryddet op i krogen og indleveret praktisk talt hele sit arkiv, hvis protokoller går tilbage til o. 1820.

Alle disse effekter kræver plads og registrering, men systemet, vi anvender, er overskueligt og relevant, - en SLA-registrering og placering på linie med bibliotekernes decimalclassesystem.

Søren Sloth Carlsen

SØNDERHALD EGNSARKIV

For Sønderhald Egsarkiv har det seneste årstid ikke adskilt sig væsentligt fra de fleste år af arkivets tid. Der kommer da mennesker, som bruger arkivet, for nogles vedkommende også særdeles grundigt. Det er mest slægtsforskere, hvad der vel ikke kan undre nogen. Men særlig mange er de stadig ikke.

Der er naturligvis indgået en del arkivalier. 32 numre er det blevet til i journalen,

men blandt dem er ingen større arkiver. Det er altsammen enkeltting, f.eks. skudsmålssøger, ejendomsdokumenter, lidt billeder o.s.v.

Arbejdet med egnens skolehistorie er fortsat og har foreløbig udmøntet sig i dels et foredrag i Lokalhistorisk Forening, dels en artikel i årsskriftet, begge om den nu nedlagte Fløjstrup skole.

Et medlem af kredsen omkring arkivet, fhv. bogtrykker Ejnar Thuesen Johansen, har skrevet en lille bog om Auning. Den bygger dels på erindringsstof, forfatterens eget og andres, dels på arkivundersøgelser.

Lokalhistorisk Forening for Sønderhald Kommune har i år haft aftentur til Ulstrup. Man fik rig lejlighed til at se sig om både ude og inde efter en udmærket historisk introduktion af godsejer Carl Friis. Årets helligdagstur gik til Mariager og omegn, hvor man bl.a. så klosterkirken og museet.

Årsskriftet indeholder foruden nævnte artikel om skolen en ganske kort artikel om et meget gammelt træ, der fik lov at blive stående, hvor det nu engang står, selv om det egentlig er temmelig meget i vejen og ser malplaceret ud. Er det ikke hyggeligt, at der er nogen, der viser et sådant hensyn til en gammel kæmpe, også sidst i det 20. århundrede?

Vibeke Nielsen

LOKALHISTORISK FORENING FOR FALSLEV OG VINDBLÆS SOGNE (ASSENS SAMLINGEN)

1991 er først og fremmest kendetegnet ved, at det er vort første hele år i egne lokaler. Det har været dejligt; arbejdet med billeder og arkivalier er gået meget nemmere. Besøgstallet har været stigende, selv om vi kunne ønske os, at endnu flere fandt på at besøge lokalarkivet.

Afleveringer har der også været flere af, der er kommet et ret omfattende materiale ind. Vi er glade og taknemmelige for hver enkelt aflevering, og håber på, at tendensen fortsætter i fremtiden. Den største enkelte

aflevering fik vi fra Brugsforeningen »Jyden«, som lukkede i det forgangne år. Selv om størsteparten omfatter regnskaber, så er det alligevel et meget interessant materiale, at arbejde med. Medlems-, dividende-, kontrabøger, kataloger og årsberetninger fortæller meget om, hvorledes forholdene har været her i Assens fra 1912 og til i dag.

En anden aflevering, som jeg finder grund til at nævne her, er revyviser tilbage fra 1911-1915, som vi har modtaget af Carlo Jensen i Hadsund. Her bliver stort og småt behørigt behandlet, tingene sat på spidsen, kan man sige.

Om rokkedrejeren og tusindkunstneren Niels Ejlersen, har vi fra hans barnebarn Marie Nielsen modtaget mange spændende ting, ja sågar en håndskrevet avis »Aistrup Nyt« fra 1908.

Vort slægtforskningshold har troligt kørt støt og roligt videre i 1991. Dog har vi i efterårssæsonen nøjedes med at mødes hver anden uge; til gengæld har vi været på Landsarkivet i Viborg en gang om måneden.

Inventar har vi også anskaffet os en del nyt af. Skrivemaskine, et næsten brandsikkert skab og sidst et kopolæseapparat. Vi var så heldige at få foræret en ældre kopimaskine, som Marius Sørensen rensede og pudsede op, så den lavede helt hæderlige fotokopier. Straks herefter kollapsede den dog helt, så vi låner os frem i Assens Brugs og andre steder m.h.t. kopiering.

Fra Landsarkivet har vi hjemkøbt kopier af Ballegårds og Trudsholms skifteprotokoller. Udover almindelig brug anvender vi dem som læsetræning i slægtsforskningen.

Med lidt bange anelser arrangerede vi i efteråret en udflugt til Lystrup Museum hos Karl Schifter Thorsen på Lindskovvej. Ængstelserne kunne vi godt have sparet os, ca. 20 personer deltog, og samtlige havde en interessant og udbytterig eftermiddag. Tak til Karl og Ninna for at I ville have besværet.

Her sidst på året har vi gjort et virkeligt kup. Et af de unge mennesker i byen er startet på at fotografere samtlige huse i Assens

for os. Det er Hanne Pedersen, og hun er virkelig dygtig som fotograf.

Om vore fremtidsplaner: Ja, hvis det fortsætter som begyndt, så får vi nok at se til. Vi håber på flere medlemmer, der er villige til et stykke praktisk arbejde. I foråret regner vi med at lave en udflugt til vikingeborgen Fyrkat og Villestrup Barokhave.

Til slut vil jeg takke de øvrige bestyrelsesmedlemmer for et godt samarbejde.

Jørgen Andersen

MARIAGER KOMMUNALE BY- OG EGNSHISTORISKE ARKIV

Det sidste årstid har på forskellig måde været et travlt år. Byjubilæet i maj måned i år har givet anledning til en del aktivitet både i og uden for arkivet.

Meget blev lånt til gennemsyn og senere anvendelse i jubilæumsbogen, som blev udgivet. Et afsnit i pågældende bog omhandlede Mariagers rosendronninger gennem årene. Her blev der god anvendelse for de 499 dias, arkivet fik overdraget sidste sommer. De omhandlede børnefester fra 1958-85.

En stor del af arkivets gamle Mariagerbilleder blev sammen med avisartikler brugt ved en større udstilling, som museet og arkivet i fællesskab havde arrangeret på Mariager museum.

I 1919 var museumsinspektør Hugo Mathiessen bl.a. i Mariager. Det resulterede i 24 gode billeder. På Nationalmuseet er lånt negativerne til disse billeder, som arkivet har erhvervet et aftryk af. Billederne er utrolig klare, og de giver et godt indtryk af visse bygningers udseende for 70 år siden. En del af billederne var udstillet på museet.

Også nutiden var repræsenteret. Fotoholdene på Mariager skole havde udstillet 66 billeder, som viste forskellige bygninger og partier rundt om i byen. Alt fotograferet i 1991-92. Disse billeder er nu indgået i Byhistorisk Arkiv, og vi er meget glade for dem. I forvejen har vi en del negativer, som er overladt arkivet af eleverne.

I forbindelse med byjubilæet har der væ-

ret afholdt to byvandring. Ca. 110 deltog de to lune majaftener. Det var vi meget tilfredse med. Begge aftener sluttede med kaffe og fremvisning af gamle billeder. Der var også lejlighed til at se den arrangerede udstilling.

Af afleveringer i årets løb kan bl.a. nævnes: Medlemsbog for Handelsstandsforeningen for Mariager og Omegn 1920-64. Regnskabsprotokoller for Svenstrup brugsforening 1937-64. Reglement for Mariager brandkorps 1862.

Med hensyn til den daglige situation er der ingen forskel. Vi lider stadig af pladsmangel, og der er ikke udsigt til nogen forandring foreløbig. Ud over den faste åbningstid er der åbent efter aftale. Det resulterede i år bl.a. i, at juli måned, hvor arkivet ellers er lukket, blev en meget travl tid.

Det er dejligt, når der er brug for arkivet.

Poul Gaardsted

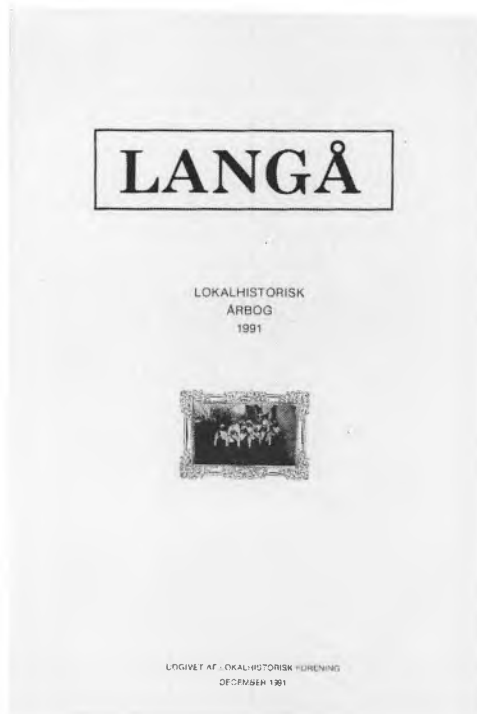
MØRKE SOGN I GL.TID

I det forgangne år er vor flittige fotograf flyttet fra den bolig, hvor han havde plads til sit mørkekammer. I den anledning har han foræret lokalarkivet dels sit store billedmateriale og dels sit udstyr til fremkaldelse af billeder. Der forestår os nu et stykke arbejde med registrering af billederne, og vi må overveje, om vi har muligheder for at udnytte fotoudstyret. Det er jo ikke så let til at oprette et mørkekammer i vore forholdsvist små rum.

For øvrigt har vi investeret i et 28" TV-apparat og en videoafspiller, som vi håber at få gavn og glæde af. Det behøver jo ikke at være slet så videnskabeligt, som den indiske professors film fra Hvilsager, men måske kunne det dog animere byens folk til at overlade os videofilm, der kan fortælle om livet i Mørke i dag. Jvf. Nationalmuseets idé med at opfordre folk til at skrive dagbog den 2. september.

Vi har stadig åbent hver onsdag mellem 13.30 og 16.00 samt 1. og 3. mandag aften fra 19.30.

Else Jørgensen

Forsiden af Langå Lokalhistoriske Forenings Årbog 1991.

LANGÅ LOKALHISTORISKE FORENING

Atter et år er gået siden sidste generalforsamling - og atter et godt år for Langå lokalhistoriske forening. Vi har igen i år haft fremgang i medlemstallet. Det skyldes måske nok, at vi sidste år på generalforsamlingen vedtog at årbogen skulle koste 40,- kr. for medlemmer, men 50,- kr. for ikke medlemmer, men trods den på generalforsamlingen ligeledes vedtagne kontingentforhøjelse fra 25,- kr. til 40,- kr. har vi ikke mistet medlemmer, tværtimod har vi nok fået ca. 30 nye medlemmer i foreningen.

Genoptryk af den første årbog fra 1970 har ladet vente på sig, dels på grund af bogtrykkerens store arbejdspress og dels fordi vi ikke havde de ca. 21.000,- kr., det koster at få bogen fremstillet. Nu har vi takket være Langå kommunes velvillighed fået økonomien på plads, og bogen skulle kunne købes

om ca. 14 dage. Bogen skal koste 100,- kr. i udsalg.

Langå bogen, der er skrevet af flere nu afdøde Langå borgere, omhandler kun Langå by og mark.

Vi har i år fået lokalerne her på arkivet fikset op med lyse farver. Et ønske, vi længe har haft og som takket være, at vi har fået en langtidsledig på deltid, har kunnet lade sig gøre, da kommunen ville give materialerne, hvis vi selv ville udføre arbejdet.

Vi har også i den forgangne vinter haft åben om mandagen. Der er en lille flok, der møder hver mandag, og hvor vi på hyggelig vis har fået sat skik på vore mange billeder. Jeg vil ikke fremhæve nogle, men vil sige jer alle tak for det store arbejde I har gjort, og det gode humør, I har lagt i arbejdet.

Vi har også i år fået flere indleveringer. Vi er glade for alt, hvad vi får ind. Én indlevering vil jeg gerne omtale. Den består af to tykke bøger samt seks mapper med håndskrevne oplysninger om Stevnstrup-Helstrup-Øster Velling og Grensten skrevet af B. Laugesen, der har været lærer i Stevnstrup. Laugesen har været meget flittig til at samle oplysninger og nedskrive disse. Jeg ved, at Purhus Lokalhistoriske Arkiv har modtaget et lignende antal optegnelser. B. Laugesen var født i Purhus kommune. Indleveringen har vi fået fra B. Laugesens datter, der bor i Laurbjerg.

Den 8. april i år havde vi inviteret vore naboarkiver til et besøg her på Langå arkiv for udveksling af erfaringer og arkivmateriale. Vi var 37 mennesker, så pladsen var trang.

Vi har hos Randers Lokalhistoriske Arkiv lånt en lille udstilling om kågørd på Gudenåen, og Peter Bondesen fra Randers Lokalhistoriske Arkiv har fortalt om emnet. Udstillingen har vi lånt sammen med Museumsforeningen, da Museumsforeningen, som vi har et godt samarbejde med, måske kan få sendt nogle unge mennesker til Paris med en udstilling om Gudenåen.

Vi er fra arkivet med i et samarbejde som skal resultere i noget vi kalder »Kultur-

karavanen«. Her vil der blive mange forskellige aktiviteter. Vi forventer at lave udstilling og en stand i byernes forsamlingshuse. »Kultur-karavanen« har planer om i august-september på tre søndage at besøge tre byer i kommunen.

Inga Holting og jeg har været på plejehjemmet Kildevang, hvor jeg viste billeder fra vores store samling af dias, og Inga Holting fortalte om billedernes motiv.

Til slut vil jeg takke de øvrige bestyrelsesmedlemmer for godt samarbejde i det forløbne år. En tak til mandagsholdet for deres indsats og en tak til Langå kommune for tilskud til foreningen. Sidst men ikke mindst en tak til dem, der skriver indlæg til vores årbog.

K. H. Grandt

MIDTJURS LOKALHISTORISKE ARKIV

Dette billede fra »Hjorddrenenes Marked« i Kolind 1984 vil fortælle, at det godt kan være små ting, som føles som store forandringer. Selv om der ikke længere sælges mange dyr, fortsætter Hjorddrenenes Marked traditionen en onsdag midt i september, men indskriften på Hotel Kolinds sydgavl er slettet. Hotellet er ved at blive ombygget til lejligheder. Det er tomt at køre ind til byen uden at mødes af »Hotel Kolind - Garage - Udsøgte Vine - Carlsberg - Hof«. Reklamen har altid sat alle, som passerede, i godt humør, selv om det er længe siden, hotellet fungerede.

Forandring i mange variationer er også temaet for denne rapport.

Lokalarkivet står foran forandring - om den bliver mere eller mindre omfattende, vides ikke i dag. Muligvis beholder vi adressen og får kun et enkelt værelse byttet med et andet. Muligvis får vi ny adresse, og så bliver det sandsynligvis i en anden by. Problemet med nuværende lokaler er den store luftfugtighed. Det væsentlige i sammenhængen er, at kommunen er indforstået med, at det er nødvendigt at løse dette problem.

»Hjorddrengenes Marked« i Kolind 1984. Midtdjurs Lokalhistoriske Arkiv.

Tidligere års arbejde har givet bonus i 1992. At kunne svare på forespørgsler uden famlende at søge i hukommelsen og blandt løst organiserede arkivalier giver os mere tid og tryghed, end vi kunne drømme om, mens vi kæmpede med registrering af skriftligt materiale. Nu gælder arbejdet billedsamlingen. Den synes at være et Danaidernes kar. Foreløbig prøver vi at få samtlige billeder fotokopierede og registrerede, hvorefter registerkopierna bliver samlede i mapper - en for hver by. Vi mener, det er et godt skridt i ret retning.

Det er også et skridt i ret retning, at kommunen lige har bevilget arkivet en kopimaskine. Den er ikke af nyere dato og derfor noget langsom, men den fungerer ellers udmærket, ikke mindst ved billedkopiering. Det skal blive godt at svare arkivets gæster, når de spørger efter mulighed for at kopiere. Mange har ikke kunnet forstå, at vi ikke havde muligheden inden for vore lokaler.

Der ligger mange planer og forhåbninger, at der en dag bliver tid til andet end ren arkivering - at vi kan begynde på noget i 1993, er langt fra sikkert. Vi lever videre på håbet og glæder os samtidig over, at de besøgendes antal stiger, at der findes mange billeder med gode oplysninger, og at det ret ofte lykkes at få fakta vedrørende de uidentificerede.

ROUGSØ LOKALHISTORISKE FORENING

I modsætning til hvad mange tror, er et lokalhistorisk arkiv et levende sted, hvor der næsten altid sker noget.

Et slægtsforskningskursus i efteråret '91 gav øget pres på arkivet, og der var dage, hvor 10-12 aktive slægtsforskere trængtes om pladserne, og medarbejderne havde travlt, men det er altid godt at mærke, at der er brug for det, vi har at arbejde med.

En foredragsrække efter nytår, om udvik-

lingen i lokalområdet gennem de sidste 250 år, gav en god baggrund for slægtsforskningen, som jo er meget mere end navne og årstal.

Ved en udstilling på Allingåbro skolen blev der udstillet en bondestue, indbo og husgeråd fra tiden omkring århundredskiftet og plancher med gamle skrifter og billeder. Det er en af de måder, hvorpå vi prøver at skabe interesse for at bevare, både skriftlige og materielle ting, så alt ikke bare kasseres.

Selv om vor forening ikke var involveret, var der en udstilling, der bør nævnes. Landskabskontoret i Århus amt og en gruppe keramikere fra Århus havde ved gravhøjene i Tustrup en udstilling over emnet »Tiden«, hvor kunstnere, med deres forskellige former i krusker, kar og opstillinger, meget smukt dekoreret, viste, hvordan de hver for sig mente, tingene havde fremstået for ca.

5000-6000 år siden. Det hele flot placeret i det kønne landskab, med gravhøjene som dekorative kulisser, og hvor flintesmeden sad og forarbejdede datidens redskaber. Flere gange om dagen, i de to dage, udstillingen varede, fortalte kunstnerne om deres værker, arkæologen om dysserne, og biologen om landskabets flora. En flot udstilling, der blev besøgt af ca. 1000 mennesker.

Også i Arkivet må vi erkende, at vi lever i EDB-alderen. Derfor er der købt en PC-er m.m., og en omregistrering er så småt i gang. Det er en stor mundfuld, og hvornår vi bliver færdige, det tør vi kun gisne om, for der er mange tusinde ting, og her mangler vi de unge, som nu lærer EDB i skolen; det går langsomt for vi ældre, der på dette område starter helt på bar bund, der er for langt imellem de gotiske bogstaver og EDB, men alt kan vel læres.

Søren Ladefoged

Doktorboligen på Anholt. Anholt Lokalhistoriske Arkiv og Forening.

1. etape af Kulturhistorisk Museums nye oldtidsudstilling. Kirsten Nijkamp fot.

ROSENHOLM SLOT

Årets ene hovedbegivenhed blev fuldførelsen af den nye bro ind til slottet. Det begyndte som en restaurering af den eksisterende bro fra 1800-tallet, men undervejs fandt man så rester af en ældre bro inden i den eksisterende. Denne ældre bro stammer formentlig fra renæssancen, og det var nærliggende at vælge at genopføre den, da den er mere i samklang med slottets arkitektur end den, vi kendte. Arbejdet blev fuldført i løbet af 1991 under ledelse af arkitekt Jørgen Overby og med økonomisk støtte fra Planstyrelsen og Carlsbergfondet. Broen blev pakket ud ved indgangen til turistsæsonen 1992. Siden har alle kunnet glæde sig over den elegante adgang til slottet.

I efteråret 1991 udgav Randers Amts Historiske Samfund bogen »Rosenholm«. Der er blevet tale om en værdig afløser for den veltjente »Rosenholm og Rosenkrantzerner«

fra 1920-erne. Udgivelsen blev markeret med en reception på slottet.

Ellers blev december måned præget af genudsendelsen af TV-julekalenderen »Jul på Slottet«. I den anledning arrangerede de lokale Lions Club'er et stort julemarked i parken, som samlede adskillige tusinde mennesker. Samme dag blev udsendelsen »Morgennisserne« sendt direkte fra Ridder salen.

Julekalenderen må også bære en del af æren for, at turistsæsonen 1992 har været god med ca. 13.000 gæster.

Carsten Porskrog Rasmussen

EGNSARKIVET FOR UDBYNEDER-KASTBJERG SOGNE

Det er nu et halvt år siden, der var stiftende generalforsamling i Egnsarkivet for Udby-neder-Kastbjerg Sogne, og nu, hvor en dej-

lig sommer er overstået, og efterår og vinter står for, håber bestyrelsen for Egsarkivet at en del - gerne mange - vil aflægge besøg på den gamle skole, hvor de lokaler, der nu er til rådighed, giver god mulighed for indblik i de efterhånden ganske mange papirer med interessante oplysninger om Udbynder-Havndal-Kastbjerg fra sidst i 1800-tallet og fremad. De kan nok få mange til at bruge nogle timer, og måske bidrage med nye oplysninger af værdi for andre - det vil være en god måde at støtte Egsarkivet på. Vi har åbent hver torsdag fra kl. 14 til kl. 17.

I forbindelse med markering af 100 årsdagen for Udbynder bys brand havde Egsarkivet den sidste uge i maj en udstilling af billeder, protokoller, gamle dokumenter og andet historisk materiale i Udbynder Forsamlingshus, og der var god interesse for denne udstilling.

Niels Erikstrup

Bog anmeldelse:

EN GULDGRUBE AF VIDEN

Foreningsarkiver fra Århus Amt
- registratur og oversigter

Udgivet af lokalhistoriske Arkiver og Samlinger
i Århus Amt. Erhvervsarkivet 1992.

Ikke blot for journalister og andre, der af og til har brug for at komme i kontakt med en eller anden forening i Århus Amt. Men også for dem, der af historisk interesse vil skaffe sig grundig viden om datidens foreningsliv.

Guldgruben - er bogen »Foreningsarkiver i Århus Amt«, der rummer fortegnelser over arkivmateriale fra flere end 4.000 nuværende og tidligere foreninger fra hele amtet. Dermed bliver bogen reelt også en oversigt over foreninger i amtet, selv om der har eksisteret mange flere foreninger.

Trods det omfattende indhold er bogen let at finde rundt i - takket være den gode registeropbygning. Foreningsregisteret er delt i to: et systematisk, hvor foreningerne er inddelt efter deres formål i økonomiske, kulturelle, sociale foreninger mv. Den del af bogen rummer de udførlige oplysninger om foreningernes stiftelse og evt. nedlæggelse, om evt. tidligere navne og om mængden af det arkiverede materiale - typisk forhandlingsprotokoller, medlemsbøger, regnskabsbøger, vedtægter mv.

Anden del af registeret er en topografisk oversigt, hvor man kan gå ind og få et overblik over, hvilke foreninger, der er repræsenteret fra de enkelte af amtets 26 kommuner.

Et kig i bogen giver ikke alene en praktisk håndsrækning for videbegærlige, men også en - undertiden kuriøs - indsigt i Forenings-Danmark. F.eks. ved man nu, at der i 1735 blev oprettet en begravelseskasse, Bager-Liiglaug i Randers - og at det eksisterer endnu. Eller at Dansk Kvindesamfunds Ungdomskreds i Randers kun eksisterede i to år. Boede man i Århus, kunne man i 1875 blive medlem af en selskabelig forening »Grisen«.

»Foreningsarkiver i Århus Amt« er udgivet af sammenslutningen af Lokalarkiver i Århus Amt og kan fås på Erhvervsarkivet i Århus, (120,- kr.). Århus Amt har været med til at finansiere projektet, og en del kommuner i amtet har givet bidrag til trykningen af bogen. Registreringen af det omfattende materiale er foretaget på EDB, så en opdatering af bogens indhold fremover vil være en forholdsvis enkel sag.

Lokalarkiver i Århus Amt
Erhvervsarkivet, Vester Allé 12
8000 Århus C. Tlf. 86 12 85 33

Bevaringsfonde i det gl. Randers Amt

FONDEN TIL BEVARELSE AF GAMLE BYGNINGER I MARIAGER

Siden sidst har Fonden som sædvanlig i en del tilfælde bistået lokale grundejere i bevaringsområdet med råd og vejledning, og i et beskedent omfang med økonomisk bistand. Vi har i de fleste tilfælde opnået tilfredsstillende resultater for alle parter. Kun i et enkelt tilfælde har vi måttet konstatere, at vor anbefaling ikke er blevet fulgt, og resultatet kan ses som en meget lidt vellykket udestuetilbygning, som oven i købet har en meget iøjnefaldende placering mod fjord og omfartsvej.

Vi har haft lejlighed til at vurdere og udtale os om, hvorvidt nogle af de i området værende murede transformatorårne har bevaringsværdig karakter. Efter besigtigelse har vi overfor Elro anbefalet, at transformatorårn nr. 170 bevares med tilhørende skilte og procelænsisolatorer.

Mariager Købstad har haft 400 års købstadsjubel, og dronningens besøg i byen havde den afledende effekt, at mange ejendomme blev »shinet« ekstra op, så byen

fremstod usædvanlig velholdt i maj måned. Sparekassen Kronjyllands gave til byen var bidrag til opstilling af nye lamper på Torvet, og Fonden fulgte dette initiativ op og ydede som sin gave et bidrag til opstilling af nye lamper i Kirkegade. Lamperne er begge steder under opstilling, og kablerne graves ned, så vi kan se frem til, at de skæmmende gittermaster og luftledninger snart forsvinder. Mariager kommune har planlagt, snarest muligt, at gennemføre tilsvarende foranstaltninger i Østergade og på Egepladsen.

På Fondens initiativ blev en påbegyndt grovhændet afrensning af en fin ældre rokokodør standset, og konservatorundersøgelse iværksat. Vi venter nu spændt på resultatet og på, i hvilket omfang Planstyrelsen vil bidrage til dørens endelige restaurering.

På Torvet er påbegyndt en acceptabel renovering af butiksfacader ved bagerforretning og frisørsalon, og vi håber meget, at andre grundejere på Torvet tager denne tråd op.

Ved tidligere lejligheder har vi sukket

over bevaringsplanens snævre afgrænsning og mangel på skiltevejledning og bevarende lokalplan. Nu lysner det imidlertid. Mariager kommune har udarbejdet bevarende lokalplan, og offentlighedsfasen er netop overstået. Vi har i det store hele kun lovord til overs for denne lokalplan. Bevaringsområdet er blevet væsentligt udvidet, og der er nu mulighed for at øve indflydelse på farvevalg, skiltning, reklameopsætning og mulighed for at hindre uheldige tilbygninger/havestuer m.m. Vi har tilbudt vor helhjertede medvirken til udarbejdelse af en egentlig skiltevejledning, men har indset, at det overstiger vore egne ressourcer at udarbejde en sådan. Den bevarende lokalplan rummer også mulighed for at stille visse minimumskrav til projektmateriale. Vi har nogle gange ment, at det af grundejerne fremsendte materiale var af så ringe beskaffenhed, at det ikke gav mulighed for kvalificeret vurdering af det påtænkte projekts konsekvenser. Der vil fremover være mulighed for at kræve rimelige tegninger m.m., men i erkendelse af, at disse krav ved ansøgning om mindre bygningsændringer kan være omkostningsbelastende, har vi tilbudt eventuelt at udvide vor konsulentbistand i samarbejde med lokale arkitekter.

Som det forhåbentlig måtte fremgå af ovenstående, har vi følt, at det forgangne år har været præget af positive vibrationer, og vi ser med forventning frem til den anticitetsfølelse, der meget vel kan blive en følge af den nye bevarende lokalplan.

Til slut skal nævnes, at vor lokale fotograf, Johs. Michelsen, igennem de senere år på eget initiativ har udført et prisværdigt stort stykke arbejde med fortløbende fotografisk registrering af byen.

H. U. Bruhn

FONDEN TIL BEVARELSE AF GAMLE BYGNINGER I RANDERS

Renoveringen af Brødregade 25 i henhold til byfornyelsesloven kap 3 er fremdeles under forberedelse, idet et overslag fra Dansk Arkitekt- og Ingeniørkontor måtte efterreg-

Porthammeren til Storegade 13 er restaureret ved et samarbejde med Kulturhistorisk Museum i Randers og konservator Marius Frost Madsen, der både nænsomt og smukt har sikret et stykke værdifuldt 1600-tals eksterior nogle år ind i fremtiden. Kirsten Nijkamp fot.

nes og en ny økonomisk opstilling iværksættes. Dette arbejde var tilendebragt i juni måned. Projektet er tillige i hovedprincippet godkendt af Fredningsstyrelsen og videresendt til politisk afgørelse, efter at Teknisk Forvaltning i september gav grønt lys for arbejds iværksættelse.

Et forslag om i forbindelse med Veteranbanen at deltage i flytning af en jernbanebygning fra Øster Doense til Randers havn afvistes med henvisning til Fondens formål

at bevare allerede eksisterende »æstetisk, værdifulde bygninger og gadepartier i Randers kommune«. Bestyrelsen fandt ikke, at tilførsel af en byen uvedkommende bygning faldt i Fondens regi. Opgaven blev derfor henvist til andre interesserede. Derimod har Historisk Samfund fremsat forslag om, at der udarbejdes en registrant over bevaringsværdige ejendomme - også i den nyere bygningsmasse. Forslaget vil blive behandlet i det nye år.

Ellers har aktiviteterne været koncentreret omkring facadearbejder på Storegade 11-13. Desværre har der samme sted vist sig problemer omkring udlejningen, hvorfor bestyrelsen har taget forskellige initiativer til at imødegå den almindelige stagnation på

ejendomsmarkedet, hvor især erhvervslejemålene er under pres.

Administrativt har Fondens ejendomme hidtil været forvaltet af Boligforeningen af 1940. Randers kommunes Tekniske Forvaltning har imidlertid med det nye regnskabsår pr. 1. januar 1993 påtaget sig vederlagsfrit at administrere. Dette sker samtidig med, at Fonden må tage afsked med sin indsigtfulde og dynamiske formand, Preben Rasmussen, der i foråret rejste til København. Hans afløser er i skrivende stund endnu ikke officielt udpeget, men det forventes, at bestyrelsen i meget nær fremtid vælger viceborgmester Arne Juhl Christensen til Fondens formand.

Henning Hall

Historisk Samfund 1991-92

For ca. 50 år siden - i begyndelsen af besættelsestiden skrev M. A. Hansen en kronik, som efter hans død blev brugt som forord i bogen: Af folkets danmarkshistorie.

»Mange danske«, skriver M. A. Hansen, »ser i dag anderledes på vor historie end før besættelsen. Den er ikke bare interessant, ikke bare en nyttig kommentar til vort nutidssamfund. Den er noget helt andet, en del af vor eksistens. Vi er ikke blot lemmer i samfundet, borgere i staten, vi er, opdager vi, med i et stærkere, dybere fællesskab, det danske folk, hvis grundvold er modersmålet, danmarkshistorien, digtningen. Men historien er også andet, den er et våben.«

Det er vel ord, som er værd at tage frem nu op mod en af de vigtigste afstemninger, som vi som folk skal deltage i. Og mon ikke det er netop det, der sker med os nu, der i så høj grad er med til at skærpe den historiske interesse, som synes at markere sig på så mange måder i disse år - og dette år: Lokalhistoriske arkiver skyder op overalt, og samler folk om den »nære« historie, historiske udstillinger tiltrækker tusindtallige skarer, historiske, videnskabelige værker og

fiktionsberetninger, der bygger på dokumentarisk materiale, udgives og sælges som aldrig før, arkæologiske og historiske foreninger og selskaber oprettes, slægtsforskningen oplever en grøde som ikke tidligere.

Det kan jo altså kun glæde et gammelt historisk samfund, som nu har 86 år på bagen.

Vi kan igen se tilbage på et godt og spændende år med udfoldelse på vore velkendte områder.

Vor sidste generalforsamling blev holdt den 6. marts 1991. Den forløb stille og fredelig. Efter at de foreskrevne dagsordenspunkter var overstået, holdt projektleder Bernt Kure foredrag - meget spændende - om Fregatten Jylland - dens historie og restaureringsarbejdet - som blev illustreret med en række lysbilleder.

Efter sommeren fortsatte foreningsårets foredragsrække 9. oktober 1991 med museumsleder Carsten Paludan-Müller: Historien om et museum - om Randers museums opståen og placering i det lokale samfund. En meget interessant beretning.

12. november 1991 havde vi - i anledning

af 750 året - sat »Jyske Lov« på programmet. Prof., dr.jur. Ole Fenger holdt et yderst fængslende og velbesøgt foredrag - med belysning af helt nye indfaldsvinkler til stof-fet.

»Jyske klostre og klosterordner« havde museumsdirektør H. Garner, Øm kloster, den 22. januar 1992 som sit emne. Der var mange tilhørere den aften - og der var meget stor lydhørhed til det ret lange men elegant fremførte og fascinerende foredrag.

Jeg vil gerne takke samfundets medlemmer, som slutter så fint op om vore foredragsaftener og også er med til at gøre dem levende med god spørgelyst.

Historisk Samfund har næsten altid haft glæde af at arrangere ture og udflugter - korte såvel som længere. Den 4. maj 1991 var der fin deltagelse til en tur til Egtved-egnen med besøg bl.a. i Jelling, Tørskind grusgrav og Randbøldal.

I juni blev en weekend-tur til Sjælland - København en pæn succes med bl.a. besøg på Holmen. Mindre interesse vakte en lille udflugt den 8. september 1991 til Ebeltoft: Glasmusset og Fregatten Jylland - men turen blev gennemført med 11 deltagere, som fik en god og spændende dag.

Vi har et turudvalg, som tager sig af at arrangere disse ture. Det er idérigt - og gør et stort arbejde med tilrettelæggelse af turene. Jeg vil gerne takke udvalgets medlemmer for deres indsats. - Den kommende påske har de arrangeret en ugelang tur til Syd-Frankrig. Den, der ikke fik sig tilmeldt, har nok snydt sig for en stor oplevelse.

Men ikke alt lykkes. Vi havde planlagt et kursus her i foråret med emnet: Sådan arbejder kulturhistorisk museum. Fem aftener a to timer, tilrettelagt i samarbejde med medarbejdere ved museet, men dette kursus fik beklageligvis ikke tilslutning nok. Det forstår vi egentlig ikke.

Tilslutning var der derimod til Historisk Rundskue i Randers-ugen i august. Det er blevet en tradition, at Historisk Samfund tager sig af dette rundskue, som giver os en god mulighed for at møde nye mennesker. I år var der besøg på Randers Rådhus, i Rå-

sted Kirke, i Sct. Clemens Kirke, i Tøjhuset, i Kulturhistorisk Museums magasiner og værksteder og i De Buhlske stuer. Ca. 400 deltog i arrangementerne.

En vigtig opgave for Historisk Samfund, har vi altid følt, var vore bogudgivelser. Jeg nævnte i beretningen sidste år lidt om, hvad der var og er »på bedding«. Jeg kan føje til, at vi yderligere er i gang med planerne om den næste herregårdsbog og en bog om Randers under Christian IV. Vi må have rejst mange midler hertil, så hvis nogen mener, de kan hjælpe os på dette punkt, så kom endelig frem.

Den 15. november 1991 kom vores årbog. Den udgør et af de faste punkter, som samfundet svinger om. Vi holdt reception som vanligt for at fejre begivenheden - bogen er blevet overordentlig vel modtaget, er blevet fint anmeldt og har solgt godt i den forløbne tid. Det var en årbog, som vi helst laver dem: Varieret i emnevalg og periode-mæssigt.

Lørdag den 30. november 1991 udkom det andet bind i den serie om herregårde i det gamle Randers område, som indledtes med Fusingø-bogen. Nu gjaldt det Rosenholm. Vi markerede udgivelsen med en festlig sammenkomst i riddersalen på Rosenholm med forfattere, mediefolk etc. Bogen, dens indhold, billedstof, lay-out etc., kan jeg kun omtale med vendinger, som vil lyde af selvros af Historisk Samfund - lad det da være. Alle, som har set den, må nok give mig ret - de der ikke har købt den, bør hurtigst muligt råde bod herpå. Husk: Fusingø-bogen kan ikke fås mere.

Der er mange at takke i forbindelse med udgivelsen af de to bøger - forfattere og fotograf først og fremmest - men også redaktionsudvalg (med hovedredaktør Frits Nicolaisen i spidsen), som har gjort et meget stort arbejde. Lad det være gjort med disse ord. Og de mange fonde, som gjorde tingene mulige. Vor kasserer, Chr. Petersen, gjorde en uvurderlig indsats, hvad angår indsamling af pengemidlerne - tak.

Og mens jeg er i gang med at sige tak - lad mig da udbrede den til de mange, som Hi-

storisk Samfund er beroende af: Trofaste medlemmer, Randers kommune, som giver os tilskud og hjælper os til kontorlokale, Centralmediateket, som vi er nabo til, og som altid er hjælpsom på mange måder, de lokalhistoriske arkiver i »amtet«, Kulturhistorisk Museums medarbejdere og Randers Lokalhistoriske Arkivs leder.

Personlig vil jeg gerne takke bestyrelsens medlemmer - hver og én - for et dejligt samarbejde og kontorets bestyrer, som yder det utrolige uden skelen til klokken og kalenderen. Og jeg vil takke vort ekstraordinære medlem, skoleinspektør Chr. Petersen, som igen har klaret vore regnskaber - og lad mig i år huske vore samvittighedsfulde revisorer.

Vi slutter med et ganske pænt regnskab, men vi kæmper for at have lidt ekstra på kistebunden at stå imod med. Vi er en billig forening, når det tages i betragtning, hvad

man får. Vi kvier os ved at hæve kontingent - vi ønsker så mange som muligt skal føle, de har råd til at være med. Men skulle nogle synes, vi kunne tage lidt mere i kontingent, vil forslaget ikke være helt uvelkomment.

Om lidt - når vor generalforsamling er overstået - tager vi fat på et nyt foreningsår - eller samfundsår - hvad man vil. For os er marts måned altså arbejdsårets første måned - som den var den første måned i den ældste romerske kalender, som kong Numa Pompilius lagde navn til. Vi vil fra bestyrelsens side gøre vort bedste for at byde på gode foredrag, kurser, ture, udgivelser etc. Vi håber på fortsat fin opbakning fra vore medlemmer - og at de alle vil hverve et eller flere nye medlemmer de nærmeste tolv måneder, inden Samfundets næste arbejdsår begynder marts 1993.

J. E. Donner

Historisk Samfunds driftsregnskab 1.1.-31.12.1991

INDTÆGTER:

Medlemskontingent	80.474,00
Tilskud	15.900,00
Renteindtægter	3.048,87
Diverse indtægter	2.177,00
Annoncer, årbog	10.858,00
Alm. bogsalg	25.879,62
Rosenholm	25.969,33
Kurser	2.000,00
	166.306,82

UDGIFTER:

Kontorhold	39.703,91
Bestyrelsen	11.073,05
Medlemsudgifter	20.289,95
Møder, foredrag m.m.	6.127,55
Årbog	85.539,20
Årbog, forsendelse	11.053,19
	173.786,85
Årets underskud	÷7.480,03

Status pr. 31.12.1991

AKTIVER:

Kasse	169,52
Giro	16.054,58
Check	3.300,28
Bankbog	1.668,13
Bankbog, Sydbank	4.620,00
Giro, ture	2.170,87
Check, ture	25.234,57
Debitorer	75.272,74
Debitorer, diverse	13.622,00
Boglager	30.000,00
Momstilgodehavende	18.338,65
	190.451,34

PASSIVER:

Mellemregning Rosenholm	98.395,97
Forudbetalt kontingent	31.078,00
Hensat til Frankrigstur	17.000,00
Kreditorer, diverse	9.305,69
	155.779,66

FORMUE:

Turfond pr. 31.12.90	7.003,88
Årets overskud	3.401,56
	10.405,44
Formue pr. 31.12.90	31.746,27
Underskud 1991	÷7.480,03
	24.266,24
Balance	0,00

Regnskabet er gennemgået og stikprøver af bilag og konti er foretaget.
Bank-, giro- og kassebeholdninger er forevist.
Randers, den 22. februar 1992

E. Berg-Sørensen

Kaj Jørgensen

Historisk Samfunds bogsalg

Randers Amts Historiske Samfunds kontor, Slynborggade 21, 8900 Randers, har åbent hver tirsdag kl. 15.00-17.00 bortset fra ferier. Telefon 86 43 02 11 svarer i åbningstiden. Her modtages indmeldelser, bogbestillinger og tilmeldelser til ture. Udenfor kontortiden kan meddelelser indtales på den automatiske telefonsvarer. Historisk Samfunds publikationer kan købes på kontoret i åbningstiden eller bestilles til levering med posten. Til de anførte priser lægges forsendelsesomkostninger. Beløbet bedes indsat på Historisk Samfunds girokonto 5448522 senest 30 dage efter modtagelsen. Historisk Samfunds medlemmer modtager årbogen og øvrige foreningsmeddelelser; kontingentet er 100 kr. pr. år.

Historisk Aarbog fra Randers Amt er udkommet siden 1907. Den haves på lager for en række ældre årganges vedkommende. Historisk Samfund tilbagekøber ældre, udsolgte årgange og tilbyder medlemmerne, at man kan tegne sig for ønskede ældre årbøger ved henvendelse til kontoret. Vi beregner os her et ekspeditionsgebyr.

Følgende årgange af årbogen er p.t. udsolgt:

1907 - 1908 - 1909 - 1910 - 1911 - 1912 - 1913 - 1916 - 1917 - 1919 - 1920 - 1921
1922 - 1923 - 1924 - 1925 - 1926 - 1928 - 1929 - 1931 - 1933 - 1934 - 1937 - 1941
1942 - 1943 - 1946 - 1947 - 1948 - 1949 - 1956 - 1987

Årbogspriser pr. bind:	Medlemmer:	Ikke medl.:
1907-60	30,00 kr.	40,00 kr.
1961-73	36,00 kr.	48,00 kr.
1974-81	60,00 kr.	80,00 kr.
1982-87	72,00 kr.	96,00 kr.
1988-92	90,00 kr.	120,00 kr.

Randers Amts Historiske Samfunds skriftserie:

Ormeslyng og vinranke. Hørningplanken og andre minder fra vikingetid og middelalder, 1987. Kr. 80,00 (60,00 for medlemmer).

Skrifter udgivet af Randers Amts Historiske Samfund:

O. Warthoe-Hansen: Skolehistorisk Billedbog for Randers Amt, 1971. Kr. 40,00 (30,00)

J. C. Hald: Randers Amt (1827). Genoptryk 1981. Kr. 72,00 (54,00)

P. Bondesen: Skulptur i det fri i Randers, 1982. Kr. 96,00 (72,00)

P. Sloth Carlsen: Mariager Kloster, 1983. Kr. 88,00 (66,00)

Rosenholm, 1991. Kr. 240,00 (180,00)

Historisk Samfunds bestyrelse 1992

Kredslæge Jens Erland Donner
(formand)
Balevej 17, Ommestrup, 8544 Mørke
tlf. 86 37 71 74

Sognepræst Henning Hall
Gørtlervej 24, 8900 Randers
tlf. 86 42 96 35

Cand. phil. Inger Marie Hyldgård
Vorup Kirkevej 13, 8900 Randers
tlf. 86 41 68 40

Lektor Palle Kirk
(henv. ang. kurser)
Karetmagervej 11, 8900 Randers
tlf. 86 42 97 44

Lærer Jytte Nielsen
Rejstrupvej 30, Sønderbæk,
8900 Randers
tlf. 86 45 43 69

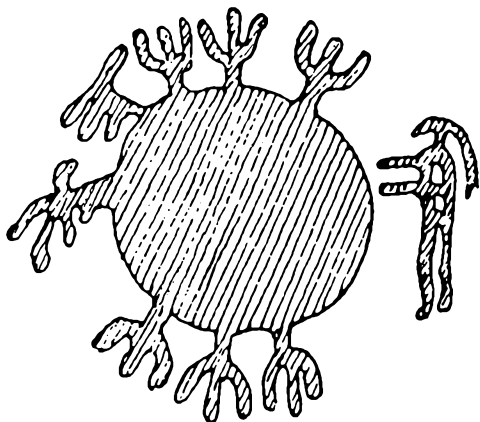
Museumsinspektør Carsten Paludan-Müller
Brødregade 15, 8900 Randers
tlf. 86 43 88 06

Overassistent Gudrun Pedersen
Gelhøj 9, Albæk, 8900 Randers
tlf. 86 44 15 72

Faktor Bo Rasmussen
(henv. ang. ture)
Boghvedevej 17, 8900 Randers
tlf. 86 43 20 31

Fru Esther Skjødt
Fyrrevænget 7, 8900 Randers
tlf. 86 42 17 34

Kasserer:
Skoleinspektør Chr. Petersen
Parkboulevarden 52, 8900 Randers
tlf. 86 42 53 06

Forfatternoter

Følgende forfattere har bidraget med artikler til årbogen 1992:

Villads Andersen, f. 1926

Dyrlæge
Kronborgvej 10, Dalbyover
8970 Havndal
Tlf. 86 47 30 03

Peter Bondesen, f. 1946

Arkivar
V. Tværvej 16
8900 Randers
Tlf. 86 41 62 72

Kirsten Merethe Frandsen, f. 1946

Marie Magdalene præstegård
Bøjstrupvej 17
8550 Ryomgård
Tlf. 86 39 40 43

Inger Marie Hyldgård, f. 1957

Cand. phil.
Vorup Kirkevej 13
8900 Randers
Tlf. 86 41 68 40

Holger H. Jensen, f. 1917

Pens. skoleinspektør
Skjernvej 170
7500 Holstebro
Tlf. 97 42 44 12

Kaj Jørgensen, f. 1931

Konstruktør
Parkboulevarden 56
8900 Randers
Tlf. 86 42 76 61

Palle Kirk, f. 1936

Lektor
Karetmagervej 11
8900 Randers
Tlf. 86 42 97 44

Poul Moustsen, f. 1836

Arvefæster
i Gjandrup

Ole Randrup-Thomsen, f. 1928

Apoteker
Jyllandsgade 8 S
4100 Ringsted
Tlf. 53 61 43 10

Indhold

<i>Peter Bondesen:</i>	
Randersskibenes portrætmalere	5
<i>Inger Marie Hyldgård:</i>	
På sporet af en landsby	14
<i>Holger H. Jensen:</i>	
Da overtro og heksebål hjemsøgte Læsten sogn	23
<i>Villads Andersen:</i>	
Et skjødsbrev, der ikke »beskyttede«	27
<i>Poul Moustsen:</i>	
Soldaterbreve fra 1863 og 1864 fra Poul Moustsen i Gjandrup	33
<i>Kaj Jørgensen:</i>	
Transformestation nr. 201, Brænderigaarden, Løvenholm skov	42
<i>Ole Randrup-Thomsen:</i>	
Erindringer fra Randers og et liv i DSB's tjeneste	45
<i>Palle Kirk:</i>	
Randers Statsskole under besættelsen	64
<i>Kirsten Merethe Frandsen:</i>	
Tre husgavle i Marie Magdalene fortæller historie	78
<i>Hanne Sloth:</i>	
Lokalhistoriske årbøger 1990	86
<i>Hanne Sloth:</i>	
Lokalhistoriske årbøger 1991	89
Fra museer og arkiver i det gl. Randers Amt	92
Bevaringsfonde i det gl. Randers Amt	117
Historisk Samfund 1991-92	120
Årsregnskab	123
Historisk Samfunds bogsalg	124
Historisk Samfunds bestyrelse 1992	125
Forfatternoter	126
Indholdsfortegnelse	127
Annoncer	128

**Den levende
bank**

SYDBANK

Kirkegade 1, 8900 Randers, tlf. 86 40 35 00

Der er stadig interessant historisk stof at få til små priser...

Vi har restoplæg af adskillige af de tidligere udgivne årbøger med et bredt udvalg af læseværdige artikler.

Se oversigten side 124!

**Ring eller skriv til
Randers Amts Historiske Samfunds kontor**

Slyngborggade 21, 8900 Randers . Tlf. 86 43 02 11 svarer i åbningstiden: Tirsdag kl. 15-17.
Uden for åbningstiden kan bogbestilling m.v. indtales på telefonsvarer.

DERES REJSEKONTAKT:

DSB rejsebureau

KIRKEGADE 7
8900 RANDERS

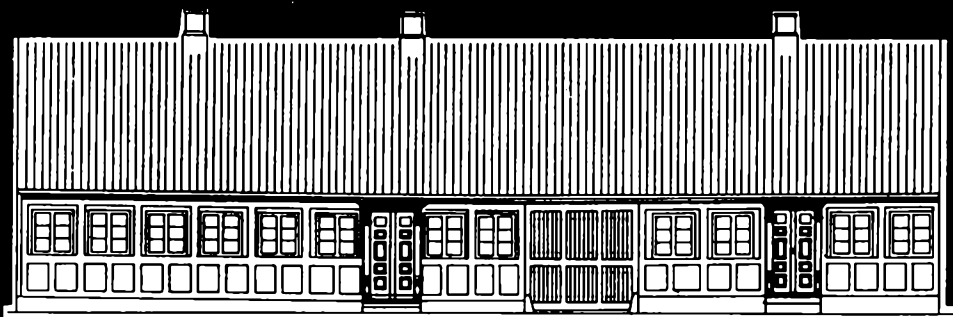
TLF. 86 42 58 11

AOF *Randers Aftenskole*
 8900 Randers
Tlf. 86 43 00 00

Et godt sted at starte

DEN DANSKE BANK

DEN GAMLE KØBMANDSGAARD MED ENGROSLAGER I PAKHUSENE

23. oktober

135 AAR

1857-1992

Købmandsslægten:

Oldefar	1857-1878	Laurits Schiødte Løgstrup
Oldemor	1878-1895	Dorthea Marie Løgstrup
Farfar	1895-1903	Christen Christensen Løgstrup
Farmor	1903-1915	Amalie Elleonora Christine Andrea Løgstrup
Farbror	1915-1930	Alfred Christian Leo Dalsgaard Løgstrup
Far	1930-1972	Jørgen Arnold Tage Dalsgaard Løgstrup
Mor	1970-1974	Jenny Catrine Dalsgaard Løgstrup
Købmand	1974-	Knud Dalsgaard Løgstrup

Den gamle købmandsbutik:

**STOFFER - RESTER - SYTILBEHØR
MØBELSTOFFER
TING OG SAGER**

Den gamle købmandsgaard:

**METERVARER ENGROS
PUDSEKLUDE**

LØGSTRUP

STALDGAARDSGADE 20 . 8900 RANDERS . TLF. 86 42 37 00

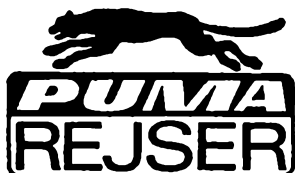
**Snyd ikke Dem selv!
Få en Totalkonto[®]
i Jyske Bank**

Alle konti, både opsparring og lån, slås sammen på én konto. En klar forenkling og en reel rentefortjeneste.

Rådhusortvet 3-5, tlf. 86 43 46 00

de graa busser

HADSTEN TURISTFART

TAG MED »OS« PÅ TUR - VI KAN DET HELE

Busrejser i ind- og udland. Vi har vore egne rejser og et stort udvalg fra andre bureauer.

Kør-selv ferie og flyrejser.
Alt i moderne turistkørsel.

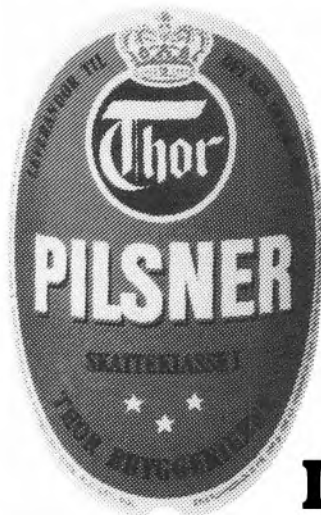

HUSK
vore populære indkøbs-ture til Tyskland.
samt én-dags ture rundt i Danmark.

Ring eller kik ind til os.
Snaregade 1 - 8900 Randers - Telefon 86 42 33 22

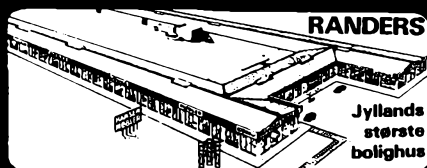
En tår af Jylland

Ikke så ringe

HANSEN[®] MØBLER

RANDERS / ÅRHUS

Randers: Århusvej 110, 86 43 00 77

Århus: Hj. Grenåvej/Hedevej, 86 17 50 77

DAMSGAARD TRYK
KIRKEGADE 11 . 9550 MARIAGER

TELEFON 98 54 13 60

TELEFAX 98 54 23 27

Kultur- historisk Museum Randers

Åbent dagligt 11.00-17.00

Mandag lukket

*Hornbækøksen -
fra 2. halvdel af 900årene*

Randers Kunstmuseum

Kulturhuset · Stemannsgade 2 · 8900 Randers

Telefon 86 42 27 38

Åbningstider: Tirsdag til søndag kl. 11-17 · Mandag lukket

Dag- og aftenkurser
foredrag, musik, teater

Randers Sprogskole
Randers Kunstskeole
Randers Dataskole

det sker alt sammen i

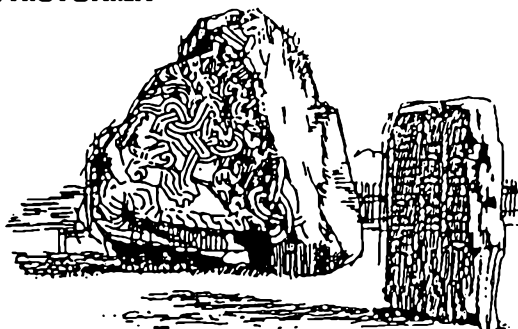
 FOF Randers
Vestergrave 11 A
telf. 8642 7011

WELLØV & OTTESEN A/S

RANDERS

SPAREKASSEN KRONJYLLAND

**VI STØTTER DET INITIATIVRIGE
ARBEJDE MED AT BEVARE HISTORIEN
FOR EFTERTIDEN**

Randers Amts Historiske Samfund

Slyngborggade 21 · 8900 Randers

Åbningstid: Hver tirsdag kl. 15.00-17.00 bortset fra ferier.

Uden for åbningstiden kan meddelelser indtales på telefonsvarer.

*Tak til alle annoncører, hvis interesse og
håndsrækning er med til at gøre udgivelsen af
årbogen mulig.*

Historisk Samfund.

